

LETO II. • 1939

ŠTEV. 11, 12

OBZORJA

REVIJA
ZA
LEPOSLOVJE
UMETNOST
IN
PUBLICISTIKO

VSEBINA

Branko Rudolf: ROMANTICNA BALADA — Miško Kranjec: TO JE I — Ivan Potrč: PISAR CAN LUNG — Joka Zigon: MOCOCE SO PA JABOLKA RES ZASTONJI! — Luis Adamič: DRUŽINSKO ŽIVLJENJE V GOSPODARSKI KRIZI — Branko Rudolf: ANGLIJA IN VOJNA — Dr. A. Trstenjak: SIGMUND FREUD — Ivan Bratko: AGRARNA POLITIKA FASIZMA — OCENE

Revija „OBZORJA“

izhaja dvanaajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100.—, za pol leta din 50.—, za vsak mesec din 9.—, za dijake za vse leto din 84.—, za pol leta din 42.—, za vsak mesec din 7.—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in recenzijski izvodi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo Umetniškega kluba v Mariboru. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Prosimo vse one, ki so revijo lani prejeli in še niso poravnali naročnine, da jo poravnajo čimpreje.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravna naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1939, naj pošlje na upravo din 10.—, z vezavo vred pa din 20.—.

CENIK INSERTOV:

Cela stran velja din 800.—, pol strani din 400.—, četrt strani din 200.—.

ROMANTIČNA BALADA

BRANKO RUDOLF

Pogostokrat se mi zgodi, da mislim na stare povesti,
na take, ki so jih roke, že davno strohnele,
pisale na liste, že davno orumenele,
— a vendar so polne strasti: ljudje v njih bili so si zvesti.

Na krasu, nad morjem, je skalnato, strmo pobočje;
polmesec tu sveti prav slabo v prepade, v grozeče,
štrleče skalovje, na reke, še v mraku blesteče,
v slapovih hiteče do morja — orjaku v naročje.

A poleg morja je mesto, kjer stolpi se rahlo blestijo
— na zidu je s pustim glasom zdaj straža zavpila;
v pristanu so ladje pisana jadra spustila;
narahlo se zibajo — hiše so mračne in spijo.

Še v skalah, visoko nad mestom, je konja za uzdo povlekel
hajduk, predrzen in mlad — in noč bi ga skrila,
da ni se mu v senci ob oljki še sablja svetila
— kot lunin krajec nad njim — na tiho je rekel:

„O vi, meščani tam doli, kako vam je miren korak,
kako položen je tlak in varne hiše, kjer spite
vsak sam ali z nežno družico: ni lahko biti junak,
samó verjemite!“

„Ni ljubo nam v družbi s šakali kje v skalah visoko,
prespati na trdem kamenju, z orožjem ob glavi,
a v jutro oprezovati pod dvignjeno roko
oddaljene jadrnice kje v sončni bleščavi.“

„Ni lepo, na morju loviti beneške tartane,
skopuhe, od vetra prignane — vi zanje ste vneti;
a mi jim v smodnikovem dimu sekamo rane
— njih bledim telesom, ki morajo izkrvaveti.“

„V svobodi se bijemo — nismo prostaški kot vi
in vaši od zlata blesteči beneški pajdaši;
pri vas pa muči rabelj nedolžne ljudi
v temnicah nad morjem — ko vi sedite pri čaši.

V baržunu hodite, v svili — ve duše prodane!
Ljudi zaničujete, pa od njih žuljev živite,
še meni naj ne bo žal, če vam vidim domove sežgane,
— vas same pobite!“

Hajduk je umolknil — oddaleč zaslišal je klice
in v uzdih je okrenil tršatega, gorskega konja,
— a v zraku se je razširil oblak od sladkega vonja
zelišč, pomandranih vzdolž ozke in strme stezice.

Počasi bledelo je morje, rdeča zarja je vstala;
to jutro je padel na sončni, kraški goljavi
hajduk, ki preveč je mislil — zdaj imel je kroglo v glavi,
ki — pravijo — se je še v smrti prezirno smehljala.

In — pravijo — prav od tedaj, ko pal je junak,
popotnik si včasih domišlja, da sliši čez kras
v polnočnem času oddaljen in strašen glas,
le slab, a pošasten — tožečemu vetru enak.

V tem glasu je žalost in jeza premnogih ljudi,
dostojnih življenj, brezčutno v prah poteptanih,
je krik prenežnih čustev, v življenju izdanih,
trpljenja brez konca in v nič iztekle krvi.

In — pravijo, vse v povesti, do nas izročeni:
duhovi krasa so žejni krvi in nesreče;
gore so sive na krasu in v mraku grozeče,
pred njimi pa vitke ciprese kot temni plameni...

TO JE I

MISKO KRANJEC

Zina je odprla knjigo, okoli nje je stalo še troje otrok, ki so hoteli videti prelepe slike v tej knjigi. Toda Zina se je razjezila, zakaj za njo je minil čas, ko je tudi ona lahko gledala podobe v knjigi, zdaj se je morala učiti in zato je morala odganjati otročad, ki so bili toliko sitni. Pač pa je neprestano klicala mater.

„Mati, kaj je to?“

Prst je ležal na črki, ki je bila podobna majhni palici in je imela zgornjaj piko. Zina je že poznala to črko, vendar je morala vprašati še mater, kajti med otroki je bilo znano, da mati ne zna brati.

Mati je stala pri ognjišču. Plamen iz peči ji je ozarjal lice in sence so se igrale na njenem nagubanem, utrujenem, a mirnem licu. Gledala je v peč, kjer so stali lonci in kjer je v ponvi nekaj cvrčalo. Toda njene misli so bile bog ve kje. Zato se je skoraj jezno obregnila ob vnučkinjo:

„Pusti me pri miru!“

Zina je mater predobro poznala in se ni prestrašila te grožnje, čeprav jo je spremljala kretnja roke. Nasprotno, celo veselo in zmagonosno se je zasmejala proti trem otrokom, ki so stali okoli nje:

„Mati ne znajo brati!“ Otroci so se ozrli na mater, potem spet na Zino, ki je še tako majhna, komaj malo večja od njih, pa že bere, a mati so stari, pa ne znajo brati.

„Na, recite, če znate, kaj je to?“

„Kaj ne bi vedela,“ je naposled odgovorila mati, ne da bi se obrnila. „To je vendar i.“

„Saj še pogledali niste“, se je razhudila Zina.

„Saj ni treba. Vem, da je na prvi strani i.“

Zdaj je Zina hkratu obrnila dva lista. „Na pa recite, kaj je to.“ Mati je slišala, da je Zina obrnila list, toda tudi zdaj ni okrenila glave, da bi videla črko, pač pa je rekla:

„To je u.“

Zina je zaprla knjigo, vendar tako, da je prste obdržala med listi, se nagnila na stolčku nazaj in se zasmejala. Tudi otroci so se smejali, čeprav niso vsega razumeli. Vedeli so samo, da se je mati urezala. „Saj sem vedela,“ je kričala Zina. „Kakšen u pa je to?“ In že je ponesla knjigo materi pod nos, naj pogleda. Mati se je ozrla v knjigo. Videla je prevaro, pa se ni razjezila.

Lahko je bilo materi na prvih straneh, kjer je Zina ni mogla ukaniti drugače, kakor če se mati ni ozrla po črki. Toda, ko je Zina odpirala nadaljnje strani, tja, kamor v šoli še niso prispeli, tam se je tudi materino

znanje ustavilo. Sedem črk je obsegalo njeno znanje. Tistih sedem črk, ki se jih je bila naučila v prvih štirinajstih dneh v šoli nekoč pred pet in petdesetimi leti. Nekoč zdavnaj je tudi mati, Ana Kuzmička, šla v šolo. Bila je lepa jesen, kakor ta zdaj. Po klancu je zorelo grozdje, izabela je omamno dišala, dišale pa so še druge stvari, kakor prvo trohneče listje, blato, ki se v senci ni posušilo od zadnjega dežja, in zdelo se je, da sonce samo širi prijeten vonj. Tisto jesen so bili razglasili, da pride v mestece pod hribom učitelj in starši naj pošljejo svoje otroke v šolo. Starši so otroke umili in jih oblekli v nedeljsko obleko ter jih odvedli v mestece. Nekateri teh premnogih otrok, ki so se bili tedaj zbrali z vseh klancev in iz vasi okoli mesta, ter iz mesta samega, so se vrnili prej iz šole, kakor njihovi starši, ki so imeli v mestu kaj nakupiti. Ana Kuzmička je vzdržala štirinajst dni. Naposled pa je tudi njo prestrašila učiteljeva palica. Kajpa, doma je tajila, da več ne hodi v šolo, kakor so tajili mnogi otroci. Vso prelepo jesen so se skrivali v grofovskem gozdu, ki leži med dvema hriboma. Tam so imeli svojo šolo, hodili krast grozdje, kasneje pozna jabolka, in tam so se razcvele prve ljubezni med doslej nepoznanimi otroki. Ko je pritisnila prva zima, so se otroci razkropili po svojih domovih in počasi so starši dognali, kako je z njimi. Kaj velikega niso mogli ukreniti, ker otroci sploh niso hoteli več v šolo. Sicer pa je bilo pozimi komajda mogoče, da bi kdo s klancev hodil v šolo. Bili so bosi in nagi, in je bilo najbolje, če so sedeli pri peči. Tako je tudi Kuzmička ostala doma v sobi. Samo kadar je bilo treba drv, je dobila očetove škornje in sta s starejšim bratom šla po drva v gosposki gozd. Naslednje leto ni nihče več mislil na šolo. Ana je ostala doma. Začela pa je hoditi na delo in starši so sprevidel, da jim dekle več zasluži po vinogradih kakor pa v šoli. Delo v vinogradih je počivalo samo pozimi, ko je zapadel sneg. S prvo pomladjo pa se je začelo znova in poslej je bila Ana zelo malo doma. Rastla je, postajala je lepa in mikavna. V grofovskem gozdu porojena ljubezen je sicer umrla, na njeno mesto pa so prišle nove, lepe in vabljive ljubezni, ki jim Ana ni mogla odoleti. Ker je starejši brat umrl, so doma sklenili, da Ano oženijo v hišo. In prav tisti čas, ko se je spletla njena poroka, proti kateri sicer ni imela nič, ker je vse to bilo nekaj povsem naravnega, se je v njenem srcu vnela ljubezen do nekega mladega človeka, do nekega študenta, ki je prihajal z ravnine v hribe na grozdje. V treh dneh, kolikor je bil mladi človek v hribih na bratvi, sta si prisegla večno ljubezen in večno zvestobo. Študent se je vrnil na ravnino, Ana pa v domačo hišo, oba s preveliko ljubeznijo v srcu. Ne glede na Anino prisego, so starši po bratvi takoj gnali stvar z njeno poroko naprej. Objokane oči jih niso mogle prepričati, ne preprositi, besede pa niso smele razodeti, kaj boli v srcu.

Kljub vsemu je zavlekla do pusta. Ves čas ljubezni je dobivala od študenta pisma. Toda kaj ji je koristilo, ko ni znala brati in ko ni upala

nikogar v klancu zaprositi, da bi ji prebiral pisma, ki so prihajala na njeno ime. Ne, o tej njeni ljubezni ni smel nihče izvedeti. V dolino ni mogla, ker je bil globok sneg. Sicer pa tudi ni bilo študenta doma, da bi ga obiskala. Jeseni se je bil odpeljal nekam v mesto, da bo dalje študiral.

Ana je skrivala pisma v skrinji, ki je bila njena in ki jo je skrbno zaklepala. Ležala so tam neprebrana, nanje ni mogel nihče odgovoriti. Ležala so kakor velika lepa skrivnost. Sicer pa je Ana vedela, kaj se skriva v tistih pismih. Če se jih je samo dotaknila z roko, je vedela za njih vsebino. In ta vsebina je bila neskončno lepa.

K pustu se je Ana morala poročiti. Nič ni pomagal ne jok, ne prošnje, ne grožnje. Z objokanim licem je odšla z možem ob strani v dolino, v mestece in od tam se je vrnila kot žena. Začelo se je novo življenje, življenje, ki ga je sicer sovražila, a s katerim se je vendarle morala sprijazniti. Taka je pač zahteva usode. In Ana se je udala v to usodo.

Pisma so kljub temu še prihajala. Saj študent v daljnem mestu ni mogel vedeti, kaj se je zgodilo. Tudi ta pisma so ostala neprebrana in nihče ni nikdar izvedel za nje. Niti ni smel izvedeti. Šele jeseni, ko se je fant vrnil na dom in je prišel v hribe v vinograd, je doznal resnico. Ana je nosila pod srcem otroka in sta delala z možem za vsakdanji kruh v tujem vinogradu.

Študent je odšel. Poslal je še eno samo pismo in potem nič več. Ana je povežala pisma in jih še bolj skrila. Življenje je šlo svojo pot dalje in z življenjem je morala tudi Ana. Nekoč se je bila porodila misel, da pojde Ana s klancev na ravnino, da pojde daleč v veliko mesto. Umrlo je vse tisto in Ana se je še bolj udala v usodo. Ko je Ana rodila že drugega otroka, se je nekoč pojavil njen fant v hribih. Bil je oblečen v duhovniško obleko in svetost mu je ležala na obrazu. Zdelo se je tedaj Ani, da se sramuje vsega, kar je bilo nekoč. Vikal jo je in komaj se je še ozrl po njej. Tisto noč je Ana poslednjič jokala nad varljivim življenjem. Vedela je, da bo poslej življenje omejeno na te klance. Tu bodo vsako pomlad cvetele akacije, tu bodo peli slavci ob ranih jutrih in poznih večerih. Tu bodo zelenele trte in naposled zorele. In tu bo pozimi obdajal skromno kmečko hišo sneg, ki bo zaprl vsako pot na ravnino. In tu bo Ana s svojimi otroki hodila dan na dan na delo: nosili bodo kilometer daleč vodo, prekopavali bodo gorice, brali grozdje in stradali. In tu bo njen mož škropil trto, obrezoval in popival, kadar pridejo kmetje z ravnine pokušat mošt in vino. V tem se ne bo nič spremenilo. In Ana se je udala v vse to.

Ko je rodila štiri otroke, ji je mož umrl. Ostala je sama z otroki in z bedo. Še bolj sama je bila, ko so umrli starši. Nič več ni bilo časa za sanje, daleč, predaleč je bila nekdanja ljubezen. Vse, kar jo je poslej še čakalo, je bilo trdo življenje, ki se bo vleklo iz dneva v dan in kateremu

ni videti konca, dokler ne bo ostarela in izmučena legla, ko jo bodo poneli s tega klanca v dolino in položili v grob nad mestecem.

Zdaj je bil tisti čas tu. Minilo je življenje in Ana Kuzmička je dovolj stara in dovolj utrujena, da si želi samo še počitka. Zdaj ji je sedem in šestdeset let in to je dovolj za človeka, ki je vse življenje garal po blatnih klancih, ki si je iz dneva v dan služil težak kruh in ga je moral služiti še za štiri otroke.

Tisti otroci so sicer dorastli, poženili so se, a tudi odšli po svetu. Doma ni ostal nobeden. Pač pa so ji pošiljali vsak svoje otroke, ki naj bi jih ona vzgajala. Izgovarjali so se, da v službi, v kakršni so, ne morejo skrbeti za otroke, obljubili so ji pošiljati toliko in toliko za vsakega otroka. Najsi je bila dolžnost te vzgoje pretežka, se ji je Ana Kuzmička vsa posvetila, pač, ker jo je bilo samo strah pred življenjem, ker se je čutila preveč osamelo in ker je bilo presamotno tu gori.

Zdaj ima pri sebi štiri otroke dveh najmlajših hčera. Dva fanta in dve dekleti. Rekla je že, da ne bo več sprejela nobenega. Te pa je še želela spraviti pokoncu. Saj ve, da tudi ti pojdejo po svetu, ko dorasejo. Kaj naj bi le počeli tu v klancih?

Mirno je zdaj življenje, nekam urejeno. Tisto preveliko stradanje je minilo, ker ji hčeri pošiljata denar za otroke in naposled življenje tu gori ni tako drago, a tudi vsega zelo malo potrebujejo. A je tudi vajena revščine. Saj jo je tolkla vse življenje, kakor je vse življenje garala in tlačila blato po klanecu. To so poslednji otroci in ako bog da, jih več ne bo, ker sta hčeri sami povedali, da jih je dovolj. Deset jih je že šlo pred temi. Osem tistih je bilo od dveh najstarejših, dva od predzadnje. Najmlajša pa ima samo dva.

Mir leži nad klancom, nad hribi. Bratev je že minila in kmetje prihajajo redkeje sem gor; pač samo pokušat mošt. Zdaj nimajo drugega dela, dokler ne bodo spet kopali. Ko pa tudi tisto mine, se bo že v klanecu napravilo blato, padel bo sneg in pot se bo še bolj zaprla. Tedaj bo še bolj sama, kakor je bila doslej. Tudi čuvaja, ki je prihajal vse poletje, ne bo več, da bi kaj pripovedoval, da bi prinašal vsaj malo novic iz sveta in z drugih klancev. Samo otroci bodo ostali, samo Zina bo vsak dan znova odpirala knjigo in vsak dan znova se bo ponavljalo staro vprašanje:

„Mati, kaj je to?“

Njeno znanje pa bo takrat že zdavnaj izčrpano. Njeno znanje obsega samo sedem črk, ki se jih je nekaj naučila v šoli, nekaj jih je pa ujela kasneje. Več se ni mogla. Toda prišlo bo še huje: Zina bo hotela vedeti, kako se prebere to in to. Zina bo hotela vedeti tudi tisto skrivnost, kako se bere tedaj, če stoji več črk zapored in ko šele vse skupaj dajo nek smisel stvari. Tam pa Kuzmičkino znanje docela odpove. Tam se ji je ustavilo tedaj,

ko je hodila v šolo. Prav zaradi tega je bila izostala, ker ni znala prebrati črk skupaj.

Kuzmička ve natančno, kako pojde z Zininim znanjem in kako jo bo vsak dan nadlegovala. Deset jih je že šlo mimo in vselej je bilo do pičice enako. Vselej se je začelo s črko i.

To črko, ki stoji na prvi strani, debelo in osamljeno tiskano, pozna prav dobro. Pozna jo tudi, če je pisana. Potem pride črka u. Tej bodo sledile spet nekatere druge. Te ji ne delajo težav. Toda neki dan se bo pojavila prva beseda. To bo beseda na-na. Kuzmička jo pozna, kakor pozna vinogradniškega čuvaja. Zakaj tudi beseda ima svoje lice. Tej bo sledila naslednji dan beseda mama. Tudi ta ima svoj obraz. Kuzmička bi se samo ozrla v knjigo in jo pokazala s prstom, kakor bi v največji množici našla obraz najbolj ljubljenega bitja na svetu. Če bi odprla veliko, debelo knjigo in bi v tej knjigi stala ta beseda samo enkrat, bi jo ona našla, zato, ker si jo je morala tolikokrat ogledati. Toda vsa kopa drugih besed ji je ostala nekoč tuja in tuja ji je tudi zdaj, ko ji razlagajo njeni vnuki. In tuje ji bodo ostale vse te besede vekomaj, kakor ji bodo tuje mnoge osebe, ki jih je sicer kdaj videla, a se ni pobrigala za nje.

Kuzmička natančno ve, kako pojde to Zinino znanje. Desetkrat že je imela priliko opazovati to zgodbo. Vedno se je začelo enako:

„Mati, kaj je to?“

„To je vendar i.“

Zdaj je začela Zina enajstič. Potem ji je vsak otrok obrnil dve strani, da se je morala zmešati. Vedela je za to zvijačo, toda je hotela, da se zmoti. In res so vsi otroci imeli veliko veselje nad njeno pomoto. Za teden dni pa bo prišla tista velika beseda, sestavljena iz štirih črk: mama. Tudi tej bo Kuzmička kos. Tam dalje pa se bo njeno znanje ustavilo. In šele tedaj se bo začelo pravo otroško veselje nad njenim neznanjem, nad tem, da oni, tako majhni, zmorejo več kakor ona, ki je že stara. Toda, že desetim se je nekje sredi knjige vedno ustavilo. Tam dalje več tudi sami niso imeli veselja nad znanjem. Nekoč so zaprli knjigo in so se je zbali. Bila je pretežka, niso ji bili kos. In tedaj bo morala priti ona:

„Kaj pa ne vzameš nič v roke knjigo?“

„Saj sem se že naučil,“ bo otrok lagal. Ona pa je vselej vedela, da ni pogledal v knjigo. Zato, ker več ni bil kos tistemu, kar je prišlo. Nekje se je zadržnilo in od tedaj nima nikakega veselja. Zato nič več ne prihaja z vprašanji: Mati, kaj je to, pri čemer bi se lahko smejal, ker mati temu tudi ni bila kos.

Do pičice natančno je bilo do neke mere tudi z Zino. Jutra, ko je v dolini ležala blede megla, a je tu gori sijalo sonce, so jo odnašala v dolino, v šolo. Pozno popoldne se je vračala lačna in utrujena. Kljub temu se je kaj hitro opomogla; malo so se igrali otroci na klancu, kjer je sijalo

poslednje sonce. Ko pa se je shladilo, so se otroci vrnili in mali so začeli s prošnjami, da bi gledali knjigo, kjer je toliko podob. Toda Zina je bila resna in jezno jih je odganjala. Vzela je knjigo v roke in takoj začela:

„Mati, danes smo se to učili.“

Mati je pokimala in se sklanjala nad ognjišče. S tem Zina ni mogla biti zadovoljna in je takoj vprašala:

„No, mati, kaj je to?“

„Ne vem, dete drago. Ne vem.“

„Pa vsaj pogledjte!“ Mati se je morala skloniti nad knjigo in pogledati. Na vrhu je bila podoba. Spodaj pod podobo je stala materi neznana črka. Bila je podobna človeku, ki si je natovoril nahrbtnik in se odpravlja na pot. Pod črko, ki je bila tiskana in pisana, je stala kopa besed, med katerimi je našla nekaj a-jev, nekaj e-jev, i-jev in druge njej znane črke, a mnogo tudi neznanih. Toda besede so ji bile v celoti neznane.

„Ne poznam te črke.“ Rekla je kakor za tujega človeka, ki ga je sicer že videla, a ga ne pozna.

„To je vendar p!“ je vzkliknila Zina.

„Saj se mi je zdelo“, je pritrdila mati.

„Kaj se vam je zdelo?“

„Da je to p.“

„A kaj je to?“ je pokazala Zina na besedo, ki je stala pod črko. Mati se je ozrla po črki. Potem je odkimala.

„To je pa-pa.“

„Saj se mi je zdelo“, je pritrdila mati.

„Kaj se vam je zdelo?“

„Da je to papa.“ In res se je domislila, da je bilo vedno tako. Za črko p je neizbežno sledila beseda pa-pa, kakor je za črko m sledila beseda mama in za t beseda tata.

Vsak dan ista podoba, isti prizor. In mati se je čedalje bolj bala, da bi nekoč prišlo kakor pri drugih otrocih: nekoč se ta prizor več ne bi ponovil. Zina je rada imela in je verjela, da bo Zina tista, ki bo nekoč mogla prebrati tudi kaj drugega, kakor samo tisto, kar je v knjigi. Od štirih otrok, ki so bili v hiši, je samo ona bila sposobna, da se povzpne preko tistega, preko česar se niso mogli ne njeni otroci, ne njenih desetero vnukov in vnukinj. Res so se kasneje toliko naučili, da so pisali materi, da so prebrali pisma, ki so jih dobili od kod, celo nad knjigo so se sklonili in je tudi prebrali, a to so se naučili že v življenju, takrat, ko so bili daleč od matere.

Sneg je legel na klance in na hribe. Ravnina pod hribi je bila odeta v meglo in kadar se je Kuzmička zazrla na to ravnino, kjer so poleti bile vidne vasi med jelševimi gozdovi, bele ceste in ravne pisane njive, ni videla ničesar. Vse je odevala megla. Samo tu gori se je včasih nasmehnilo sonce, kakor bi sonce te ljudi po hribih rajši imelo kakor one po ravnini.

Lesketal se je sneg, ivje na drevju je odpadalo, kakor spomladi odpada cvetje z akacij. Vinogradi so bili mrtvi. Koli in očrnela neobrezana trta so štrleli iznad snega; nad klanecem so visele kočice z zaprtimi okni, ker so jih ljudje z ravnine zapustili. Ljudi ni bilo v klanec. Samo Zina je neutrudno odhajala vsako jutro in se vsako popoldne vračala po ozki poti, ki sta jo shodili družno z materjo.

Ko je skopnel sneg in se je pokazala orumenela mastna prst po vinogradih ter globoko mastno blato po klancu, je prišel tisti čas, ko bi se moralo Zinino znanje ustaviti, kakor se je ustavilo pri vseh drugih. Ko je pomladno sonce zvabilo otroke na klanec, na travo, se je knjiga zaprla za vedno in nič več ni bilo v njej zanimivega. Tudi Zino je sonce zvabilo z otroki pred hišo. Mehak veter je vel od nekod, sonce je stalo blizu na nebu in se smejalo. Toda, ko se je na večer shladilo in se je družina zaprla v kuhinjo, kjer se je mati sklanjala nad ognjišče, je Zina privlekla knjigo iz cekra in jo odprla. In tedaj se je nadaljevalo:

„Mati, kaj je to?“

Že zdavnaj je mati obnemogla pred tem vprašanjem, toda veselila se je teh večno obnavljanih vprašanj, ker je videla, da se dekletu znanje ni ustavilo, kakor se je vsem pred njo. In Zina je brala gladko in razločno, kar je bilo v knjigi napisano. Prst je drsel od vrstice do vrstice, včasih v naglici preskočil vrstico, včasih po isti dvakrat drsel, kar jo je često dovedlo v spore z materjo, ki ji je očitala nepazljivost.

In mater je konec koncev obšlo: Zina bo znala brati. V njeni skrinji je ležal kup pisem, ki jih bo nekoč treba prebrati. Najsi je vse še tako daleč, najsi je vse še tako pozabljeno, želela bi izvedeti, kaj je v teh pismih. Čutila je njih vsebino, toda to je bila samo slutnja, vse to bo treba nekoč spremeniti v resnično podobo. Vse to pa bo mogla napraviti samo Zina. Zakaj že na mnoge je mati stavila svoje upanje, pa so vsi šli, ne da bi ji mogli razodeti skrivnost njenih mladih dni.

Konec šolskega leta je mati stopila v šolo in spregovorila z učiteljico in glej, mlada lepa ženska je nad vse pohvalila Zino: da je najboljša v razredu, samo malo živalna. Razveselila se je mati te pohvale in se zadovoljna vrnila v hrib. Zdaj je vedela, da bo Zina znala brati. Drugi so ob tem času že obupali nad znanjem in nad šolo. Še so se jeseni odpravili po znanje, a so se rajši sukali okoli dela, kjer so mogli zaslužiti kak krajcar.

Jeseni je Zina spet odšla v dolino v šolo in vrnila se je z novo knjigo, kjer več ni bilo ne podob ne posameznih črk. In ko je odprla pred materjo to novo knjigo in vprašala: Mati, kaj je to, je mati stala pred knjigo kakor pred ogromno množico tujih ljudi, gledala in ni mogla prepoznati ničesar. Zina pa je brala. Brala je povestice, brala je pesmice, kažoč s prstom vrsto za vrsto. Tudi ni več preskakovala vrstic, niti ni ene dvakrat brala. Vse je teklo v najlepšem redu.

In tedaj je mati položila svojo raskavo roko na mlado drobno glavo in se zastrmela v plave oči, ter rekla:

„Ti boš postala nekaj velikega.“

Cvetele so akacije in njih dehteči vonj je prepajal klanec, se širil skozi odprto okno v Kuzmičino sobo, kjer je rahlo zaudarjalo po plesnobi. Cvetele so rože ob klancu, cvetela je trta po rebrih, pece so ptice po grmovju in po drevju. V gosposkem gozdu so se klicale kukavice. In sonce je sijalo. Potem je sledilo poletje in za tem jesen z vso živahnostjo, ki jo prinesejo ravninski ljudje, ko pridejo v bratev. Toda tudi to je minilo, deževalo je in Zina je prišla vsak popoldan vsa blatna iz šole, dokler naposled ni zapadel sneg.

Mirno in udano je Kuzmička gledala na svet in na življenje. Vse je šlo po natančno določenem redu dalje. Tu ni bilo nikakih vmesnih presenečenj, ničesar, kar bi motilo tisti že predavnimi leti ustaljeni red. Kakor se je zunaj menjalo pomladno cvetje s poletno sušo in jesensko orumenelostjo, dež s soncem, sneg in spet sonce, tako je tudi v življenju samem bilo vse urejeno. Najmlajši hčeri, katerih otroke je vzgajala, sta pošiljali redno svoje prispevke. Starejša sta včasih poslala materi kaka darila: obleko ali celo obutev. Ljudem s klanca, ki so odšli v svet, se je še nekam dobro godilo. Saj so bili vajeni dela in po svetu so bile take roke vedno potrebne. Tudi vračali so se včasih, se nekoliko sprehodili po klancu in se nato vrnili. Samo otroci so ostali materi. Že je hodil tudi drugi v šolo. In spet se je začela ista pesem:

„Mati, kaj je to?“

In štirinajst dni je bila mati kos temu vpraševanju. Potem se ji je spet ustavilo. Toda po božiču se je ustavilo tudi otroku: nikamor več ni mogel speljati. Tam, kjer so se končale posamezne črke, tam se je ustavila njegova sposobnost. Nekaj časa se je Zina ukvarjala z njim, potem je tudi Zina obupala. Knjiga se je zaprla, prisijalo je sonce in otroci, razen Zine, so se odšli igrat. Samo Zina je ostala v hiši, zakaj ona je že pomagala materi pri delu; če pa ni imela dela, je vzela v roko knjigo in brala. Ob večerih pa sta z materjo sedli k mizi in Zina je pisala svojim staršem v svet. Mati je sedela poleg brleče petrolejke, si podpirala glavo in zbirala misli.

„To sem že napisala!“ se je razhudila Zina. Mati se je zganila.

„Tako? Potem čakaj, da si kaj izmislim. Piši: vsi smo zdravi in vas pozdravljamo.“

„To se vendar piše za konec!“

„Da, kaj naj pa drugega še pišeš? Ali si napisala, da imamo lepo vreme? Ali si napisala, koliko smo nabrali grozdja?“

„To sem že napisala.“

„Ali si omenila, da je stari Lebarič umrl?“

„Tega še nisem.“

„Torej napiši tudi to. Napiši, da bomo tako vsi umrli in da bi le lepo umrli. Napiši, da je tu revščina. Sicer pa to tako vesta. Vseeno lahko omeniš, da nam hvala bogu za silo gre.“

Da, dobro je zdaj, ko Zina že lahko napiše pismo ljudem v svetu. Nekoliko večji križ je s pismi, ki jih zdaj dobivajo iz sveta. Nad njimi se Zina močno jezi, ker so tako nakracana, da ni ničemur podobno. Vendar se počasi privaja tuji pisavi in jo za silo odgoneti. Po tri večere ždita nad enim samim pismom. Otroci nekaj časa radovedno prisluškujejo, naposled pa omagajo in odidejo spat in tedaj v pozno noč samo še Zina in mati doganjata spačene črke in razbirata smisel.

Zini je že dvanajst let in velika je postala. Mama ji je zadnjič pisala, da jo k letu vzame k sebi in jo da šolati. Učiteljica bo postala. Nad to vsebino sta se Zina in mati globoko zamislili. Potem sta se spogledali in Zina je rekla:

„Ali mislite, da bi lahko bila učiteljica?“

„Mislim, da bi lahko bila.“

„Toda, če odidem od vas, kdo vam bo potlej pomagal?“

Na to Kuzmičkini otroci v svetu niso mislili, a tudi sama ni upala misliti na kaj takega.

„Ne vem, Zina. Se bom že kako pretolkla. Skozi toliko težav sem se pretolkla. Vedno sem bila sama, tudi zdaj bom zmogla... dokler bom živel. Potem pa bo tako ali tako dobro.“

To je poslednja pomlad, ki jo mati in Zina skupaj doživljata. Zakaj natančno je že dogovorjeno, da Zina pojde jeseni k staršem v mesto in da bo tam nadaljevala šolo. Učiteljica, ki uči Zino, je rekla, da bi bilo škoda dekleta, če ne bi šla v šole. In če tako pravijo drugi, potem se mati ne sme in ne more upirati. Z Zino sta se že o vsem natančno pomenili; vse vesta, koliko let bo treba hoditi v šolo, kako se bo poleti vračala k materi. Temu se mati mora nasmihati; saj nje takrat več ne bo. In hvala bogu, da je vsaj to dočakala. Mnogo lepega je šlo mimo nje, a tudi mnogo grenkega. Zdaj je človeku oboje enako drago. Nič več ne boli, nič ne skeli v prsih. Nad življenjem je razgrnjen prelep mir, kakor je razgrnjen mir nad klanecem in nad hribi.

Toda zdaj je poslednja prilika, da Kuzmička posveti v pisma, ki ležijo v njeni skrinji. Dolgo so ležala tam in da ni Zine, bi ostala tam neprebrana.

Dolgo je čakala Kuzmička, ko pa je bilo potrebno, da seže po teh pismih, jo je nekaj prijelo in ni jih upala pokazati pred Zino. Vzela jih je v roko, jih pogladila, potem se pa zamislila.

Zunaj je bila pozna pomlad. Vroče sonce je ležalo na hribih. Kmetje z ravnine so prišli škropit trto. Prav lepo je bilo videti, kako je prej zelena, ali celo že nekoliko rumenkasta trta postajala modrozeleno po škropljenju.

Žita po ravnini, od tod lepo vidna, so vsak dan bolj bledela in naposled orumenela.

Bližal se je konec šole in zdaj je Zina dobila pismo od mame iz mesta, da pride ta za zaključek šole po njo in jo povede s seboj. Malo grenkobe je navdalo Kuzmičko, ko je morala dognati, da bo Zina odšla k mami v mesto, k tisti mami, ki se leta in leta ni brigala za njo drugače, kakor da je pošiljala denar. Toda mar naj bi stopila na pot dekletu, ko gre za nekaj večjega, za nekaj, česar tu v klancih ne boš nikdar dosegel? Ni se ustavljala, ko so odhajali njeni otroci, niti se ni mogla zdaj. Vedela je, da je treba življenje spremljati z razumevanjem in ljubeznijo tudi tam, kjer je sicer težko.

In tisti večer sta obsedeli dalje v sobi kakor sicer. Tako dolgo se nista zadržali pokoncu niti takrat, ko sta pisali pismo v mesto. Videz je bil, da se je tudi Zina zamislila nad dejstvom, ki jo čaka. Najsi je mama iz mesta doslej tako določno pisala, da Zina pojde v šole, je bilo vse to vendarle še zelo daleč. Zdaj se je primaknilo v veliko bližino. Stalo je zunaj in čakalo.

„Morala bi prav za prav ostati pri vas“, je rekla Zina. Zdelo se je, da je brala z materinega obraza vse, kar se je skrivalo v premnogih globokih gubah in kar jo je prignalo do tega spoznanja.

„Kako — prav za prav?“ je rekla mati in jo pogledala.

„Kdo vam bo pa delal? Kdo bo kuhal, kdo bo hodil po vodo?“

To je bilo res. Ne enega ne drugega ne bo imel kdo opraviti, ko ne bo Zine. Vse bo spet prešlo na mater. Z onimi tremi za Zino, ki sicer že vsi hodijo v šolo, ni nič prida; ne v šoli in ne doma. Najstarejši sploh samo gleda, kako bi se ukradel kam v delo, da si kaj prisluži. Zina trdi, da ima že zdaj spravljen denar. V šoli je obsedel v drugem razredu. Novi učenci gredo mimo njega, toda pri zaslužku je dokaj spreten.

„Ti moraš iti“, je naposled odločila mati in o tem več ni bilo treba govoriti. Skozi okno je dihala topla poletna noč. Na klancu je bil negiben mir. Daleč je bil svet, daleč so bili ljudje, samo Zina in mati sta še bedeli, ker se jima je zdelo, da se imata še mnogo mnogo pomeniti in se poslej več nikdar ne bosta.

Tedaj se je mati odločila. Stopila je k skrinji, jo odprla in vzela iz nje šop pisem, ki jih je imela tam spravljena. Držala jih je v roki, kakor si še ne bi bila na jasnem, ali naj jih le preda, ali naj jih spet spravi. Samo za trenutek. Potem je vzela prvo pismo iz ovitka, porinila pred Zino in rekla:

„Beri.“

Zina si je pritegnila petrolejko, se sklonila nad pismo, se zagledala v tuje, lepe črke, kakršnih ona ni znala pisati, in potem je začela brati. Brala je počasi, spočetka nekoliko presekano, zastajajoče, potem je brala, kakor je včasih brala materi kako povestico iz šolske čitanke. Mati je se-

dela na drugi strani mize. Glavo je podprla z rokama in bila negibna. Komaj oči so včasih trenile; poslušala je, kakor se vse to nje ne bi tikalo. Pred njo je vstajala ljubezenska zgodba njej skoraj docela tuje osebe. Bila je velika ljubezen, polna opojnosti in čara.

Ko je Zina prebrala prvo, še dokaj mirno pismo, je brala drugo, potem tretje, četrto in peto, dokler se vsa zgodba ni zaokrožila in se zlila v eno samo hrepenenje po veliki, brezmejni ljubezni in žrtvovanju do ljubljene bitja. Ta ljubezen je dosegla svoj vrhunec pred poletjem, ko se bo moralo nekaj zgoditi.

Kuzmička se je zdaj prvič zganila. Tisto veliko se je potem zgodilo. In naslednje pismo je bilo docela spremenjeno. Kakor bi ga pisal tuj, sovražen človek. Ta človek je govoril o drugi, večji ljubezni; to več ni bila ljubezen do neke lepe ženske, to je bila ljubezen do nekega poklica, kateremu na ljubo mora žrtvovati sicer mu tako drago bitje. Odpovedati se mora vsemu, kar je sicer lepo, zato, da bo dosegel še lepše, še višje stvari. To žrtev mora ona razumeti in jo vzeti nase, kakor tudi on sam sprejema žrtev.

Potem je bilo še eno samo pismo, pismo, ki je prišlo po srečanju v bratvi, ko je bila Ana že poročena, ko je že imela moža in je nosila otroka.

To pismo je bilo trdo, kruto. Izražalo je veliko razočaranje, a tudi ogorčenje nad žensko nezvestobo. Ženska nima duše, kajti sicer ne bi mogla napraviti kaj takega. Zaključilo se je brez pozdrava, z besedico zbogom in s pripisom: Bog naj ti odpusti, kakor sem ti tudi jaz odpustil.

Kuzmička se je zganila. Počasi je iztegnila roko in vzela pisma. Oči so ji najprej obvisle na Zini, za en sam trenutek, potem je pogledala pisma in jih ponesla nazaj v skrinjo.

„Spat pojdi“, je rekla Zini. Zina se je dvignila. Nič ni izpraševala mater; ne čigava so pisma, ne kdo jih je pisal. Zdelo se je, da je razumela tudi tisto, o čemer ni nihče nikdar govoril.

Stopila je z materjo ven, potem se je vrnila in legla, dočim je mati za čas obstala na postenju. Zazrla se je po ravnini, ki je ležala pod hribom, in ki jo je obsvetljeval mesec. Zdelo se je, da je nad vsem nekaj negibnega. Mir je bil tu gori, a tudi na ravnini je ležal prav tak negiben mir. In nad življenjem je ležal mir. Samo za trenutek se je malo prej zbudilo, za trenutek je zagrabilo v srcu, zbolelo. Zdaj je že tudi tisto mrtvo. Dobro je. Ta negibna noč prinaša pokoj tudi srcu. Toliko let je šlo mimo, polnih trpljenja in bridkosti, ko je bilo potrebno, da si neprestano prigo-varjaš: moram živeti! toliko je šlo mimo, toliko, da bi se človek prestrašil, če bi se naprej zavedal vsega. Vzdržal je samo, ker ni vedel, kaj ga čaka in ker je imel veliko vero, da bo nekoč lepše. Poleg vsega tega pa je hranil v srcu skrivnost na nekaj velikega, kar se ga je nekoč sicer mimo-bežno dotaknilo, a nakar je ostal neskaljen spomin. Zdaj tudi tega ni več.

Umrlo je. In vendar čudno: nič ne boli v srcu. Kako bi bilo bolelo nekoč, ko bi bila vedela za resnico. Zdaj pa je v srcu isti sveti mir, ki leži nad tem klancem in ki leži na vsej ravnini pod hribi.

Ko je vstopila v sobo, je umrlo še tisto rahlo vznemirjenje, ki se je bilo porodilo ob razodetju nekdanje ljubezni. Na mizi je še vedno brlela petrolejka in motno razsvetljevala predmete. Na eni postelji so spali trije otroci. Bili so razodeti, na pol nagi, ker jim je bilo vroče. V kotu je ležala Zina. Skozi trepalnice je opazovala mater, kakor bi hotela na njenem obrazu dojeti nekaj velikega, nekaj, kar je ona samo slutila, a še ni mogla razumeti vsega v vsej jasnosti. Nekoč, nekoč bo tudi to razumela. Samo o tem ne bo spregovorila nikdar in z nikomer. To je že zdaj čutila. Čutila je tudi, da se bo prav tako nje dotaknilo nekoč nekaj podobnega. Prvi nemir je legel v njeno srce.

Mati jo je pokrila in jo prekrizala. Potem je ugasnila luč.

*

Mater so neko pomlad pokopali. Zina je izvedela prekasno, da bi mogla iti na pogreb. Samo pomislila je na življenje v tistem prelepem, mirnem klancu, pomislila je na svojo staro mater, zgubano in utrujeno, mirno in dobro, ki je včasih dvignila roko, da bi kaznovala, pa si je vselej premislila, preden jo je spustila. Spomnila se je njenih delavnih rok in večnega ubadanja. In če je od tod gledala tisto življenje, je morala spoznati, da je mati živela v revščini, da pa je to revščino prenašala s trdoživostjo in z veliko udanostjo. Lepo je bilo tam življenje spomladi in poleti, toda v pozni jeseni in pozimi ni bilo mogoče nikamor. In še sebi se je čudila, da je imela toliko vztrajnosti, da je hodila v dolino v šolo.

Zdaj tam ni bilo več nikogar. Hiša je bila zaprta, kakor so bile zaprte vse hiše, ki so jih kmetje imeli v svojih vinogradih, pa jih odprli samo, kadar so prišli v hribe, bodisi delat, bodisi po vino. Majhna okna njihove hiše so zdaj prav tako mrtva in strmijo s hriba v dolino.

Šele, ko je Zina končala šolo in čakala na službo, šele tedaj se je odpravila na majhen izlet v tiste kraje. Najstarejši stric, ki je bil prevzel po materi vso revščino in z revščino majhen vinograd, jo je prišel vabit in jo odpeljal s seboj.

Na vinograde, ki so že rumeneli, kar je bil znak, da bo kmalu bratva, je sijalo lepo sonce. Tudi ravnina se je kopala v tem soncu. Mir je bil tu gori, velik mir, kakršnega ni v svetu, kjer je živela osem let. Orehi so stali pred kočami, slive, ki so jih ljudje že pobrali, pa se jih je še kaj skrivalo med listjem. Stare visoke črešnje so se razgledovale nad hišami, prav tako dva topola, po rebrih so ždele breskve, s poslednjim sadežem. In izabela je dišala z brajd pred hišami.

Naposled sta stala s stricem pred hišo. Bila je zaprta, prav taka, kakršne so druge hiše: zaprta okna, vse okoli hiše mrtvo, zapuščeno. Stric

je odklenil z istim ključem, s katerim so nekoč odklepali in zaklepali. Stopil je v sobo in odprl okenca, da se prezračí in da sonce vsine v sobo.

Potem je stric odklenil klet, kjer so imeli vino, Zina pa je sama ostala v sobi. Vse je bilo tako tuje, da ni upala sesti. In vendar, koliko let je minilo v tej sobi. Za to mizo je odpirala knjigo ali pa v kuhinji, kadar je mati kuhala in izpraševala: „Mati, kaj je to?“ Mati je živela sedemdeset let brez znanja. Srečna morda sicer ni bila, toda tudi tarnala ni nikdar. Z mirom in razumevanjem je sprejemala dobre kakor zle stvari. Vse je bilo v življenju enako nujno in neizbežno. In mati je to razumela.

In za to mizo sta skoraj že poslednjo noč, preden je Zina odšla v mesto, brali tista čudovita pisma, ki jih takrat Zina ni docela razumela, pač pa je slutila njihovo tajno. Osem let je vmes, toda vsebina tistih pisem je njej še zdaj tako jasna, kakor ji ni bila na svetu nobena stvar. Vedela je, da je mati čakala skoraj celih petdeset let, da ji nekdo prebere tista pisma, pa se nobeden ni povzpел tako visoko, da bi mogel brati tujo pisavo, vsi so prej obnemogli. Zina je vedela, da so tista pisma hranila v sebi za mater veliko bridkost, veliko razočaranje. Petdeset let je bila prepričana, da so lepa, da v njih ni nič trdega. Morda ji je bilo žal, da jih je dala sploh prebrati, zakaj sicer bi si bila ohranila vero, da so lepa. Resnica pa je bila trda. Tuj, — gosposki človek je moral biti, — se je grdo ponorčeval iz nje. Eno leto je živela ljubezen, dokler mati vmes ni klonila in dokler se ni poročila. Toda ona ni vedela, da se je tuj človek že prej poslovil od nje, da se je odločil za višje stvari, kamor ni mogel poklicati Ane Kuzmičke, kamor je lahko šel sam; ona bi mu bila samo v napotje. Ana Kuzmička pa je petdeset let verjela, da je bila sama vsega kriva. In morda bi bilo življenje nekoliko lepše, ko bi bila zgodaj izvedela za resnico in jo priznala, kakor jo je morala priznati v pozni starosti.

Nikdar ne bo Zina pozabila, kako mirna je bila mati tisti večer. Za en trenutek si je še podpirala glavo z rokama, ko se je zgodba že zaključila, potem je vstala tako mirno, kakor bi šla v kuhinjo kuriti ali kaj drugega delati. Mirno je vzela pisma in jih spravila v skrinjo in mirno je stopila ven v toplo poletno noč. Samo nekoliko delj se je ustavila zunaj. Ko se je vrnila v hišo, njen obraz ni razodeval ne bolečine ne radosti, samo velik neskončen pokoj. Misleč, da Zina spi, jo je pogrnila in prekrižala. Bil je prijeten blagoslov, kakršnega Zina ni prejela ne prej ne kasneje v življenju.

Za dva dni je Zina jokaje odhajala. Mati pa je tudi tedaj bila mirna. Pospremila jo je do doline in se potem vrnila v klanec. Obdržala je njeno roko v svoji in ji hotela nekaj reči. Nikdar ni tistega izrekla. Toda Zina je tako ali tako dobro vedela, kaj je mati hotela povedati. Ni bilo potrebno.

Zina je molčala.

Stric je prinesel med tem steklenico vina na mizo, prinesel nekaj

grozdja, ki ga je v naglici natrgal, odprl svojo zalogo, ki jo je prinesel iz mesta, da ne bi bila lačna; a tudi Zina je razgrnila, kar je imela.

„Stric“, je rekla, ko je ta obstal sredi hiše. „Odkleni mi malo skrinjo.“ Stric jo je pogledal. Potem je vzel od nekod iz omare ključek in odprl skrinjo.

„Kaj pa hočeš?“

„Nič takega.“ Segla je tja, kjer so bila shranjena pisma. Ni jih bilo. „Ali veš, kje so tista pisma, ki so bila tu?“

„Tam ni bilo nikakih pisem, ko smo odprli skrinjo.“

Ko sta južinala, je Zina vprašala: „Ali veš, če je prihajal sem kak gosposki človek?“

„Sem prihajajo samo kmetje. Le k Horvatu so včasih zahajali duhovniki. Tisti sami imajo duhovnika. Ko sem bil še otrok, je včasih prišel nek študent, takrat je bil še zelo mlad. Zdaj pa mora biti že zelo star, ako še živi. Slišal sem tudi, da je postal duhovnik in da je bil zelo bogat. Zakaj sprašuješ?“

Zina je samo stresla glavo. Kakor nekoč mati, tako je zdaj ona sama zakopala v srce skrivnost. Samo vprašala je še:

„Ali je bila mati lepa, ko je bila mlada?“

„Kolikor se spominjam, je bila zelo lepa ženska. Drugi so pravili, da take ni bilo tod okoli. Pravili so kasneje, da se je bil tisti Horvatov, — seve takrat še ni bil duhovnik, — sukal eno leto okoli nje. Pa se je ona potem poročila z mojim očetom. Menda ni bilo nič posebnega.“

„Ali se je s tvojim očetom razumela?“

„Da. Rada ga je imela. In tudi on je njo ljubil. Spominjam se, kako je jokal, ko je umiral, češ da jo bo moral samo zapustiti. A tudi sama je jokala za njim in se dolgo ni potolažila.“

O tej stvari nista govorila nič več. Pojužinala sta. Potem je Zina odšla v vinograd in si nabrala grozdja. Zagledala se je v dolino. Tu je mati sedemdeset let zrla v dolino in morda mislila, da bi bilo lepo, če bi se kdaj mogla posloviti od tod. Poslovala se je; ponesli so jo v dolino na pokopališče, kjer zdaj morda sanja, da je tudi tu gori bilo lepo, dokler je človek živel. Bele ceste so preprezale ravnino, jelševi gozdovi so zakrivali vasi. Lepo je gledati od tod v dolino, toda živeti tu sedemdeset let ni bilo tako lepo. Živeti tu toliko let in neprestano garati, je bilo težko.

Vrnila se je v sobo in nekaj brskala po sobi. In glej, iztaknila je staro knjigo, Prvo čitanko. Z grenkim nasmehom jo je odprla. Na prvi strani, ki je bila mastna in umazana, je stala pokonci in modro črka i.

„Mati, kaj je to?“

Mati se še ozrla ni po črki, temveč enostavno rekla: „To je i.“

Zina se je nasmehnila. Modro in pametno je odgovarjala mati, dokler je bila kos znanju. Toda njeno znanje se je kaj hitro ustavilo. Ko je bilo

treba iz črk sestaviti besedo, tam več ona ni mogla dalje. Tam se je za njo vse ustavilo.

Zdaj ni bilo matere, da bi ji odgovorila, samo svete podobe s stene so zrle na njo kakor nekoč in molčale.

PISAR ČAN LING

IVAN POTRČ

Pisar Čan Ling je odhajal iz pisarne po navadi takrat, ko se je nagnilo veliko večerno sonce za Sinje gore, ki so bile zdaj na jesen že nalahno pokrite s snegom. Ta dan pa se je malo zakasnil. Že dopoldne mu je prinesel višji sodnik, ki je bil sicer Kitajec, ki pa so ga postavili na to mesto Japonci, neki akt, ki ga je bilo treba rešiti še isti dan. Pisar Čan Ling je med vsakdanjim delom akt odložil, potem pa se je zgodilo, da je docela pozabil nanj. Kaj takega se mu še ni zgodilo. Saj bi skoraj pozabil na akt! Ko se je nagnilo sonce za Sinje gore, je vstal in že hotel seči po suknji, ko ga je zbodla v oči nepospravljena miza. Pisar Čan Ling je začel predevovati papir, da bi napravil red in pripravil mizo za prihodnje jutro. Lepo pospravljena miza je bila za pisarja Čan Linga lepo urejen dom. Človek se zjutraj zbudi ter odide z veseljem v urad, kjer ve, da ga bo sprejela pripravljena miza; na poti na delo mu je tako, kakor če bi šel proti domu, kjer ve, da ga čaka snažno oblečena žena, miren otrok, pogrnjena miza in copati pri vratih. Med pospravljanjem aktov pa je pisar Čan Ling znenada opazil med papirji zamešan akt, ki mu ga je prinesel dopoldne višji sodnik, in ki ga je bilo treba rešiti. Kako se je ta akt pomešal med papirji, tega se pisar Čan Ling ni mogel spomniti, vendar pa ga je spreletel rahel srh po hrbtu, ko je pomislil na to, da bi se lahko znašel zjutraj pred višjim sodnikom brez rešenega akta; morda bi ga moral poiskati šele pred višjim sodnikom iz ničvrednega papirja na njegovi mizi. Velika malomarnost bi sijala iz vsega tega, in višji sodnik bi si pač lahko ustvaril svojo, in to dokaj slabo sodbo o pridnosti pisarja Čan Linga.

Pisar Čan Ling se je zravnal in stopil nekajkrat zaskrbljeno sem in tja po ozki pisarni. Nato je sedel. Otrl si je z roko brado, ki je hitro kosmatela in ki ga je že začenjala srbeti, kar ga je spravljal vedno v nerazpoloženje. Ko pa je kmalu nato začelo poškipavati pisarjevo jekleno pero po slabem papirju, s kakršnim so zadnja tri leta zalagali Japonci svoje urade na Kitajskem, in ko je bil pisar Čan Ling znova ves tako v svojem krušnem delu, da je pozabil na sonce, ki se je že docela pomaknilo za

zasnežene Sinje gore ter je slišal samo še škripajočo pesem peresa po rakavem papirju, ga je obliklo neko skoraj živalsko ugodje in zadovoljstvo.

Pisar Čan Ling je bil navsezadnje srečen človek. Imel je sicer težave v življenju, ali brez težav — preklarij z ženo in majhne plače — bi si življenja skoraj ne mogel zamisliti. Kaka sreča, da si je vcepil v mladih letih v žile ta red, da na priliko vedno vse za sabo pospravi, preden odide! Ta red je bil prav za prav tista oblika, ki je odlikovala pisarja Čan Linga med pisarji višjega sodnika. Pisar Čan Ling je celo skozi leta svojega vestnega službovanja zasledil in z zadovoljstvom odkril, da je celó med sodniki malo takih, razen višjega sodnika, ki bi nosili v svoji krvi to prečudovito občutje reda. Pisar Čan Ling je videl še danes po tolikih letih, ki so minila po njegovem šolanju, tako dobro, kakor če bi stal pred njegovo mizo, profesorja Ta Li Čija, kako je ob vsaki priliki udaril z nogo ob tla in ponovil: „Brez reda ni življenja!“ Profesor Ta Li Či je imel še tudi to lepo navado, da je orisal vsakemu nerednemu šolarju nekaj prizorov, vzetih neposredno iz življenja samega: Kaj bi se na priliko zgodilo, če bi kretničar prestavil napak tračnice, če bi zamenjal barvo luči, ali pa če bi blagajnik v službi napisal na milijonskem mestu številke namesto ene devetke? Čan Ling sicer ni bil ne kretničar ne blagajnik, bil je pisar višjega sodnika, a skozi njegove roke so vendar šli vsi veliki in važni akti, med katerimi ni manjkalo niti smrtnih obsodb, čeprav je bilo teh v tako majhnem mestu, kjer je lahko človek spoznal v enem mesecu vse vlačuge, bolj malo. Prav lahko bi se zgodilo, da bi pisar Čan Ling napačno vpisal akt, zamenjal številke, pa bi bil kdo na to po aktu obsojen na devet let, čeprav je bil obsojen samo na eno ter so ga pred leti po tistem enem letu že odpustili. Tak človek bi se sprehajal zunaj, užival lepe dneve, po aktu pa bi še vedno moral sedeti. No, kaj takega se še pisarju Čan Lingu ni napletlo; napletlo pa se ni prav zaradi njegovega reda, ki se ga je čudovito oklepал. Čan Ling se je prav s tem svojim redom dokopal do pisarniškega naslova v pisarni višjega sodnika. Višjih želj, kakor biti pisar, Čan Ling trenutno ni imel; večkrat pa se je le spomnil na profesorja Ta Li Čija, ki mu je prav to opozarjanje na red prineslo stolček višjega uradnika v prestolnici, čeprav se je po mestu na splošno vedelo, da bi se dalo o profesorjevem življenju vse prej reči, samo to ne, da je redno. No, pisarja Čan Linga to obrekovanje o drugi strani profesorjevega življenja ni motilo. Kaj drugega je človek, in kaj drugega je nauk, ki ga uči človek. Nauk je nad človekom. Profesorja Ta Li Čija nekoč ne bo več med živimi, njegove zlate besede pa bodo še vedno živele. Na svetu bodo novi profesorji, ki jih bodo ponavljali.

Leto je lezlo že močno v zimo, pisar Čan Ling je moral kmalu prižgati luč. Kmalu nato je akt končal. Čan Ling ga je lepo zložil, najprej po dolgem, nato počez, tako da je bil hrbet zloženega papirja na levi strani

— tudi to zlaganje papirja je imel pisar Čan Ling od profesorja Ta Li Čija, — nato pa je položil popisano akt lepo na desno stran mize in ga obtežil s kamnom, da se mu ni bilo treba bati, da bi akt odnesel z mize veter, ki ga napravi vsak večer s svojim pometanjem in odprtimi okni, sodnijski pometač. Drugo jutro bo prišel iz svoje sobe višji sodnik ter bo kar mimogrede odnesel akt. Vse to so bili sadovi reda in Ta Li Čijeve vzgoje. Čan Ling je vstal in segel po zimski suknji, ki jo je moral začeti nositi, kajti s Sinjih gora so po jutrih in večerih vlekli mrzli vetrovi. Čan Ling je segel v žep po robec ali kaj, na dan je privlekel v papir zavito južino. Toliko dela je bilo, da je docela pozabil na njo. Ali kaj takega se mu je že večkrat zgodilo. Znenada so se v ustih pisarja Čan Linga nabrale sline. Pošteno je bil lačen. To južino — kruh in meso — je kupil v stari zakajeni delikatesi, kjer je kupoval žemlje že takrat, ko je bil šolar. Pisar Čan Ling se je počutil v tej delikatesi, ki je spremljala celo njegovo življenjsko pot ter ga vedela zaradi tega tudi ceniti, docela domačega.

Čan Ling je sedel, potegnil iz drugega žepa nož ter prerezal malico na dva kosa. Manjšega je zavil znova v papir in ga zanesel v žep. Ko pride pisar Čan Ling z dela domov, otrok zavpije ter seže prvo v njegov žep, zaradi česa nastane vselej med Čan Lingom in njegovo ženo O Vango prepir; kajti žena kriči, da Čan Ling kvari otroku s tem želodec ter mu jemlje tek pred večerjami. Pa je bila zadeva docela drugačna. O Vang je bila ljubosumna na otroka, neprestano se je tresla, da se ne bi otrok preveč navezal na Čan Linga. Ta lahen dvoboj za otroka sta bila z ženo že nekaj časa, začel pa se je vsak večer, ko se je Čan Ling vrnil s sodnije. Z leti je namreč prenesla O Vang svojo ljubezen od moža na otroka. Čan Ling je z veseljem potisnil manjši del malice v svoj žep, dovolj je bilo za začetek dvoboja, brez katerega bi se zdelo pisarju Čan Lingu življenje predolgočasno. Ta košček malice je ustvarjal v njegovi hiši vedno precej zapleteno šahovsko igro, ki jo je bilo treba potlej do takrat, ko sta odšla z ženo spat, dobiti. Po navadi je dobil igro Čan Ling, četudi je včasih O Vang jokala. Pa to so bile ženske solze, pisar Čan Ling se jih je z leti navadil. Večji kos malice je pisar Čan Ling počasi pospravljaj. Končal je svoje delo in nikamor se mu ni mudilo. Malica se mu je prilegala in postajal je zadovoljnejši.

Hotel je zanesti še zadnji grižljaj in se nato dvigniti, ko je na vrata potrkal, zelo narahlo in negotovo, skoraj plašno. Čan Ling si je v hipu obrisal usta ter istočasno potisnil zadnji kos malice v predal ter se obenem skoraj malce razburil. Kdo neki prihaja zdaj na sodnijo, ko je že noč in ko so po navadi pisarne že davno zaprte in sodnija z njimi? Segel je po peresniku, potegnil papir pod desno roko, kakor da bi pisal ter zamrmral:

„M—h, naprej!“

Vrata so se počasi odrinila, v izbo pa je stopila po vsej priliki neka ženska; kajti pisar ni ločil svojega pogleda od akta. Ženska je imela pisana oblačila ter je s svojo ponošeno in izprano obleko močno nalikovala na zanemarjeno kmetico. Počasi se je pomaknila od vrat ter se postavila dober meter pred pisarjevo mizo. Čan Ling je vedel, da hoče s tem že naprej povedati, da ji je hudo, da ga mora nadlegovati, in da ga s tem svojim molkom in čakanjem hoče prositi, naj ji oprostí, ker ga moti pri delu. Pisar Čan Ling je dobro poznal to občutje. Pisar Čan Ling je že šestokrat stal tako pred višjim sodnikom, pred onim, ki so ga postavili Japonci, ter molčal in čakal. Zato je pisarja Čan Linga ta nevsiljivost in tako ženskinj obnašanje dražilo. Načrkoval je po starem aktu pred sabo, ki so ga nameravali porabiti za kuverto, nekaj docela brezpomembnih vrstic, nato pa je bevsknil v akt:

„Kaj bi rada?“

Ženska je napravila še pol koraka, potegnila z rokami po kimonu, nekam vzdrhtela in hlipajoče zajokala.

Čan Ling jo je že nameraval vprašati, kaj išče tako pozno po sodnji in kdo jo je spustil tako pozno skozi vežo — nekaj je že zahrknil — ko je ženska zajokala. Okrenil je obraz ter za hip spreletel žensko. Bila je visoke in tršate postave, trebuh pa ji je močno napenjal obleko. Kmetica je bila v zadnjih mesecih, vdrtá lica so bila narahlo zardela od joka.

Ali pisar Čan Ling se je kmalu znašel. Tako so moledovali na sodnji revni ljudje. Obrnil se je od mize ter vprašal:

„Kaj, kaj hočete? Povejte no že!“ Pisarju Čan Lingu se je mudilo.

Ženska je prenehala z jokom in povedala skoraj očitajoče, ko da bi ji sodnija napravila krivico.

„Hm,“ je hrknil pisar Čan Ling in nasmehnil bi se, če ne bi opazil ženskine nosečnosti. Tako pa se je moral napraviti resnega, celó nekam potrpežljivega in usmiljenega, kar pač pisar Čan Ling ni bil nikoli, najmanj pa do kmetic na sodnji.

Ženska ni čakala, ampak je kar začela s svojo pesmijo:

„Štiri male otroke imam doma, sama sem takšna in zima je pred vrati, — plače pa nobene ne dobim za možem, ker ste ga zaprli.“

„Zaprli? Kdo ga je zaprl? Mi smo ga zaprli?“ je hitel užaljeno povpraševati pisar.

„Ne vem, kaj naj napravim,“ je nadaljevala ženska, kakor da ga ne bi slišala. „Ničesar nimam. Sama bom morala z otroki in z vsem“ — hotela je reči z otrokom v trebuhu — „poginiti.“ Tu ji je jok pobral besede.

„Koliko časa pa bo še sedel?“ je skušal vprašati pisar Čan Ling kar naravnost; obenem ji je hotel s tem pokazati, da mu je prav malo za ženskine nadloge.

„Nič ne vem,“ je izjavila ženska in iskala besede, kako bi mu zadevo

pojasnila. „Delal je, mesec dni je delal v mlinu ob Rumeni reki, vozil je moko, znenada pa so ga zaprli. On ni ničesar zakrivil.“ Ženska je znenada prestala.

„Nič kriv?“ je vprašal ter se razburil Čan Ling. „Nekaj bo že kriv, če sedi tukaj. Pri nas pač ni zaprtih nedolžnih ljudi. Ta bi pa bila lepa, da bi sodnija, ki deli pravico, delala komu krivico! Ne pripovedujte mi takih bedastoč!“

„Tako se je zgodilo,“ je znova povzela ženska. „V mlinu so se delavci uprli mlinarju Takekošiju —“

„Upri? Takekošiju? Takekoši je vendar Japonec! Danes ni več Kitajske. To ste ljudje...?“

„Slabo je plačeval, komaj smo živeli.“

„No, ali živite zdaj boljše?“

Ženska je obmolnila. Ta molk je bil obtožba in priznanje. Nato pa je znova začela:

„Nazadnje pa je bilo tako, da so zvalili vse nanj. Slabi ljudje so bili njegovi tovariši. Moj mož bi bil zadnji, ki bi se uprl; predobro ga poznam. Ali prav njega so morali zapreti. Koncem meseca je bilo, vsak čas sem pričakovala plačo, takrat pa so mi odgnali moža. Kaj naj zdaj storim?“

„Kako pa se piše?“ je vprašal Čan Ling, da bi zadevo čimprej končal ter lahko šel. Obenem je že segel z roko po knjigi z imeni.

Ženska je povedala ime, pisar pa je začel brskati po listih. Ali naj je obračal liste tako ali tako, in še žensko enkrat vprašal po imenu, moževega imena dolgo ni našel. Med tem iskanjem je lahko ženski marsikaj povedal. Zdaj ni bilo tu višjega sodnika, bil je on pisar Čan Ling namesto njega, ki je moral žensko poučiti.

„Kako? Proti Takekošiju, da bi kaj rekel? To bi pač ne bila taka reč! Proti Japoncem se je moral kaj napak izraziti. Poznam take tiče!“

Ženska je molčala, vse je kazalo, da bo znova zajokala.

„Zakaj pa ni vozil,“ je nadaljeval pisar Čan Ling, „če je vedel, da ima otroke? Kaj mu je bilo treba politike? Preresni časi so, da bi človek za vsak nič politiziral. H-m, ne gre to! Prevažal bi naj tisto svojo moko in misli na otroke! Pustite politiko, siromaki, ta je za Takekošija in njegove ljudi!“

Ženska se je zares začela cmeriti. Čan Ling je našel številko ter začel nervozno brskati po aktih. Moral je prestaviti luč. Ta luč ga je tako docela mimogrede spomnila na to, da je že noč, kar ga je znova docela jezilo. Najrajši bi povedal ženski, da niso zdaj nikakšne uradne ure, da se naj že pobere, če mu ne bi brzdalo jezika ženino nabreklo telo. Našel je akt, ga razpoložil pred sebe na mizo, razširil oči in se začudil, kakor da bi hotel reči, saj sem vedel. Ženski pa je strogo dejal, skoraj tako, kakor bi to storil veliki sodnik.

„Tu se ne da ničesar napraviti, nič pomagati. Moral bo počakati. Draga moja, saj še razprave ni bilo. „ZAPOR“ piše na aktu. Politična zadeva je to, naperjeno je proti Japoncem. Nevarna zadevščina kaj takega danes. Naj bi rajši mislil na otroke in zanje skrbel! Do obravnave bo že moral tu počakati. Tako piše v aktu!“

Ženska si je obrisala solze in vprašala:

„Kdaj bo sodba?“

„To ne gre tako hitro. Bo že kedaj. Jaz ne morem tu ničesar povedati.“

„Torej ga ne morete izpustiti?“ je vprašala zdaj ženska docela priselno in brez solza.

„Ne, ker je tako odločilo sodišče v Jokahami.“

Ženska je najbrže že slišala to besedo. Tudi pisar je grozeče zvišal glas ob tej veliki besedi, tako da se je že iz besede same čutila neizprosnost, pred katero se je bilo treba vdati in počakati, da preide kakor preidejo vselej povodnji Rumene reke. Čeprav napravijo veliko škodo, pridejo vselej za njimi dobra leta. Ženska je že napravila pri sebi križ čez moža, istočasno pa se je spomnila na otroke, ki so doma lazili okoli nje in vpili in hoteli kruha, ko je tako pogledala po sebi v tla, se je spomnila še na petega, ki je bil na poti.

„Zima bo, otroci so nagi in lačni. Takekoši pa noče izplačati moževega zaslužka. Zakaj bi morali otroci trpeti zaradi moža? Tudi podpore ne dobim, kakor jo dobivajo druge.“

„Seveda s podporo ne bo nič. Kako pa bi naj bilo kaj, ko je pa mož govoril proti Takekošiju, se pravi proti Japoncem? Kako bi pa bilo, če bo zdaj država podpirala njegove otroke?“

„Ali mož je vozil Takekošiju ves mesec njegovo moko! Ta zaslužek bi Takekoši moral izplačati.“

„To bo že izplačal, nanj se obrnite, sodnijo in mene to ne briga!“ Pisar Čan Ling je hotel končati pomenek, njega so te zadeve pač bolj malo skrbele.

„Ali ničesar noče dati“, je začela ženska skoraj proseče pojasnjevati.

„Mora!“ je izjavil odsekano pisar Čan Ling.

Ženska je prestala z moledovanjem — ni vedela, da ta krivica ne briga sodnijo — ter se obrnila. Nič več ni jokala, tudi solza ni bilo več v njenih očeh. Preden pa je odšla, je rekla:

„Hvala.“

Pisar Čan Ling ni rekel ničesar. Zanj je bila zadeva že zdavnaj opravljena. Segel je v predal po tisti zadnji grižljaj, oblekel suknjo in upihnil luč.

Ulica je bila deževna in hladna. Jesensko deževje je zaneslo poulično brozgo celo na pločnike. Nocoj sicer ni deževalo, vendar pa je pršelo, da je bilo vse ozračje nekam mokro in hladno od tega pršenja. Pisar Čan Ling se je docela potegnil v svojo suknjo ter stopil naprej ob sodniji.

Redki ljudje so hiteli po ulicah. Na oglu pred sodnijo je stal ogrnjen v nekakšne bambusove liste, ki bi ga naj varovali dežja in mogoče tudi zime, kolporter, neki šolar ter od časa do časa zakričal s hripavim glasom vedno ista dva stavka, kakor da bi ponavljal pesem. Ko je prišel pisar Čan Ling do njega ter je hotel zaviti tesno ob oglu sodnije, da ga kolporter ne bi opazil, se je kolporter obrnil ko prostak pred oficirjem ter zaklical naravnost vanj:

„Rumena reka narašča! Dvestotisoč mrtvih!“

Pisar Čan Ling je nekaj zabrundal in krenil v stransko ulico. Brigajo ga te povodnji, kakor da bi že tu ne bilo dovolj dežja! Pisar Čan Ling je bil v šolah ter je vedel, da se kitajsko ljudstvo zelo plodi, da so povodnji že od pamtiveka, da so torej nekaj docela kitajskega, prav tako kakor je Japonska dežela potresov. Kakor je Rumena reka narasla letos, tako je narasla lani in tako bo narasla prihodnje leto. V podeželskem mestu so meščani zvedeli za te povodnji vedno na enak način: najprej je začelo deževati, nato pa so začeli kričati kolporterji.

V stranski ulici, koder je peljala bližnjica do pisarjevega doma, so bile mlakuže. Pisar Čan Ling jih je preskakoval ali pa se je vlekel ob napuščih bambusovih kolib, ki so bile tembolj nizke, čim dalje je šel iz središča mesta.

Ob enih teh kolib je stala ženska v črnkastem plašču, ob njej pa dekletce, kakor da bi se ženske držalo za oblačila. Pisar Čan Ling je stopil iz napušča, da se je ognil ženski in preskočil pred njo mlakužo. Mirno bi odšel mimo, da ga ne bi ženska prepoznala in ustavila.

„Kam?“ ga je vprašala, ne da bi se ganila izpod napušča. Pisar je gledal gor in dol po ulici. Nikjer ni bilo žive duše. Nato je dejal: „Domov“. Nasmehnil se je, malce nerodno in pristavil vprašujoče: „Kam pa naj grem sedaj?“

Namesto da bi mu ženska kaj odgovorila, ga je kar povabila.

„Mraz je,“ je rekel pisar in se zagledal nekam v pršečo meglo, ki je ležala nad ulico, in še dalje naprej v brlečo luč, ki je utripala v tej megli. Nato je obstal z očmi na dekletcu. Presojal ga je in se ni mogel znajti. Dekletce je bilo suho, imelo je močan nos ter izpit obraz. Morala je biti še šolarica. Z roko se je držala ženske za žep. Tisti trenutek se je tudi dekletce zazrlo vanj in ni umaknilo oči z njega. Pisarja Čan Linga je pogled zagrel, nato pa se je stresel, stopil še čez eno mlakužo in rekel: „Zbogom.“

Ženska je zaklicala za njim. Čan Ling se je ustavil. Prišla je k njemu brez dekletca. Šolarica je ostala pod napuščem bambusove kočice, kakršne je sedaj ob povodnji nosila s sabo Rumena reka ter se tresla od mraza.

„Kaj pa — ona?“ je vprašala ženska tako glasno, da se je Čan Ling znenada ozrl, če ga ne bi kdo slišal in če ga ne bi slišalo dekletce.

„Čigavo je?“ je vprašal.

„Iz naše kolibe,“ je povedala. „Mlada je še.“

Čan Ling se je ozrl preko ženske, da bi mu ne bilo treba pogledati v njene oči, obenem pa se je spomnil, da je docela suh; kajti mesec se je že močno prevesil k zadnjemu.

„Nič ne bo,“ je povedal, „mraz je zdaj.“ Stresel se je.

„A — ona?“ je znova povprašala ženska in pokazala z glavo proti dekletcu

Pisar Čan Ling se je še enkrat ves stresel. Ženska je po vsej sili hotela zbarantati za dekletce, ko se ji že zase ni posrečilo. V pisarju Čan Lingu se je za trenutje nekaj uprlo. Zagolčal je nekaj docela nerazumljivega, napravil nekaj korakov zadenski od ženske, se končno obrnil ter odšel po mlakužasti ulici med nizkimi z bambusa zbitimi kolibami. Stal je na mokrem, pa ga je pošteno zazeblo, da se je še globlje potegnil v zimsko suknjo.

Nato je pisar Čan Ling zavijal okrog vogalov, preskakoval mlakuže, se vlekel ob nizkih kolibah ter ni prav ničesar več mislil. Rinil je v suknjič in čutil toplino lastnega telesa. Ženo in otroka je imel na oni strani razvlečenega mestnega naselja, kjer so bila stanovanja cenejša in kjer je lažje izhajal z družino. Po ulici, v katero je zavil, je vlekla hladna sapa. Mraz ga je malce streznil, da se je zavedel, da je Čan Ling, pisar višjega sodnika. Nekdo je prišel mimo, in Čan Ling je zravnal glavo, skoraj ponosno. Lahko je bil ponosen sam nase in s sabo zadovoljen. H-m, kaj pa je njemu taka ženska in tisto dekletce! Tista revščina je ostala na mrazu ob nizki bambusovi kolibi, on, pisar Čan Ling pa se je vračal zdaj domov kot poštenjak med svojo družino, za katero je skrbel, kakor vsak pošten meščan v podeželskem mestu. To lastno samozadovoljstvo je neslo pisarja Čan Linga še nekaj časa po ulicah, dokler mu ni nazadnje tudi to skopnelo.

Ozki prehod med kolibami ga je zapeljal v predmestje. Tod se je vlekla pot navzdol do Rumene reke, ki jo je zadnje jesensko deževje močno dvignilo. Slišati je bilo tiho, nekam zatajeno in klopotajoče šumenje. Umazani valovi Rumene reke so se leno valili kraj poti, kalna gladina vodonja pa je blesketala v soju brleče luči, ki je gorela na tem oglu predmestja.

Za trenutek je Čan Ling pomislil na to, da bi reka prav lahko še narasla in preplavila pot; saj so se iz nižjih kolib morali ljudje že izseliti. Ali pisar Čan Ling se je bližal domu, kjer ga je čakala žena, kjer ga je čakal mali in — večerja. Čan Ling bo zdaj zavil mimo tistega nizkega vogala, kakor je že tisočkrat — samo da malokdaj tako pozno — za dobro uro pa se bo že grel v postelji... in potem bo kmalu jutro... Pisar Čan Ling bo še enkrat v življenju sprejel pošto, prerezal lepo po vrsti

vse kuverte, ne da bi potegnil iz njih eno samo pisanje ter jih nato zložil na rob svoje mize, da jih bo lahko mimogrede odnesel višji sodnik, ko bo prišel dobri dve uri za njim na sodnijo. Višji sodnik, to je bil človek, pred katerim je čutil veliko spoštovanje in neke posebne vrste ugodje, kadar se je nahajal ob njegovi bližini. Vselej, kadar je višjega sodnika prineslo mimo pisarjeve mize, ali pa da se je celo nakanilo, da je postal pred njegovo mizo, je Čan Ling občutil tako ugodje, kakor ga more občutiti samo pes, ko pride gospodar k njegovi pasji kolibi. Višji sodnik, to je bil edini človek, po katerem se je mogel pisar Čan Ling vzgledovati, višji sodnik...

Lena in vsakdanja misel pisarja Čan Linga se je ustavila, prijetno misel je nekaj pognalo iz sladke lenivosti — in ni je bilo več.

Na vogalu pod medlo lučjo, kjer je bila krčma, so se odprla vrata; kajti soj luči se je vkljub svetlobi ulične leščerbe, razlil preko ceste. Obenem se je zaslišal ženski vrišč — zahripel in zasigan ženski glas, močno podoben glasu pijane vlačuge, kakor je prvi trenutek spreletelo skozi pisarjevo glavo. Iz krčme se je nekdo pognal na cesto. Od vseh strani so začeli kakor večče lesti ljudje proti medlasti ulični leščerbi v jesenskih površnikih, pa tudi brez njih v samih letnih oblekah, vkljub bližajoči se zimi, noči in zgodnjemu snegu, ki je že pokrtil vrhove Sinjih gora. Nekaterim se ni nikamor mudilo; tudi pisar Čan Ling ni pospešil koraka. Na svoji poti skozi življenje je pisar Čan Ling šel že mimo prenekaterih takih pivskih in pouličnih prask ter babjih vreščanj. Ko bo prišel vstric krčme, bo zagledal tam pijanca, ki so ga postavili na ulico, kako se bo pobiral iz blata, godrnjal in preklinjal krčmo in vse, kar mu bo prišlo na pamet, nakar se bo okrenil ter odšel ob Rumeni reki še globlje v predmestje.

Pisarja Čan Linga bi misli najbrže znova zanesle med akte v pisarno višjega sodnika, s katerih je brisal in pihal prah že leta in leta, da se ni znašel ob krčmi, iz katere so zijala majhna okenca, in potlej pred krčmo, ko je zavil okrog vogala.

Po blatu, pomešanim z gramozom, so se ruvali ljudje, med katerimi se je svetlikal senčnik kape po vsej priliki japonskega stražnika. Po gramozu pa so škripali stražnikovi okovani čevlji. Ljudje, ki jih je prignala radovednost ali pa jih prinesla pot mimo, pa tudi oni, ki so prišli iz krčme, so se odmikali in se skoraj brezbrizno razmeščevali okoli žive dvojice: stražnika in kulija, ki se je krčevito oklepaj svoje rikše, svojega prevoznega sredstva. Pisar Čan Ling je opazil v gneči, ki se je napravila okoli Japonca in kulija, dva moška, ki sta stala v krogu, izločena iz radovednežev. Eden izmed njiju je hotel po vsej sili priskočiti Japoncu na pomoč in pomagati kulija odtrgati od rikše, čeprav je bilo na prvi pogled jasno, da bo stražnik slej ko prej premagal slabotnega in zgaranega kulija z bledikasto

in nabrano kožo. Kuli in stražnik sta se ruvala skoraj trmasto, brez besede, le od časa do časa je ušlo iz Japonca, ki je napenjal svoje sile:

„Spusti! Ne boš spustil?!“

Tega pa kuli na noben način ni hotel, oklepaj se je rikše kakor zadnje rešilne bilke. Stražniku se je posrečilo spraviti tenko struno okoli napete kulijeve roke, ki se je oklepala držajev prevrnjene rikše. Stražnik je sunil kulija s pestjo v glavo, da se je kulijevo pokrivalo najprej povesilo z glave, nato pa padlo kraj njega v plundro. Pisar Čan Ling je zagledal, kako je drugi izmed onih moških, ki sta se postavila v krogu radovednežev, hotel stopiti v ospredje in pobrati klobuk — napravil je že kretnjo, a si je nazadnje premislil. Pisar Čan Ling je obvisel za trenutek z očmi na tem človeku. Dolgin je bil oblečen v temen in ponošen plašč ter se potresal ko šiba na vodi. Z obraza mu je sijalo topo sočutje. Drzne pa so bile videti njegove roke, ki jih je uporno držal v napetih žepih. Tudi njegov nos je bil uporen kakor vsa njegova drža, da se je pisar Čan Ling skoraj bal, da ne bi stražnik še njega aretiral.

Medtem se je kuli obesil nad rikšo, kakor da bi jo hotel zakriti s telesom. Stražnik ga je z vso silo zamahnil z roko, okoli katere je imel navito gumijevko, ter udaril z jezo po kulijevem hrbtu. Kuli je nekaj zagrgal ter se zravnal. Ta hip je stražnik izkoristil ter izpodnesel kuliju noge. Kuli je zletel v blato, a rikše ni izpustil. Stražnik je začel natezati struno, da se je Čan Ling zbal za kulijevo roko, da mu ne bi struna prerezala zaplestja. Potem pa se je spomnil, da še v vsej svoji pisarniški službi pri višjem sodniku ni nikoli slišal, da bi struna odrezala kakšnemu zločincu roko — tako da se je zastran tega docela pomiril.

Takrat, ko se je Čan Ling zbal za kulija — kako je prišlo to protidržavno čustvo vanj, sam ni vedel — je pristopil k živi klopki človek, ki je že popreje stopical in plesal okoli Japonca in kulija, in si po vsej priliki prizadeval najti priliko, ko bi mogel pomagati stražniku odtrgati rikšo iz kulijevega prijema. Že je prijel za rikšo, ko se je stražnik zravnal, ga ošinil s pogledom in mu s tem povedal, naj se umakne. Človek je odstopil, v gneči se je nekdo zahihital, dolgin pa ga je srepo pogledal in rekel:

„Kaj se vtikaš zraven?!“

Stražnik je ošinil tudi dolgina, obenem pa se je že pripravljaj, kako bi z naglim sunkom odtrgal kulija od rikše, kar pa se mu ni posrečilo. Japonca je ta neuspeh docela razdražil, preveč ljudi se je že nabralo okoli njega in kulija in vedno bolj se je čutilo iz kroga, ki je obdajal stražnika in kulija, da so Kitajci na kulijevi strani. Stražniku je zalila kri obraz. Še huje je nategnil struno, obenem pa je z gumijevko zamahnil po kulijevi goli roki. Ta pa še vedno ni izpustil rikše. Stražnik je zamahnil še enkrat, potem še enkrat in še enkrat... Udarci so bili siloviti, vendar pa kuli rikše ni in ni hotel izpustiti.

Dolginasti človek se je prestopil. Stražnik je pobesnel. Na kraju leve ustnice se mu je začela nabirati pena. Sunil je kulija nazaj v blato ter stopil z okovanimi škornji, ki so popreje škripali po gramozu, na kulijev vrat ter z vso silo potegnil za žimo in začel znova udrihati po golih kulijevih laktech, da bi mu odtrgal roko od rikše.

Pisar Čan Ling bi mogoče mirno in docela brezbrizno prešel to nočno dogodivščino v prvih večernih urah, če se mu ne bi zazdelo, da stražnikov škorenj le predolgo in s preveliko silo tlači kulijev vrat, in da se je kulijev obraz začel modrikasto in rdečkasto napenjati.

„Saj ga bo zadavil,“ je zakričal nekdo od gruče. Oni, ki je hotel popreje pomagati stražniku, pa je vlekel rikšo iz kulijevih rok.

„Tako se ne postopa z ljudmi na javnem kraju. Tu je javni kraj.“

Ali stražnik se poslej ni več oziral po onih, ki so metali te jedke opazke, preveč je imel opravka s kulijem, s katerim je hotel po vsej priliki kmalu in energično opraviti. Človek, ki je to omenil, pa je menil, da bi bilo dobro skočiti po stražnika, ali Japonec je odkimal.

Dolginasti človek je znova srepo pogledal v vnetega stražnikovega pomagачa in siknil:

„Kaj te toliko boli?“

Obrazi okoli stoječih so postajali zaskrbljeni, sočutje do kulija je začelo sijati tudi z obrazov onih, za katere je bila to skraja samo navadna večerna poulična dogodivščina v predmestju podeželskega mesta.

Ta zaskrbljenost je prešla tudi na obraz pisarja višjega sodnika Čan Linga. Zadaviti bi Japonec pač ne smel kulija tako pred očmi vseh. Pisar Čan Ling je bil pisar višjega sodnika, a pravica, ki jo je branil višji sodnik, se je tu očitno kršila. Kršil jo je stražnik, ki je bil Japonec. S svojimi škornji je suval to pravico v obraz in ti škornji so se ji rogali. Tako pač Japonec ne bi smel počenjati s kulijem, čeprav je bil kuli Kitajec. Saj bo Japonec zares zadavil kulija pred očmi vseh. Zadeva je začela postajati resna, noge pisarja Čan Linga so jele prestopati. Vse je kazalo, da kuli ne bo izpustil rikše, pa naj še Japonec s tako silo bije po njegovi roki, zatezuje tenko struno, pritiska z okovanimi škornji na vrat, da modri kuliju obraz kakor zadavljenju in da se je bilo resno bati, da mu bo koža vsak čas počila. Trenutki so postajali dragoceni, šlo je za človeško življenje. Pisar Čan Ling ni in ni mogel več mirovati. Naj je še tako brezbrizno začel ogledovati to dogodivščino, zdaj je postajala ta „dogodivščina“ krvava stvarnost, bolj krvava kakor vsa pisarna višjega sodnika in akti v njej. V pisarni višjega sodnika je bilo samo življenje na papirju, tudi smrtne obsodbe in dosmrtne ječe so bile tam samo papir — in človek je lahko napravil ob takem aktu še opazko za dobro voljo, — tu pa je bila stvarnost. Gola stvarnost; obenem je pred očmi pisarja višjega sodnika Čan Linga živo oživela podoba kulijeve žene, ki je prišla na sodišče

prosjačit za moža. Ta mož, ki ga je davil Japonec z okovanimi škornji, je čudovito nalikoval možu kulijeve žene, pri kateri so doma kričali štirje otroci in vpili za kruhom, ko je kuli sedel. Tisti škorenj, ki je davil tega kulija pred očmi pisarja višjega sodnika Čan Linga, je davil tudi kulija, ženo, otroke in... Za Čan Linga je bilo res boljše, da je prepodil to svojo misel, kajti tudi on je bil pokorni sluga višjega sodnika, ki so ga postavili Japonci; moral je čutiti ta škorenj, vendar pa ni smel misliti o njem.

Ali — vendar, pisar Čan Ling je ta trenutek, ko je šlo za življenje docela navadnega kitajskega kulija, enega izmed tistih premnogih kulijev, ki jih poberejo vsako leto na stotisoče pomladanske in jesenske povodnji, za katere pa je komaj kdaj vztrepetalo Čan Lingovo srce, začutil nekaj, kar je nekoč sicer živelo v njem, kar pa je že zdavnaj umrlo, ker je moralo umreti, če je hotel Čan Ling postati pisar višjega sodnika ter imeti ženo in otroke in jih preživljati. Prestopal je kar naprej in vedno bolj čutil, da bi moral nekaj ukreniti, da bi se moral skratka znajti. Pristopiti bi moral kot pisar višjega sodnika, niti ne kot pisar, ampak kakor kdor koli od kitajskih ljudi in posredovati in četudi z mirno besedo prepričati zločin, ki se je dogajal komaj dva metra pred njegovimi očmi.

Začel bi na priliko govoriti, da je Čan Ling, pisar višjega sodnika in da ne more gledati tega, kar se dogaja na cesti. Pisar Čan Ling je že vdihnil sapo, se še enkrat prestopil, da bi trdneje stal, in že premaknil ustnice, da bi začel govoriti, ko je začutil, da bi glas, ki bi ga spravljal iz sebe, nikakor ne bil tako pohleven, kakor je bila njegova misel. Predobro je čutil, da bi iz njegovih besed, pa naj bi bile še tako premišljene in pohlevne, udarjalo nekaj, kar je sijalo iz upornih dolginovih oči, torej nekaj takega, s čimer bi si lahko nakopal nepravilnosti, s čimer bi lahko škodoval višjemu sodniku — dobro, da se je v pravem času spomnil na to! — ter ga razjezil, da še ni nazadnje pomislil na svojo družino, na ženo in otroke in nase. Tako se je zgodilo, da se je samo prestopil in nekaj nedoločnega zagolčal, kakor če bi se mu zataknila ribja kost v grlu.

Človeku, ki je že popreje plesal okoli kulija in stražnika ter nenehoma pomežikoval z očmi in hotel pomagati stražniku, pisarju Čan Lingu je postal na prvi pogled zopern, se je končno posrečilo, da je iztrgal vozilo iz kulijevih rok ter se opotekel z njim zadenski na sredino ceste.

Kuli v blatu je razklenil roke ter jih zagrebel v blato. Videti je bilo, da se je človek udal. Tudi stražnik je potegnil škorenj z njegovega vratu. Obenem je stražnik kulija potegnil, kar prav za prav ne bi bilo treba, kajti zdaj, ko ni imel več rikše v rokah, se je kuli začel počasi pobirati iz blata, se je postavil ter se začel tresti po vsem životu. Ko je stražnik nato znova potegnil za struno, se je kuli odpravil za njim proti zaporom, kakor ovca v klavnico.

„Ho!a!“ je znenada vzkliknil za stražnikom pisar Čan Ling, da sam

ni vedel kedaj, skočil s pločnika, pobral iz blata zmečkano kulijevo pokrivalo ter stekel za procesijo: stražnikom in kulijem ter s tistim vtrpajočim človekom, ki je peljal rikšo. Stražnik se je ozrl. Sprva ni mislil počakati, potem pa je postal — mogoče je na videz poznal pisarja višjega sodnika. Čan Ling je poveznil pokrivalo na kulijevo glavo in rekel:

„Skoraj bi pozabila klobuk.“

Dovtip se pisarju Čan Lingu ni posrečil. Japonec pa se je nekam narsršeno zazrl vanj... Nato je trojica odšla. Pisar Čan Ling je odšel nazaj in se docela nehote ustavil med gručo, ki je popreje obkrožala Japonca in kulija ter zdaj zrla za njima.

Med na stečaj odprtimi krčmarskimi vrati se je neka ženska zahihitala, rekla: „Norci!“, globoko zazehala — bila je že precej kasna noč — in nato s treskom zaprla vrata za sabo.

Nekdo iz gruča pa je dejal:

„Zdaj ga bodo bili. Japonec si ga bo sposodil, ko bosta sama za stenami. Ne bi hotel biti v kulijevi koži.“

Več pisar Čan Ling ni slišal. Stopil je po ulici proti Rumeni reki. Hladen veter je zavel od nje, ter mu kljub mrzlini skoraj prijal. Pisar Čan Ling je čutil strahovito neugodje s samim sabo. Če je pomislil na tisti narsršen Japončev pogled, ko je z nasmehom prinesel kulijevo pokrivalo za njim ter se celo še ponižal pred Japoncem, ga je vsa reč strahovito grela. Šel je sam po ulici ter se ves čas ni mogel znebiti mučnega vtisa, skoraj nečloveške podobe, kako Japonec zdaj pretepa kulija v zamreženi luknji, in kuli je po vsej priliki zvezan. Tega ne bi smel — ali. Za hip mu je spreletelo po možganih, da je prav za prav pozabil vprašati, kaj se je zgodilo, to pa samo za bežen hip, kajti naslednji trenutek ga je vsega prevzel privid, ki se je moral resnično dogajati za zamreženimi okni mestne kajhe. Japonec je udarjal z vso silo po kulijevem hrbtu ter se penil okrog ust, iz kulija pa se je pod vsakim udarcem izvil zadržan živalski krik.

V pisarju Čan Lingu se je začelo nekaj dvigati. Šel je po cesti, a pred njim se je dogajal ves dogodek kakor na dlani. Japonec pretepa kitajskega kulija. Zakaj ga pretepa, prav za prav ni bilo več važno. Pretepa ga, a pretepati pa ga ne bi smel! Človek pač ne bi smel človeka tako daviti, najmanj pa Japonec Kitajca, čeprav kulija. Misli pisarja Čan Linga so postale iznenada živahnejše. Čan Ling se ni nič več vlekel po ulicah, ampak je stopal po sredi ceste s pokoncu glavo. Ko so Japonci korakali v Mandžurijo, se je Čan Ling — takrat še ni bil pisar — tepel na kitajski strani. Bil je borben in se je zavedel, čemu živi. Vedel je, da je zato poslan na svet, da pomaga Kitajski. Njegovo življenje je čakala velika naloga. Potem... potem... se je vse nekam razlezlo... Obupna leta so bila to in pisar Čan Ling je zamahnil z roko, da bi si pregnal te nevšečne spomine. Šel je preko teh let, in prav lahko je šel. Odpor do japonskega

stražnika in do vseh Japoncev je naraščal v njem z vsakim korakom, ki ga je napravil po blatni predmestni cesti.

Pisar Čan Ling je docela jasno čutil, da bo treba tu nekaj ukreniti, pomagati ljudstvu... Načrt, ki je zrastel v njem v teh nekaj trenutkih, je bil velik in vreden človeškega življenja. Zakaj pa je pisar Čan Ling hodil v šole, če ne zato, da bi pomagal svojemu kitajskemu ljudstvu! Ta velika misel ga je tako vsega zagrela, da je pozabil na hladno sapo, ki je pihala ob Rumeni reki, ter si je moral spotoma odpreti zimsko ogrinjalo.

Naslednji trenutek je zadel v domača vrata. Preskočil je temno vežo ter se znašel v zakajeni kuhinji. Na pregrinjalu je dremal otrok ter se zacmeril, ker je potegnila po njem hladna sapa, ki jo je prinesel pisar Čan Ling v svoj dom. Pisar Čan Ling je v istem hipu, ko je stopal v nizki dom, planil proti ženi, ki je zrla užaljeno stran, ker ga ni bilo tako dolgo k večerji, jo objel, a žena ga je pogledala z začudenim in vprašujočim obrazom ter ga nazadnje pahnila od sebe.

„O Vang“ je vprašujoče zaklical pisar Čan Ling, z obraza pa mu je sijala sreča.

„Proč od mene!“ je zavpila ženska in dejala: „Lahko si mislim, kod si se vlačil.“

„Ni bilo tako,“ je posegel vmes pisar Čan Ling, da bi ustavil plaz besedi, ki je grozil privreti iz ženinih ust, medtem pa je že planil k otroku ter ga dvignil. Otrok je nakremžil obraz, žena pa je zavpila, naj ga pusti na miru. Otrok je nato še huje zavpil, da ga je Čan Ling nazadnje skoraj z jezo postavil na ležišče. Nato se je vgriznil v ustnico.

„Zakasnil sem se, zakasnil,“ je hitel ponavljati in poskušal ženi razložiti vso tisto zadevo, ki se je začela pri pozabljenem aktu, se nadaljevala nato z vozačevo ženo in kasneje s kulijem pred predmestno krčmo. Divji ogenj je gorel v njem, da je govoril sem in tje ter ni mogel ničesar pravega povedati. Zazijal se je v ženo, ki mu je začela pripravljati večerjo, ter mu dala čutiti, da komajda posluša njegove štorije, da jih sploh ne verjame in da si je tako že napravila svojo sodbo o njegovem ponočevanju. Pisar Čan Ling je za trenutek prestal, nato pa je začel opisovati počasi ter brez poprejšnjega navdušenja in tistega bedastega ognja, ki je še malo popreje gorel v njem. Tako mu je bilo, kakor malo popreje pred japonskim stražnikom, ko se mu je zarežal bedasto v obraz, tako kakor mu je bilo že tolikokrat pred višjim sodnikom.

Tu v domačem ozračju, med mizo, stoli in ležiščem, med ženo in otrokom, se je pisar Čan Ling zavedel, da je prav za prav skočil iz ojníc ter sam sebe osmešil. Žena, otrok in ta nizka zakajena kuhinja z vso potrebno ropotijo, ki jo je pisar Čan Ling leta in leta znašal s svojo ženo od vseh vetrov, se je temu njegovemu naključju rogala in ga postavila na trdna tla.

Pisar Čan Ling je bil doma. Malo še, pa se je znašel. Počasi se je zavedel, da ima ženo, da je pisar in to pisar višjega sodnika. Vendar pa je čutil, česar se že dolga leta ni zavedal, da je moral v tem svojem domu nekaj pokopati, zapraviti, vreči skozi okno — in to ga je pilo.

Izenada je začutil lakoto ter se je začel vsajati nad ženo, zakaj mu ni že postavila večerje na mizo, saj bi vendar lahko, ko pa je prišel cele ure kasneje k večerji. Jezilo ga je, da se ni mogel takoj nasititi. Ker je začel vreščati otrok ter ni ponehal vreščati, je pisar Čan Ling vstal, odložil žlico in se do smrti sporekel z O Vang. Zaloputnil je z vrati ter odšel na cesto. Prav nič se ni zavedal, kam ga nese.

Pred predmestno krčmo na vogalu se je ustavil. Zazrl se je gor in dol po ozki ulici, ki se je vila med nizkimi bambusovimi koľibami in ki so jo razsvetljevale redke in medle leščerbe. Nekaj je iskal, a se ni prav nič mogel znajti. Ko ga je začela mraziti hladna sapa, ki je vlekla od Rumene reke, se je spomnil na ves dogodek, ki se je odigral v tem razhojenem blatu pred dobre pol ure ter se še enkrat stresel. Tesneje se je ogrnil v zimsko suknjo ter odšel s kraja, ki ga je pred pol ure tako bedasto pogнал iz vsakdanjih kolosekov, po katerem je moralo teči njegovo življenje. Zamahnil je z roko ter skoraj pobegnil v ozko ulico.

Zavedel se je šele, ko je stal v oni ozki ulici, kjer je takrat, ko je šel s pisarne višjega sodnika, naletel na žensko z dekletom. Njegove oči so iskale, ali noč je bila že kasna, jesenska megla je docela pokrila bambusove kolibe in zastrla razgled. V kolibah so ljudje počivali, nikogar ni bilo slišati na ulici, še stražnikovih stopinj ne.

Pisar Čan Ling se je obrnil, segel v žep in obtipal v papir zavito meso, ki ga je na sodnji zavil ter dal v žep, da bi ga odnesel otroku in se zaradi tega koščka sporekel z O Vang. Strgal je kar v žepu papir z mesa ter si preostanek južine z naglo in ježno kretnjo zanesel v usta. Zasovražil je vse, najbolj pa sam sebe. Nato se je okrenil in napotil proti domu. Začelo ga je zebsti in tesno se je moral ogrniti s suknjo. Mimogrede se je še spomnil na vozačevo ženo, pa tudi to nevšečnost je kmalu pregnal. S skoraj naglimi koraki je odšel proti domu. Doma je stopil kakor že tisočkrat v nizko kuhinjo, pojedel kar je ostalo od večerje, se tiho slekel, da ne bi prebudil otroka in vznemiril O Vang, nato pa je spokojen legel k ženi in se še to noč spravil z njo — že zaradi otroka.

MOGOČE SO PA JABOLKA RES ZASTONJ!

Komedija idealizma v štirih dejanjih, kjer pa jabolka ne nastopajo

JOKA ZIGON

(Konec)

2. DEJANJE:

ZAKON PREDODLOČBE.

Resnično, čemu bi se človek pehal in trudil, če ti je „prasila“ že vse lepo naprej določila? Sedi mirno v naslanjač, predi čas in vdano čakaj! Takšna je zdaj Požarjeva filozofija: kaj bi si belil lase zaradi grozečega gospodarskega poloma, ko pa na svojem življenju ne moreš absolutno nič spremeniti. Trdno zapuj in vse ti bo avtomatično dano! In zdi se, da se bo njegova živa vera v presenetljivi obliki izpolnila: direktor Gogala, mladi, po nazorih in obleki v prvih vrstah korakajoči progresivni duh, ki ima pri terjajoči banki odločilno besedo, fabrikantu ne le omili odpovedne trdote, marveč celo ponudi „iz privatnega portmoneja“ denar, posojilo — en milijon! Požar je ves iz sebe in ne ve, komu naj bi bil bolj hvaležen (Gogali ali „prasili“); niti okoliščina, da direktor suponira „reciprociteto“ — roko edinke Edite, ga kaj prida ne moti: saj mlada že toliko let občujeta, gotovo se je kaj spletlo med njima. Zaman ugovarja prokurist Ocepek nemogočim pogojem posojila, ki da gotovo uničijo podjetje: zgolj formalnosti, videz, ker ostane denar tako rekoč v familiji, si misli Požar, in zapove sestaviti dolžno pismo. Lucidni Ocepek pa se ne dá tako hitro ugnati; upravičeno se namreč boji še neke nevarnosti, ki mu jo narekuje ljubosumnost. Brž začenja iskati poti, da bi šefu bolj prepričljivo kot z besedami pokazal, kako nerealno gleda na stvar, mu uničil usodno iluzijo ter rešil fabriko in drugo seveda tudi. Edit, bistro in energično dekle, koj sprevidi odpirajoče se brezno in mu obljubi pomoč. Direktorjeva snubitev se ji sprva zdi „prenorčava burka“, o kateri more reči le „ne, ne, ne — in tako dalje do konca sveta“. Ko pa dožene, kaj ima Gogala za bregom, ostrmi in prosi za premislek, s čimer je papaček za silo potolažen. Sama pa zdaj tem odločneje hiti prokuristu na pomoč. Kakor nalašč ji pride v roke Martin, s katerim gospôda tako lahkomišelnost eksperimentira: dvakrat so mu plačo znižali, da bi videli, če mu zares pojde „vsak dan bolje in bolje“, zdaj pa ga je Ocepek kratkotalno vrgel na cesto, da bi nasprotnika pobil ex absurdo! Ubogi delavec rohni ter terja pravice. Edit ročno pograbi priliko: vračala mu bo ves izgubljeni zaslužek, če bo lepo molčal, dokler bo velela, in se povsod ter pred vsakomur hlinil, kako „fajn“ da mu gre. Martin je seveda „kuntent“, Edit pa misli, da je dobila v roke past, v katero se gotovo ujame Muri in njegova „prasila“.

3. DEJANJE:

ZAKON NASPROTEK POVZROČUJOČEGA NAPORA.

V mreže, ki jih je vrgel „čudodelec“ Muri, se zapleta čim dalje več naših junakov. Nova, posebno težka riba je Gogala, tisti napredni in svobodnomišelni Gogala, ki se je prej zgražal nad takim „vražarstvom“ in „srednjeveškim mračnjastvom“. Ko pa je sprevidel, da so vsi njegovi napor pri vroče zaželeni de-

klici zaman, in ko mu je po naključju s strehe padla opeka na glavo, prav tedaj, ko se je tega bal, se mu je v hipu posvetilo: ker sem se bal, mi je padla! In ker se bojim, da bi me ne marala, me ne mara! Tako je dični Dinko spoznal veljavnost Murijevih „naravnih zakonov“ in postal „popolnoma nesebičen“: zdaj nič več „ne hoče“, ker ve, da mu bo okolica po četrtem, to je po zakonu „večne reciprocitete“ dala vse, kar želi. Edit pa ima neumnosti dovolj: odločila se je, da privede v družbo Martina, mu odpre usta in tako razkrinka vse to spletkarjenje za njo in za denar. — Murijevi privrženci so vneto pri delu: pravkar se pripravljajo, da ustanove „Bratovščino popolne resnice“ in ponesejo svoje odrešilno oznanilo med obupujoči svet. Navdušenje je tako nepopisno, da se Edit nehotе pristrčno zasmeje. Na začudena vprašanja pojasni, da se je samo spomnila mične zgodbe: Nekoč je Pavliha sedel doma in bral. Pred oknom se je zbrala gruča paglavcev in uganjala hrup na vse pretege. Pavliha jih je prosil, naj dajo mir, jim grozil, jih psoval, a vse kot bob ob steno! — Mahoma pa se nagne ven in reče s skrivnostnim glasom: „Fantje, na trgu so danes jabolka zastonj!“ — Kakor bi trenil, se paglavci razbežijo in stečejo na trg. — Pavliha osuplo gleda za njimi: „Mogoče so pa res!“ ga spreleti in kot nor jo ucvre za njimi. — „Bratovščina“ se za dekletove aluzije malo zmeni in rajši nadaljuje svoje opravke: na vsak način hoče tudi iz Ocepka narediti prozelita. Vendar se ta, oprt na svojo pozitivno vero, krepko upira in terja kot nejeverni Tomaž otipljivega „čudeža“, sklicujoč se na neštivilne dokaze svoje cerkve. Muri je v zadregi in bog ve, kako bi se izrezal, če bi tisti hip Edit ne privedla Martina. Glej, rane Kristusove, položite vanje svoj prst! se oddahne „čudodelec“, in Ocepek zares omahuje, ko vidi „čudež“, ki mu gre kljub vsemu „vedno bolje in bolje“. Martinov žargon pa povzroči nemile dogodke. Gogali poide potrpljenje; „neznosni kuheltajč“ mu izvabi drugi slovenski klasični argument, češ da je delavec „klerikalec“. Ta psovka in z njo zvezano natolcevanje razdražita Ocepka, ki se čuti prizadetega, da vrača milo za drago. Komaj prikrivani antagonizem obeh petelinov plane z vso silo na dan. Prokurist grozi, da spodnese direktorju tla; ta pa se mu zmagoslavno zareži: Prepozno, denar da je že v Požarjevih rokah! Prepozno! prešine tudi Edit. Zdaj ne more več spregovoriti, če noče uničiti očeta. Brž požene Martina iz sobe in tudi drugi gostje spoznajo, da je najbolje, če odidejo. Obupani Ocepek še enkrat sili v dekle, naj prepreči polom. Edit odpravi nadležnega prokurista z obljubo, da takoj spregovori z očetom. In res spregovori: pogumno in na naglo se odloči, da se poroči z Gogalo; le s to žrtvijo se ji zdi, da še lahko reši lahkomišelnega papana, ki od veselja ne ve kaj početi.

4. DEJANJE:

ZAKON O VEČNI IZRAVNAVI.

Scena je skoraj natančno ista kot v tretjem dejanju, samo nekatere okoliščine so se spremenile.*

Najprej opazimo (ali bi vsaj morali opaziti), da je bil prej večer, zdaj pa je visok dan: skozi veliko okno, ki je danes popolnoma odgrnjeno, lije »sonce« v bogatih, malo da ne navpičnih pramenih v salon. Če bi oni gledalci v prvih vrstah, ki imajo dober nos in ki niso prehlajeni, le malo popazili na

¹⁾ Hvala bogu! (Opomba inscenatorja, rekviziterja in gledališke blagajne.)

svoje čutilo, bi kmalu spoznali po raznih, idealnim ljudem nad vse milih dišavah, da smo tik pred bogatim, vse zemeljske in nebeške radosti obetajočim obedom, lahko bi celo dejati: banketom ka-li. Da se v Požarjevi hiši pripravljajo izredne reči, bo tudi ostalo, ne-dobro-nosno občinstvo hitro dognalo po obilnem cvetju, ki je razstavljeno povsodi po odru, kjer je le kaj primernega prostora.

Če nam očitujejo obilno sonce, »dobri duhovi« in razsipne rože nena-vaden, vesel potek prihodnjega daljnega dogajanja, pa nas nadaljnja nena-vadna okoliščina, ki jo kaj kmalu zasledimo, spravi v nemilo zadrego. Na elegantni zofi, ki jo že poznamo, namreč leži, spi in smrči naš Ignacij O c e p e k. Prikazen tega sicer zmeraj delavnega, budnega in korektnega moža v spečem, smrčečem položaju je tako mimo naših predstav, da »se« moramo nehoté »osupniti«. Sprva omenjene resničnosti brez dvojbe nazna-njajo lepo prihodnost; spričo načina, kako se nam predstavi Oceppek, pa se nikakor ne zdi ustanovljeno, da bi usoda ne mogla požugati s črnimi oblaki! — Oceppek ima na sebi salonsko suknjo — in v taki opravi gre leč! Sreča, da ni oženjen, dvakrat sreča, da oženjenke ni v teatru! No, kljub temu jih bo v polni »hiši« za gotovo precèj, ki utegnejo presoditi usodne nasledke takega-le ležanja za Ignacijevu oblačilo (pomislimo samo na hlačnice!): zona jih bo spreletavala! Švicarji seveda ne bodo med njimi, nasprotno, te bo spreletavalo zadovoljstvo! Toda igličarji bodo v manjšini, večina pa se bo zibala med upom in strahom za Ocepkovo obleko, za njegovo prihodnost, potem pa tudi za usodo vseh junakov naše nikakor ne se končati hoteče komedije. — Jaz pa lepo molčim in nočem prerokovati, kajti četrto dejanje se vrši na dan zaroke Požarjeve Edite z direktorjem Gogalo: to je pa lahko dobro ali tudi slabo, celo zelo slabo znamenje!

Ocepkova uvertura »na smrk« traja precej dolgo, nekako dotlej, da v auditoriju zaškriplje tudi zadnji zakasnè na svoje sedišče. Tedaj vstopi skozi vrata (na odru!) s l u ž a b n i k; mož nosi livrejo na škrice in se v vedenju prav nič ne ozira na blago počivajočega Ocepka, to se pravi, da ne stopa po prstih, da ne drži kazalca pred usta in tako dalje — kaj še: ropota vam in škriplje kot dolenjski tramvaj! Kazno je, da nekaj išče. In res, komaj opazi spečega, že se kaj malo spodobno oglasi: Aha! Urno pa se zave svojega do-stojanstva in uslužno zašepeče: Gospod Oceppek? Ker od »pokojnega« ni odgovora, se služabnik previdno približa k zofi in ogleduje svojo žrtev od blizu. Ko dožene, da nevzdravno dremlje, se škodoželjno zasmije ter brž nekam obzirno in tiho odide iz salona.

Ko smo zopet nekaj časa uživali akorde Ocepkove godbe, spominjajoče zdaj pa zdaj na moderno atonalno kompozicijo, se vrata v sobo znova odpró: med njimi se prikažeta E d i t in s l u ž a b n i k.

E d i t je v zelo okusni, globoko izrezani, svetlo svileni do tal padajoči vèliki toaleti, ki se tako tesno ulega na njeno vitko postavo, da nam ni odteg-niti občudujoče (in željne) oči. Njene gole roke, beli vrat in skoraj docela

vidne rame očitujejo čist rod in žlahtno kulturo, kakor jo najdeš le še pri »divjih« afriških dekletih. Lasje so ji prelep okras brez nobenega okrasja. Toda obraz, obraz, ta Editin obraz nam ni pogodi! — Kje je bistrost tvojih oči, na vesel smeh pripravljeno lice, kje so tvoje od bolečine še nedotaknjene ustnice — Edit, Edit, s teboj ni nekaj v redu!

Presunjen od grenke spremembe drage mi edinke sem zagazil globoko v lirčno močvirje, ki se tako bohotno širi po slovenski duši, da epos in drama že skoraj nerešljivo toneta v njem. — Ven, ven iz mehkuzja, na trda tla, na oder, v boj!

Edi t se ustavi pri vratih, bežno pogleda po salonu in ko v prvem hipu ničesar ne opazi, se obrne k služabniku: Kje?

Služabnik obstane med vrati in se škodoželjno muza; na Editino vprašanje s prstom pokaže na spečega Ocepka in zviška kratko dé: Prosim —!

Edi t se ozre proti zofi in ko opazi Ocepka, vzkligne: Oh, saj res! Nato stopi bliže; šele zdaj zapopade, da prokurist spi, in se začudi po tihem: Spi!

Služabnik samo blagorodno prikima.

Edi t da indiskretnemu služabniku znamenje, naj se odstrani, in rahlo pokliče: Gospod Ocepek!

O c e p e k se začne počasi pretegovati in dramiti.

Edi t tako blizu ležišča, kolikor ji le dopušča takt: Gospod Ocepek, ali spite?

O c e p e k je napol zbujen in odgovarja zmedeno: Da ... Ne, ne spim! Dvigne se, sede, si mane oči, gleda začudeno okrog sebe in se še ne znajde.

Služabnik je prav do tega hipa vneto pasel svojo lakajsko radovednost in šele zdaj izgine.

O c e p e k si začne urejati oblačila, ki so precej izgubila na svoji korektnosti: Hm ...

Edi t ne ve, ali naj bi se smejala ali se spodobno obrnila stran; vendar je po naturi premalo hinavska, da bi se ravnala po bontonu, zato vpraša poredno naravnost: Kaj ste delali, gospod Ocepek, da vas je tako sladko uspavalo?

O c e p e k možato: Vaje miru in spoznavanja!

Edi t bruhne v smeh.

O c e p e k : Da! Šele zaradi Editinega smeha se popolnoma predrami in ko tako spozna svoj položaj, ga prevzame zadrega in rdečica mu oblije lica.

Edi t komaj nekoliko zajezi svoj haha: Toda potem bi ne bili smeli zaspati!

O c e p e k nedolžno: Zaspati? Saj nisem spal!

Edi t: Kakor Adam, ko so mu jemali rebro za Evo! Pol ure sva s služabnikom delala ropot okrog vas, ne da bi se bili zbudili.

Ocepek zategne: Takooo? *Zadrega je postala še večja:* Hm...
Potem bo pa nemara res!

Edit veselo: Popolnoma res!

Ocepek kakor da je samo po sebi razumljivo: Na vse zadnje nič čudnega! Če se tako-le uležeš, zapreš oči in si začneš sugerirati: *med naslednjimi besedami se čimdalje bolj zamika:* Vse je mirno, globoko mirno, popolnoma mirno... Jaz sem edin v tem brezmejnem miru in brezmejni tišini... Vse je neskončno tiho... V meni in okrog mene brezmejen mir, harmonija, razbremenitev, tišina... *Se iztrga iz grozeče omame:* Če se tako-le koncentriraš, kakor se temu pravi, nehoté dosežeš stanje, ko napol bediš, napol spiš.

Edit s ponarejenim sočutjem: In na zadnje popolnoma zaspiš!

Ocepek pokorno ponovi: In na zadnje zaspiš!

Edit se že začinja na rahlo rogati: In tako dosežeš ono idealno, normalno stanje človeka, ko se čutiš neskončno srečnega, ker absolutno ničesar nočeš.

Ocepek začudeno gleda Edito: Gospodična, ali — *beseda mu zastaja:* ali ste tudi vi spoznali resnico in prišli v našo bratovščino? *Boječe ponuja Editi roke in jo milo pogleduje.*

Edit se nehoté umika: Jaz? Kaj vendar mislite! Jaz gledam svet naravnost! Nisem Ribničanov osel, ki so mu natikali zelene naočnike, zato da bi imel ostružke za sočno travo!

Ocepek razočaran in zadet: Gospodična, kako se vendar izražate!

Edit gre na levo stran in sede v najbližji naslanjač; hudomušno: Grdo, kaj?

Ocepek se strese od studa: Grozno! — Torej sem se varal?

Edit: Da — škoda, ne? — *Preskoči in na vitez kara:* Toda vi, gospod Ocepek, vi ste zajadrili tja na ves veter, kaj? *Mrši čelo:* Le kako ste mogli vi, tako trezen, soliden, po veri živeči mož, zaiti v to družino? Vi, ki ste zmeraj, še pred kratkim prav tu-le na primer, tako ostro ugovarjali in nasprotovali Murijevemu evangeliju?

Ocepek skesano: Bila je zmota!

Edit kakor prej: In ste se na milost in nemilost vdali v usodo? In ji slepo zaupate?

Ocepek prikima; zdajci pa šine vanj gorečnost in z opominjajočim glasom zapridiga): Brez božje volje niti vrabec ne pade s strehe, gospodična!

Edit tudi opominja: Brez muje se niti čevljev ne obuje, gospod Ocepek!

Ocepek se ne dá zmotiti: Tudi veliki verski ustanovitelj in oznanjatelj resnice iz Nazareta je izrazil neizpremenljivi zakon predodločbe in torej nujnost absolutnega zaupanja in absolutne vdanosti v voljo prasile z naslednjimi besedami: Zgodi se Tvoja volja, kakor v nebesih tako na zemlji!

Edit resnično do srca pretresena: Kaj ste vi zmešali skupaj, gospod Ocepek —! Bojim se za vas!

Ocepek ponosno: O, ni potrebno! V dobri družbi sem! *Zaupno, z otročjim zmagoslavjem:* Naš prečastiti, ki je Murija prav za prav odkril, gospod duhovni svetnik Komar tudi pristopi k naši bratovščini. Tu-le, *potegne iz notranjega žepa suknjiča pismo in ga pokaže:* nam naznanja svojo odločitev!

Edit vidi, da je resna beseda zaman, pa zopet začne veselo: Škoda, da še njega nismo povabili sem!

Ocepek se zgraža: Kaj vam šine v glavo, gospodična?

Edit začudeno: Kako to?

Ocepek resno in poučno: Prečastiti vendar ne more v gledališče na burko!

Edit: Resnično, na to nisem mislila! — *Se vrne k »evangeliju«:* Potemtakem zdaj vsi samo čudeža čakate; tudi vi!

Ocepek ploskne z rokami po bedrih; obupano: Kaj pa hočem, nič drugega mi ni ostalo!

Edit na videz pazljivo in sočutno: Za božjo voljo, kaj ste tako pri kraju? Kaj se vam je pripetilo?

Ocepek menca: Sami ste... Ta-le Gogala —

Edit izziva: Njegov denar vas je tako potrl?

Ocepek nejevoljno: Ah, denar, denar! *Njegova zadrega postane tako velika in sitna, da se mu zazdi najbolje, če jo kratko malo pobriše:* Klanjam se — oprostite —!

Edit hitro vstane in zadrži Ocepka: Ne, ne, ostanite tu, gospod, Ocepek! Iskala sem vas, pomeniti se morava!

Ocepek se ustavi, a se mu vidi, da nič kaj rad.

Edit pristopi k Ocepku: Ne smete me zapustiti! — Ali nisva več prijatelja? — *Energično:* Dajte mi roko! *Ponudi desnico.*

Ocepek z globokim resigniranim vzdihom ustreže.

Edit stisne Ocepku roko: Tako! *Pokaže na zofo:* Sédite, prosim!

Ocepek vdano uboga.

Edit gre po sobi in se ustavi na levi: Gotovo se še spominjate, kakšen načrt sva sklenila nedavno tega?

Ocepek brižno: Ta načrt je šel po vodi!

Edit: Mogoče; cilj pa je ostal še isti: rešiti papana. — Res je, da so se nekatere okoliščine povsem spremenile.

Ocepek žalostno vzdihne: Da, da...

Edit: Načrt je bil najina skrivnost in zelo želim, da bi tudi ostala. Če se je kaj spremenilo, ste nekoliko krivi tudi vi, gospod Ocepek!

Ocepek ostrmi: Jaz, za boga svetega, jaz?

Edit: Da. In jaz tudi. — Pomisliva malo na Martina!

Ocepek se opravičuje: Nič slabega nisem nameraval! Mislil sem si: ko bo odpuščen, mu ne bo šlo več »vedno bolje« in gospod papa, to se pravi, gospod šef —.

Edit prereže *Ocepku* besedo: Prav, prav, nisem ničesar sponašala!

Ocepek nadatjuje z začudenjem: In premislite: odpuščeni Martin ni uničen, kaj še — vedno boljše se mu godi! Če to ni čudež —!

Edit s tihim nasmehom: Da, čudež, ki je prepričal celo gospoda *Ocepka*!

Ocepek sramežljivo: Priznati moram, da ni ostalo brez vpliva name. — *Da bi se opravičil*: Kdo bi si tudi mogel misliti kaj takega!

Edit: Tàk ste si sami izkopali jamo!

Ocepek užaljeno: Ali gospodična —!

Edit pomirljivo: Oprostite, nič hudega nisem hotela reči! *Se zresni*: Zdaj, ko sva opravila spoved, pa k stvari! *Odločno*: O vsem tem papa nikoli ne sme ničesar izvedeti! Zato morate Martina takoj sprejeti nazaj na delo in mu zabičiti, da bo molčal kot grob!

Ocepek obupano: Ko pa ne pojde!

Edit se zavzame: Kako da ne?

Ocepek kakor prej: Sem že večkrat poskušal, ko sem spoznal, da z odpustom nisem ničesar dosegel in da bi ne živel več v večnem strahu, kdaj me zalotijo. Martin pa: »Sej nisem dohtari Magajnat z arbajchauza ušou! Za zdej sem predober gudi, de b' šou nazaj garat! Pol enkrat murdè!«

Edit: Ah tako —! *Kratko*: Sama opravi to reč!

Ocepek: Če se vam posreči, vam bom zelo hvaležen, gospodična! — *Zamišljeno*: Koliko skrbi mi je dalo!

Edit vstane in dé z gotovostjo: Čez dva dni bo Martin zopet v fabriki, zanesite se name! Potem pa čez vse križ in pečat, gospod *Ocepek*. *Pomenljivo*: čez vse, razumete?

Ocepek ubogljivo: Kakor želite, gospodična!

V tem se vrata odpró: v sobo prihiti, skoraj bi rekli prirohni *Požar* v elegantnem cutawayu, katerega škrici kar frfotajo po zraku. Ni čudno, ko je pa fabrikant očitno od sile razkačen in nasajen. Niti vrat ne utegne zapreti — to opravi z njim sopeči služabnik —, kar precej nabode *Ocepka*: To ste mi zanesljiv pomočnik, to! — To! Več spočetka ne spravi iz sebe; izza škricev potegne robec, pahlja z njim po zraku, kakor bi podil nadležne komarje, in začne begati po salonu sem ter tja.

Ocepek vstane, brž ko *Požar* pridrvi noter: od ljudomilega šefa ni vaju takšnega pozdrava, zato je docela zmeden; ne vedoč, kaj na bi dejal. sprevaža oči od *Požarja* do *Edit*e in nazaj ter končno zajeclja: Gospod šef, ne zavedam se, da bi bil storil kaj napačnega.

Edit je tudi osupla, a ker pozna svojo moč nad očetom, hoče stopiti k njemu in posredovati: Papa, pomiri se! Kako si razburjen!

Požar z roko zavrne *Edit*o: Ne rabim strelovoda! Tja treščim, kamor hočem! — *Se ustavi in nahruli Ocepka*: Kaj je z Martinom?

Če bi padla letalska bomba z jasnega, bi ne mogla povzročiti večjega presenečenja in panike od teh *Požarjevih* besed: Torej je vse izvedel! pre-

blisne okamenelega O c e p k a in odrevenelo E d i t o, ki se bežno ujameta z očmi, ne moreta pa zajeti sape vsaj za besedico.

P o ž a r ponovi z višjim glasom: Kaj je z Martinom?

O c e p e k dolgo lovi zrak, preden se mu posreči zablejati: Jaz —, jaz — ne vem.

P o ž a r stopi prav k O c e p k u in mu zakriči v obraz: Zato pa vem jaz!

O c e p e k se nemo sesede na zofo, ki je na srečo blizu.

E d i t se prva zbere in hiti reševat O c e p k a: svojega ljubega papana energično pograbi pod pazduho in ga potegne stran z milim, za vsakega očeta neubranljivim imencem: Papaček! Vzame Požarju robec in ga briše po čelu.

P o ž a r se vdaja Editi in gre z njo proti levi; sredi salona postane, se obrne in dé O c e p k u z glasom, ki grmi od sponašanja: Na policiji je, Herr Prokurist, na policiji!

O c e p e k je znova tako presenečen, da mora vstati: Na policiji? Martin — na policiji? Jaz —, jaz nisem kriv.

E d i t medtem spravi Požarja do naslanjača, ga potisne v blazine in se ustopi zadaj, pripravljena, da v potrebi takoj zopet intervenira.

P o ž a r ježno oponaša O c e p k a: Jaz —, jaz nisem kriv! Ali sem pa morda jaz? Kdo pa odgovarja pri nas za delavce? Se bije po prsih in toži: Moj delavec na delavnik sredi ulice aretiran! Takšna sramota!

E d i t se skloni k očetu: Papa, mogoče je pa le pomota ali nesporazum!

P o ž a r ironično: Pomota! Nesporazum! — Dopovedujoče: S stražnice so telefonirali pravkar!

O c e p e k nejeverno: S stražnice?

P o ž a r prikima in zopet jadikuje: In kakor nalašč za zaročno slavnost! — Spraševali so, kako da naš delavec ob delavnikih v nedeljski obleki hodi okrog in popiva. Da so ga že večkrat opazovali. Oponaša sumljivo-sladkega policista: Ali ni morda kaj v redu z njim, gospod Požar? Vzroji: Mar redim jaz hudodelce?

E d i t miri: Ne razburjaj se toliko, papa!

P o ž a r: Razburjam naj se ne? Otrok, ti ne veš, kaj je čast podjetja! Še nikdar ni imela policija opraviti z našimi ljudmi!

O c e p e k sprevidi, da je najhujšega treskanja že konec, zato začne pre-vidno tipati: Toda, gospod šef, če dovolite, zaradi tega, če kdo popiva, ga vendar ni mogoče aretirati!

P o ž a r znova vzkipi: Nikakor ne, gospod prokurist, nikakor ne! Ali je kdo rekel, da so ga zaradi popivanja?

O c e p e k se umika: Tako sem razumel, oprostite — če dovolite, prosim!

P o ž a r dviga glas: Toda, če se kdo tako neizmerno napije, da opoldne obleži na glavni ulici — ali bi bil to vzrok za aretacijo, gospod prokurist, — če dovolite, prosim?

O c e p e k se samo prime z levico za brado in začudeno pogleduje okrog.

E d i t s tihim, osuplim glasom: Martin se je tako napil?

Požar zmagoslavno, čeprav bi sam ne vedel povedati, zakaj: Tako in še pretako! *Znova zapade tugi*: Moj delavec o belem dnevu do nezvesti pijan na cesti! Takšen škandal! *Vzroji*: Mar redimo alkoholiike, gospod prokurist?

Ocepek onemoglo: Tega si ne vem razložiti, gospod šef. Bogve, kaj je bilo vzrok —.

Požar prestreže *Ocepku besedo*: To vé bog in vsak tepec: pijača!

Ocepek se izmotava: Že, že —.

Požar: Zakaj pa Martin ni šel na delo in celo že večkrat, gospod prokurist, tega ne vé vsak tepec, to bi morali vedeti vi in prav zato vas zdaj sprašujem!

Ocepek ponižno: Takoj stopim v tovarno, da doženem.

Požar: Kar pustite, ni potrebno! Martin nam sam pove.

Ocepek se zavzame: Sam? Kako to, prosim?

Požar škodoželjno: O, ganz einfach; sem ga bodo eskortirali!

Edit se ustraši: Sèm, papa?

Ocepek prav tako: Sèm?

Požar: Sèm, sèm, v to-le sobo! — Telefoniral sem, naj ga pošljejo k nam, da zadevo takoj uredimo. — *Zaskrbljeno*: Saj bi nazadnje še utegnil kaj izblebetati! Nenehoma je odgovarjal: Vsak dan mi je boljše in boljše v vsakem pogledu!

Edit skuša odvrniti pretečo nevarnost: Gotovo, papa, toda ali ne bo neprijetno, če pridejo gostje in najdejo tu pijanega človeka? Mogoče bi vendarle bilo boljše, če bi ga peljali v pisarno in bi tam gospod Ocepek opravil z njim?

Ocepek priskoči na pomoč: Popolnoma pravilno, gospod šef! Na vsak način! Edino tako je mogoče!

Požar odbije: O tem odločam sam! — Kaj takega se ne sme več zgoditi, zato hočem na mestu napraviti red! — Martin je moj najstarejši delavec in njegov slabi vzgled bi utegnil kvarno vplivati na mlajše. Demoralizacije pa nikakor ne morem trpeti v tovarni! — *Zmeraj bolj zamišljeno in sam zase*: Ne gre mi v glavo, kaj ga je spodneslo na stara leta! — Plačo smo mu znižali, torej bi še bolj moral paziti, da ne izgubi nobenega dneva. Kaj ga je napotilo, da se je spozabil? — *Opazi, da Edit in Ocepek toneta v molku in da ima prav za prav sam dramatičen monolog; to mu pa nič kaj ne prija, zato se obrne k navzočima*: Kaj meniš, Edit? Pa vi, gospod Ocepek?

Edit skomigne z rameni: Ne vem, papa!

Ocepek se ploskne po hlačnem šivu: Sam bog nebeški to vedi!

Iz ozadja se zdajci zasliši hreščavo Martinovo petje »Prelepa je trnovska fara ...«.

Vsi prisluhnejo.

Požar vznejevoljen: No, lepa reč!

Ko pesem sredi napeva utihne, se odpró vrata: med njimi se prikažeta Martin in služabnik, ki se vneto pričkata med seboj.

Služabnik vleče Martina nazaj in mu hoče nekaj dopovedati.

Martin se otresa služabnika kot nadležne ose: De na gmah, sitnast sitna!

Služabnik končno odneha, pusti Martina v salon in zapre za njim vrata.

Martin vstopi in sumljivo hitro naredi nekaj korakov, kakor bi namerjal na prvi »žlak« pokazati, da ni prav nič okajen. Sredi ozadja se ustavi in se ogleduje po navzočih. Nič težkega ni uganiti, da ima danes za seboj burne pustolovščine; o tem pripovedujejo porušeno ravnovesje, rdeči obraz, povaljana obleka. Ta je tudi sicer kaj nenavadna: črna, zelo starega kroja in precej oguljena; hlače so »na harmoniko«. Martin ima danes celo ovratnik, iz celulojda, kakopa, in belo-modro-rdeče progasto kravato, kakršno so kmet-ski fantje in predmestna mladina nosili pred vojsko. Na glavi pa nosi globoko v tilnik potisnjen nizki cilinder, ki se mu po obliki in po velikosti koj vidi, da je bil nekoč podarjen. Martin se šele čez nekaj hipov spomni, da ima nekaj na glavi, pa se ročno odkrije in se skuša prikloniti, kar se mu pa ne posreči docela.

Požar naglo ostro premeri Martina in ga že hoče nahruliti, toda njegova prikazen je tako daleč od njega, kar si je predstavljal, da mu zastane dih; zato samo obrne oči vstran in se zgrozi: Taka kanalja!

Edit od začudenja sklene roke in ne vé, ali naj se smeje ali joče: Martin, kakšen pa si!

Ocepek pa urno spozna, da je takšen Martin nemogoč in nevaren in da ga je treba spraviti stran; zato pohiti k njemu in ga hoče potisniti iz sobe: Brž, brž, pokažete se pozneje!

Požar zapovedujoče Ocepku: Pustite ga, naj ostane!

Ocepek odneha, zmigne z rameni, češ, jaz ne bom kriv, če se kaj pripeti, in stopi proti oknu za zofo.

Požar zapove Martinu: Nekoliko bliže, ampak ne preblizu!

Martin stopi naprej proti ospredju, nekako do roba zofe.

Požar ostro: Kaj je s teboj, falot?

Martin po rekrutsko: Usak dan m' je bulš in bulš u usakem pogledu!

Edit se mora zasmejati na ves glas.

Ocepek zavije oči proti nebu in zmaje z glavo.

Požar srdito plane na noge in se zadere: Kaj, še norčeval se boš iz mene?

Martin je za trdno mislil, da ustreže, zato je tako rekoč užaljen: Gespud šef, sej sa zmeri tu hotel slišat ud mene!

Požar uvidi, da je ugovor le preresničen, in jezno zamahne z roko; mirneje: Kaj si danes zagodel, hočem vedeti! — Kaže na Martinovo obleko: Čemu takšna obleka, kakor bi bila maškerada?

Martin dvigne desnico v obrambo: O, tist pa že ne, gespud šef, mačkarada pa že ne! A na veja, kakšen dan je dons? Pokaže s prstom na Editu;

glas mu nekoliko trepeče: Gespudičen na čast sem se tku zrihtu, kakor nisem že ud soje ohcet!

Edit, ki vidi na dno, je ganjena: Martin!

Martin: Ja. In pol sem s' ga mogu mal prvošet, na vesele. Ker sem se pa spounu še na žalost, ke ja je tud mal zmeri zraun per tak prložnast, sem ga še mal najna. Tist je blu pa čez štreh. — *Nekoliko sramežljivo:* Dutalen sem biu pjan.

Edit želi pojasniti: Hočeš reči totalno?

Martin vneto prikima: Sej, sej; du tal me je spraul, ubležu sem. — *Po kratkem molku preprosto zmigne z ramen:* Tu je use!

Edit stopi vidno prizadeta k Martinu: To pa res ni bilo potrebno zaradi mene, Martin! Pokaže na zofo: Sédi!

Martin zadovoljno: Uh, sej res! Tku sem zbit ket turška fana! Se z naslado usede in položi cilinder poleg zofo na tla.

Edit sočutno: Zbit? So te topli?

Martin: U kaj še, na pulci vendar nubenga na tepeja!

Požar medtem znova sede, nemirno bobna po mizi in razmišlja, ker ne ve, kako bi naj se lotil Martina; končno se le domisli: In zakaj te danes ni bilo na delo?

Edit hoče preprečiti odkritje: Ali papa, saj ti je že povedal! Meni na čast, kaj ne, Martin?

Martin: Vam na čast in na ljubo, gespudična.

Požar pozorno: Na ljubo? Kaj se to pravi, moji hčerki na ljubo?

Martin v zadregi: Tu se prau —, tu se prau —.

Požar zapovedujoče: Na dan z besedo!

Edit sprevidi, da je papa danes neizprosen, opusti svoje prizadevanje in gre vdano na levo čakati usode.

Martin sila nerad, a ne more drugače: Ke je gespudična tku želela.

Požar udari po mizi in plane kvišku: Tako torej, Edit, v delavske razmere se vtikaš? — In vi, gospod prokurist, vi o tem ne veste ničesar?

Ocepek ne ve, ali naj bi rekel da ali ne: Jaz, jaz seveda —, da pomislim: seveda, zdi se mi, da vem.

Požar še bolj razsrjen: Was? Za mojim hrbtom se godé v podjetju samovoljnosti in uslužbenci ne vedó, da je njih dolžnost, informirati svojega šefa o tem! Stopi na desno proti Ocepku: Gospod prokurist, kakor vidim, je imel prav direktor Gogala, ko me je svaril pred vami! Vaše delo si ogledam nekoliko natančneje in potem se pomeniva dalje!

Ocepek prepadel hoče nekaj spregovoriti.

Požar energično odmahne Ocepku in se obrne k Martinu: Kdaj sta se z mojo hčerko tako prijateljsko domenila, da ostaneš z dela?

Martin počasi vstaja, ker stoji šef pred njim: U, tu je že dovh ud tga!

Požar se zavzame: Že dolgo? Kako to? — To je vendar nemogoče, ko smo pa šele pred nekaj dnevi sklenili obhajati zaroko!

Martin se praska za ušesi: Ja, veja, ajgentlih se nisva duguvarila glih sam za dons.

Požar še bolj strmi: Ne samo za danes? *Se spomni, kaj je izvedel od policije:* Torej si res že večkrat pohajkoval ob delavnikih?

Martin samo prikima.

Požar: In vedno moji hčerki na ljubo?

Martin zopet z glavo pritrdi.

Požar se ves iz sebe obrne k Editi: Da hört sich aber schon alles auf!

Edit med tem stoji na levi pri naslanjačih in se bojuje sama s seboj; zdaj se odloči: Papa, Martin je samo naša žrtev!

Martin vneto pritegne: Ja, jest sem čist nadoužen! *Olajšano sede na zofo, potegne iz žepa velikanski rdeč robec in si briše pot stiske.*

Požar: Naša žrtev? Kakšne besede so to, Edit?

Edit: Papa, pomiri se, v nekaj stavkih ti vse razložim. — Pred tedni si naprosil gospoda Murijsa, hoteč imeti viden dokaz za pravilnost njegovega nauka, naj preskusi svojo moč na Martinu. In res, Martin je bil kljub dvakrat znižani plači vedno bolj zadovoljen. Nekako ob istem času ti je direktor Gogala prišel ponujat znano posojilo. Oboje te je prepričalo, da je Murijsa filozofija resnica. Jaz in gospod Oceppek pa sva bila prepričana o nasprotnem, da bo namreč oni denar zate usoden in da je nova vera, ki si se je tako srčno oklenil, zgolj lepa prevara. Iskala sva načina, kako bi ti pomagala. Na vsak način sva morala razbiti iluzijo o rešitvi po Murijsu. — Tedaj sem zvedela, da ta gospod povrača Martinu ono, kar je izgubil na plači.

Požar široko odpira oči: Muri mu je dajal denar —?

Edit: Da. — Morala sem ga razkrinkati. Samo kako? Da je dajal denar, bi konec koncev ne bilo prav za prav nič hudega: majhna odškodnina za eksperimentiranje! Treba mu je bilo nekaj podstaviti! — Našla sem: Martina sem dala odpustiti.

Požar nejeverno: Odpustiti —? Ti —?

Oceppek stopi za korak naprej; junaško: To sem storil jaz, gospod šef!

Požar se obrne k Ocepku: Vi? — *Editi:* Ali res?

Edit: Z gospodom Ocepkom sva skupaj kovala načrt. Bil je bolj iznajdljiv in me je prehitel. — Imenitno! sem si dejala. Tej potezi je treba le še majhne korekture: Martinu sem na tihem plačevala izpadle dohodke, da se je delal, kakor bi mu resnično šlo »vedno bolje«.

Martin živo pritruje z gestami.

Požar samo strmi in ne more do besede.

Oceppek odreveni: Tudi mene ste varali!

Edit: Oprostite, brez vsake hudobne misli.

Oceppek se grabi za glavo: Jaz pa sem se dal prepričati —!

Požar se počasi spravi do naslanjača in sede: Tako ste me torej vodili za nos! O jaz tepec! — *Bolj zase:* Če bi to vedela moja zlata rajnka žena —!

Edit pristopi k Požarju od zadaj in ga miluje: Papaček, papaček, oprôsti, samo z najboljšim namenom!

Požarju se nekaj ne ujema: Toda denar je vendarle prišel in me rešil!

Edit z naporom zatre bolečino: Da, papa!

Požar krčevito vrta, premišlja: Potemtakem —.

Ocepek se vidno bojuje sam s seboj, a kmalu podleže, ker ne more vzdržati svoji ljubosumnosti: v ognju preskoči zofo, stopi na sredo salona in vzklikne patetično: — vas je rešila gospodična Edit!

Edit preneha z milovanjem, se prime za prsi in presunljivo očita: Gospod Ocepek —!

Požar se zdrzne, zapíči oči v Ocepka, hip, dva premišlja in plane kvišku; bežno, a predirno se s pogledom dotakne hčerke in zašepeče: Edit —? Potem se takoj zgrudi v naslanjač in zaječi.

Edit tiho: Kaj ste storili, gospod Ocepek!

Ocepek sprevidi, da je surovo posegel v intimnosti Editinega življenja, in je ves pobit; komaj slišno: Moj bog, odpustite! Gre počasi nazaj na zofo.

Edit pristopi k očetu kakor prej in ga zopet miluje.

Od zunaj se zasliši zvonec na vratih — znamenje, da prihajajo pričakovani gostje.

Požar se nenavadno hitro opomore in zbere; dvigne se in takoj zadene, kaj je treba najprej storiti: z mirnim, le kakor zadnji don zvona še drgetajočim glasom: Martin, pojdi zdaj!

Martin ves ta čas s pazno napetostjo spremlja dejanje; z instinktom od nature še ne preoddaljenega tudi brž presodi, da gre tudi zanj in da je zdaj prilika ugodna; zato pobere svoj cilinder, vstane in povpraša: Če dovolja, gespud šef, kuku bo pa zde iz mani zarad zaslužka?

Požar prijazno: Od danes naprej si zopet naš mizar s staro plačo! — Samo eno ti pravim, Martin: o vsej storiji z Murijem moraš molčati kot grob! Sicer boš takoj in zares in za zmeraj na cesti!

Martin se zadovoljno skuša priklanjati: Buhloni, gespud šef, stukat buhloni! In kaj se moučajna am tiče: brez skrb! Sem že pršou h pamet, pozen scer ket Trolc, ampak vseglah. — Še dons pupoune bom u fabrk! — Veja, čist udkrit rečen, sej sem se že prou pušten naveliču gespuda špilat. Če b' še kej douh sam pustopu in gnar za tu uleku, b' še nehu bet sucjalist!

Požar se refleksno zaplete v razgovor, ki nima nobene zveze s perečim: Kako to?

Martin začne po stari navadi dolgovezno: Ke ne, ke sem biu naenkrat tkula ceu dan brez dela, kua sem pa tou družga koker jit u štarija? A nej murde ceu lub boži dan u Tibuli levarce futram? Našteva na prste: Asten, ta peru dan sem šou iz douhčasa, ta druh zarad mačka, ta trek —, ke gre u trek use rad, ta četrt zarad Frankutuveh zmag, ta pet zatu, ke je biu tepen, ta šest, ke baba setnar, ta sedem pa že z navade. Tku sem holt ubiju čas in

gespuda ga tud more, pu šterendvejst ur na dan, pa brez zamere. Tu pa cera, koker sem zdej sam poskusu. Zatu more met gespoda velik evenka, deluc ga pa ni treba, ke tku nima cajta za pit, ke gara ud jutra du večera.

P o ž a r se rahlo nasmehne in dobrovoljno potreplja Martina po rami: Dobro si povedal Martin — pogleda na žepno uro, pa se koj zave, da ravna brez smisla, stlači »čebulo« nazaj in priganja: Zdaj pa le pojdi!

M a r t i n se odpravlja: Asten, adija! Za še enkrat usem: brez zamere!

P o ž a r sprevaja Martina k vratom: Že prav, Martin, že prav!

V tem se vrata zopet odpró na stežaj: s l u ž a b n i k jih na široko zastavi, se ustopi ob podboj in se globoko prikloni najmenitnejšemu gostu, kar jih danes prihaja k Požarjevim, direktorju G o g a l i, ki po svoji pomembnosti primernemu presledku privihra v salon. Kakor se puran ves naščeperjen, načičkan in prevzet od svoje mogočnosti zapelje po dvorišču, išoč cilja svojemu poželenju, tako — si magna licet componere parvis — se prikaže na oder bankir, že naprej uživajoč slast svojega zmagoslavja. Njegove slavnostne obleke ni moči popisati: zadnji odblesk dunajske, medtem žal ugasle glorijske! Perilo, ovratnik, kravata, gumbi iz biserovine, čevlji — kdo bi mogel z navadnim fabriškim peresom iz aluminijske opevati ta sijaj? Frizura — bože, bože, koliko domotožnih vzdihov med ščetinastolasimi trgovskimi vajenci na galeriji! Višek vsega direktorjevega bleska pa je velik šopek, ki ga nosi v rokah: to zlahtno cvetje ni zrastle na tvojih opevanih zelnikih, Ljubljana, ne na tvojih gredicah. o Nizza! To je sijaj in opojnost tropičnega sonca!

P o ž a r medtem kar se dá neopazno izvagonira M a r t i n a in s l u ž a b n i k zapre vrata.

G o g a l a se ziblje proti sredini odra: zdi se, da še nikogar ni opazil, tako je zamaknjen; ko obstane, si natakne monokel in zagostoli: O dan, o srečni dan! — Kako sem se žuril, da dospem prvi na smoter! In v istini — zagleda Ocepka, ki izza zofo sovražno strmi vanj; nejevoljno: o, ta je že pred menoj! Zaviha nos: Slabo znamenje!

O c e p e k se ironično prikloni in dé škodoželjno: Od srca rad sem vam na uslugo, če bi le bilo res!

G o g a l a se obrne na desno, tu je razgled bolj mičen: v ozadju, blizu vrat stoji P o ž a r, ki sicer meče temne poglede po direktorju, toda kdo bi tako natančno raziskoval, ko stoji spredaj ob naslanjaču E d i t !

G o g a l a zdrzne z glavo, povzame sapo, dvigne šopek podobno banderu in zapoje: Tebi, Edit, moj prvi pozdrav! Prikloni se in pohiti k Editi, da ji poljubi roko in izroči cvetje; še preden pa doseže svoj cilj, mu zastane noga.

P o ž a r napravi korak naprej, tako da stoji sredi med Gogalo in Editi, vendar pa nekoliko zadaj, in preseka direktorju pot s kratkimi, zamolklimi besedami: Odložite šopek in čakajte, da se najprej porazgovorimo!

G o g a l a pade z neba; monokel mu izdrsne, rože se mu povesijo in komaj spravi iz sebe: Kaj naj to pomeni, gospod Požar?

E d i t zasluti, kaj se kuha v očetovi glavi: Kaj ti je, papa, za božjo voljo?

P o ž a r Edito zavrne z roko, *Gogali* pa ponovi: Storite, kakor sem dejal! *G o g a l a* ne bogljeno išče okrog, kam bi odložil cvetje; ko zagleda, da je najbližje zofa, se opoteče tja in počasi spušča rože na blazine.

P o ž a r stopi še bolj naprej, prav do naslanjačev; skoraj slovesno: Zaroko smo hoteli danes praznovati, gospod direktor.

G o g a l a mečka v roki robec in komaj slišno dahne: Da...

P o ž a r nepretrgano: Vsi trije smo bili za to: Edit, vi, jaz. — Zakaj vi, gospod direktor, me zdaj-le ne zanima.

G o g a l a se vije in hoče pojasnjevati, a ne pride do izraza.

P o ž a r nemoteno: Zakaj jaz, ni važno. Zakaj Edit, se mi je zdelo, da vem. *Poudarjeno*: Se mi je zdelo, pravim! Toda danes, prav te trenutke se je izkazalo, da sem se motil.

Edit sunkovito preseka *Požarja*: Ni res, papa! Saj ga vendar —. *Z odločno kretnjo pohiti proti Gogali*: Daj, Dinko, da te v dokaz poljubim pred vsemi!

O c e p e k prebledi, se obrne stran, pokrije z dlanmi oči in zastoka: O —!

P o ž a r grozeče: Ne pustite, da se vas dotakne, gospod direktor, ker vas ne ljubi!

Te besede so bile — hvala bogu! — izrečene, preden je bil greh storjen: *Edit* obstane ukopana malo pred *G o g a l o*, ki stoji odrevenel kot lipov bog in samo bedasto zija predse.

P o ž a r odsekano, z nizkim glasom: Edit se je hotela žrtvovati zame. Zaradi vašega denarja. Zaroke ne bomo praznovali. *Odmakne si najbližji naslanjač in se spusti v blazine.*

Nekaj časa je vse tiho: *Edit* gre v ozadje h kaminu in se osramočena obrne v zid, *G o g a l a* se ne premakne z mesta, *O c e p e k* pa si odstre oči in pogleduje po navzočih, kakor bi se pravkar zbudil iz težkih sanj.

Prvi se zgane G o g a l a; nekaj časa krili z rokami po zraku, potem pa izbruhne iz njega: In denar, moj denar?

P o ž a r malomarno skomigne z rameni: Saj ste ga posodili iz prijateljstva, ne zaradi Edit! Tako ste slovesno zatrjevali!

G o g a l a vedno bolj strmi, kako se odpira prepad pred njegovimi nogami: Toda jaz nimam zdaj nikakega jamstva! Podjetje je prezadolženo in tik pred krahom!

P o ž a r kakor prej: To ste prej prav tako dobro vedeli!

O c e p e k prišpiči ušesa: Nikakega jamstva? Kaj pa gradič pod Rožnikom?

G o g a l a se izpoveduje ne bogljeno: Ko sem postal popolnoma nesebičen, sem črtal hipoteko in denar izročil tako rekoč brez vsake garancije...

Edit se urno zasuče in pazljivo zasleduje nadaljnje razpletanje.

O c e p e k kar ne more verjeti: Brez vsake —?

G o g a l a žalostno prikima; zdajci ga zalije strašen val obupa, prime se

za glavo in se docela izprazni: Denar pa ni bil moj, ampak od banke! Jaz —, jaz —.

Požar osupne: Od banke? Pravite: od banke? — Torej ste špekulirali s tujim denarjem?

Gogali odpovedo noge; zgrudi se na zofo, prav na božanski šopek, in zmedeno blebeta: Da —, to se pravi, posodil sem ga na svoj riziko...

Ocepek se škodoželjno globoko prikloni: Častitam, gospod direktor!

Za Gogalo je ta posmeh hladen poliv, ki ga zbudi v resničnost; ko se zave, kaj je izklepetal, se zgrozi: Za boga, kaj govorim!

Požar z resničnim sočutjem: Ubogi prijatelj, tak ste se ujeli? — Potemtakem bi si kljub odpovedani zaroki lahko podala roke!

Gogala z onemoglo hvaležnostjo: Da, rad. Res sem potreben pomoči.

Požar trpko, a hrabro: Jaz nič manj, dragi moj!

*V Ocepk*a na mah nekaj šine: kakor veverica švigne v loku čez ozadje proti vratom; mimogrede še zavpije s preroškim glasom: Kadar je sila največja, je bog najbližji! in že ga ni več.

Edit zdaj, ko so sami, tako rekoč v družini, stopi k očetu in zaprosi: Papa, čemu je bilo vsega tega treba? Jaz sem še vedno pripravljena: samo reci! Nič se ne bojim, nič ne bom žrtvovala; z Dinkom sva stara prijatelja in to je dovolj!

Požar vzame čez ramo Editino roko in jo boža: Ne, dragica, ne! Rajši beračijo kakor tvoje uničeno življenje! Tvoja zlata ranjka mamica bi mi nikdar ne odpustila!

Gogala junaško: Edit, tudi jaz zdaj ne morem sprejeti!

Edit: Toda kako si bosta pomagala?

Medtem pa Ocepek že priteče nazaj v salon: v naročju nosi velikanski šopek lepega cvetja, ki kajpada ne dosega Gogalovega potratja. Postavi se na prostor med zofo in fotelji, pokaže začudenemu Gogali hrbet in se globoko prikloni pred strmečima Požarjema in Editi.

Požar: Kaj naj bo zopet to, gospod Ocepek?

Ocepek se odhrkne in slovesno začne: Gospod šef! Gospodična Edit! Že dvajset let je, odkar mi je čast, delovati v vašem podjetju. V tem času sem upam izpričal, da nisem za firmo zgolj nameščenec, kakršnih se na tisoče preriva iz pisarne v pisarno, marveč moč, na katero se šef lahko opira in ji popolnoma zaupa. Toda moji dokazi zanesljivosti in zvestobe še niso izčrpani. Zdaj, v tako delikatnem položaju, oprostite — če dovolite, prosim, če si drznem staviti vam, gospod šef, na razpolago vso svojo imovino. Nisem bogat, smem si pa laskati, da sem v dolgih letih prihranil denar, ki do polovice krije usodepolno posojilo. Ta znesek polagam pred vaše noge, gospod šef! — Ta šopek, ki ga držim v rokah, pa dovolite, da položim pred noge vaši gospodični hčerki. Sramežljivo in s pojemajočim glasom: Vsaj majčkeno upanja za bodočnost...! Hoče položiti rože pred Editi.

Edit se obzirno umakne.

Požar od presenečenja vstane in se upira: Nemogoče, gospod Ocepek, nemogoče!

Edit stopi k mizici na levi in reče mirno, brez jeze: Gospod Ocepek, položite šopek k direktorjevemu!

Ocepek poteptan: Oprostite — če dovolite, prosim, popolnoma nesebično sem hotel —.

Gogalo vidno razveseli Ocepкова blamaža: O seveda, kot jaz — oba po Murijevem receptu!

Zunaj zopet pozvoči.

Gogala: Se mu bova kmalu lahko zahvalila, dobrotniku! Vstane in s kavalirsko ironijo ponudi Ocepkovemu šopku prostor poleg svojega: Izvolite, prosim! — Turobno: Grob se za grobom vrsti...

Ocepek s pietetno kretnjo odloži cvetje in postoji pri zofi s sklenjenimi rokami, kakor bi zares žaloval ob dragem grobu.

Gogala sožalno: Čestitam, gospod prokurist!

Požar stopi k Ocepku, da bi ublažil njegovo sramoto: Gospod Ocepek, ne zamerite! Nisem mogel drugače! Upam, da nisem zapravil vašega cenjenega prijateljstva in da razumete tudi mojo hčerko! Ponudi roko.

Ocepek kislo sprejme: Kaj pa hočem drugega, če dovolite, prosim!

Služabnik znova odpre vrata in spusti v salon Muri ja in dr. Čada — oba v žaketu —, potem pa zopet zapre.

Muri nosi v desnici tanek zvitek v velikosti pisarniške pole, prevezan z zlatim trakom, v katerega je zataknjen en sam rdeč nagelj. Čad pa sramežljivo za njim stiska na prsi majhen šopek zelo navadnega vrtnega cvetja. — Ko vstopita, s pokloni pozdravljata na vse strani. Že prej navzočni pa nič prida ne vračajo: Edit stoji na levi in se že težko vzdržuje smeha; Ocepek na desni bi najrajši takoj vse izklepetal, pa ga ovira zraven njega stoječi Požar, ki jezno bliska z očmi; Gogala ob koncu divana ironično natika monokel, da bi mu ne ušla nobena drobnost.

Muri obstane sredi salona, si popravi ozki ovratnik z bohemsko kravato, dvigne galantno svoj zavitek in začne deklamirati: Gospod Požar! Za najlepši dan vaše hčerke, gospodične Edit, sem po volji prasile, katere zgolj poslušno orodje sem, pripravil posebno presenečenje! Ne dragocenosti, ne kupov cvetja — eno samo rožico in ta-le tenki zavojček, le nekaj listov papirja, ki pa so nam vsem nad vse: potrjena pravila naše bratovščine! In to znamenito relikvijo dovolite, gospod Požar, da poklonim v originalu vaši gospodični hčerki v spomin na današnji dan!

Požar se ne more več vzdržati, stopi proti Muri ju, iztegne roko in surovo veli: Dajte sem!

Muri nič hudega sluteč izroči svoje »darilo«.

Požar vzame zavitek v roke, ga urno dvakrat počez pretrga in vrže Muriju pod noge: Slepār!

Ocepek in Gogala vneto pritegneta: Tako je!

Muri okameni, si popravlja ovratnik in težko piska: Gospod —, gospod Požar, ali je ta beseda resno mišljena?

Požar divje: Samo poskusite podvomiti o tem!

Edit poseže dobre volje vmes: Nikar, papa — samo Pavliha!

Muri zopet užaljeno zapiska: Pa —, Pavliha?

Požar ne razume: Kakšen Pavliha?

Edit veselo: No, oni, o katerem sem zadnjič pripovedovala, kako je naplahtal otroke!

Muri se čuti še bolj prizadetega: Gospodična, samo vaš nežni spol —! Dalje ne more, ker ga kar duši.

Požar se pogažen spusti v prvi naslanjač z desne in se bije s pestjo po čelu: Za boga, Edit!

Edit: Da, papa! Vsi ste verjeli, da so jabolka res zastonj, in ste tekli na trg. Zdaj, ko ste spregledali, pa vpijete o slepariji! — Kakšna sleparija, vas prosim — samo pogledjte ga: pokaže na Murija: ali ne vidite, da sam še zmeraj verjame? Tako za sveto ste vzeli njegove besede, da je moral priti do prepričanja: Čisto zlato prodajam! In le poskusite mu ga zdaj omajati; ne sprevrže ga nič več na svetu!

Čad medtem stoji v ozadju in previdno opazuje; zdaj se mu zazdi, da bi vendarle moral posredovati za svojega varovanca, in zato stopi v ospredje, Požarju ob desni bok: Spoštovana gospoda, mislim, da je samo neljub nesporazum —.

Požar preseka Čadu besedo: Kar pustite, gospod profesor! Ne svetoval bi vam, da bi bili še nadalje ex cathedra patron temu-le patronu! — Na úho, gospod profesor: Martinu je dajal denar, da bi venomer trdil, kako mu gre vedno bolje. No, njemu je tudi res šlo, kujonu, mi tepci smo pa pričakovali vsak svojega »čudežka«!

Čad nič ne reče, samo robec potegne iz žepa in si ga pritiska na usta, najbrž v strahu, da se je njegova svetovna slava »prehladila« na smrt.

Muri bled, a priseben: To so pretežke obdolžitve, da bi mi jih bilo mogoče prestati! — O, že dolgo opažam, kako se okrog mene plazita zavist in nehvaležnost ter me hočeta uničiti! Zato se rajši umikam iz tega malenkostnega, dušecnega ozračja v širni, svobodni svet potepta z nogami: otresam prah s čevljev in odhajam! Se ironično globoko prikloni in hoče oditi.

Ocepek bevška: Otresite rajši denar, ki ste ga izvabili iz nas!

Muriju še za hip zastane noga; zviška kvitira Ocepkeve besede: Podle insinuacije! in zamahne z roko, češ, kako vzvišeni smo mi nad tako umazanijo! Potem pa visoko dvigne desnico z iztegnjenim kazalcem in zacvili s stisnjenim glasom: Nemo propheta in patria! ter naglo odide.

O c e p e k jezno s pestjo žuga za *Murijem*: Podle insinuacije! Kakor bi mu ne bil nasul polnih žepov!

G o g a l a škodoželjno: O, torej ste se tudi vi šli mecena?

O c e p e k samo prikima s kislim obrazom.

E d i t sarkastično: Zopet nov emigrant — uboga Evropa!

Č a d se potrtno spusti v drugi naslanjač z desne in ovohava svoje cvetlice, ki jih še ni odložil: Ampak, kako vendar naj bi bilo mogoče! — Njegov idealizem je bil tako prepričljiv, čist, vzvišen —

E d i t zasmehljivo pomaga: Tako nesebičen!

P o ž a r nadaljuje naštevanje: Tako poceni! In naprodaj! *Potegne* iz žepa za škrici srednje veliko knjigo in jo pokaže navzočnim: Samo štirideset dinarjev! *Bere* patetično, z domotožjem: »Bonaventura Muri, Usoda tvoja — to si ti! — Čudo moderne psihologije! S študiranjem te knjige lahko vsak človek iz svojega življenja izključi bolezn, neizpolnitve, neuspehe, uboštvo, bedo, obup...«.

Ko *Požar* začne brati po knjigi, navzočni moški osupnejo: *O c e p e k* in *G o g a l a* se približata fabrikantu, *Č a d* se nagne k njemu in vsi strmé v knjigo.

O c e p e k začne brskati po žepih, gre na desno in iz mešetarskega žepa privleče svoj izvod *Murijeve* knjige: Potemtakem nisem le jaz tako —, tako — neumen, da nosim ta »evangelij« zmeraj pri sebi! *Pokaže* sramežljivo svoje bukve ostalim.

Č a d počasi potiska enako knjigo iz prsnega žepa pri žaketu in vzdihuje: Tres faciunt collegium...

G o g a l a stopi za korak nazaj in se nekaj obotavlja: končno se vendarle odloči, se urno obrne od občinstva in potegne nekaj izza hlače v pasu; ko se zopet zasuje za sto osemdeset stopinj, drži v roki knjigo, jo pomoli predse in zašepče: Tudi jaz...

E d i t, ki je do zdaj le opazovala, se končno prepusti burnemu krohotu, moški pa strme drug v drugega.

O c e p e k presenečeno konstatira: Kakor bi se bili domenili!

Č a d otožno: Fuimus Troes...

O c e p e k jezno: Osl!

G o g a l a hoče protestirati: O prosim —!

P o ž a r z ganljivo pobožnostjo ogleduje knjigo: Da, da... Tako lep idealizem; v najfinejši starofrancoski vezavi iz safijana!

O c e p e k hoče hliniti, pa mu takoj uide v resnično sentimentalnost: V pristnem domačem platnu, ki so ga stkale pridne roke naših milih, vernih babic!

G o g a l a na mile viže zavija svojo knjigo; bahavo: V pergamentu iz sintetičnega gumija — najnovejša pridobitev moderne tehnike!

Ča d na videz pohlevno kakor zmeraj: V skromni brošuri, narejeni v naši poskusni delovni šoli!

Požar tehta knjigo v roki: In kljub tem lepim opravam — samo iluzija!

Gogala se zdajci domisli, plane h kaminu in zavpije: Na grimado! Hoče vreči knjigo na ogenj; ko pa se spomni, da je kamin zgolj imitacija, se razjezi: Prokleta! Zopet samo iluzija!

Ocepek zadovoljno: Vidite, to je tako imenovani moderni napredek: hu, še krivoverca ne moreš sežgati! — Najde svoj predlog: Najbolje bo, da pošljemo te »idealizme« ljudem, ki imajo že prakso: enemu od onih direktorjev, ki so sežigali Cankarja!

Požar: Na vsak način torej konec idealizma...

Edit: In vseh iluzij, papa!

Gogala se domisli, kaj mu visi nad glavo: Bože, bože!

Ocepek se razjezi in zadirčno rchni: Vseh iluzij! Vseh iluzij! Brez iluzije še Žigon ne more živeti, čeprav se tu-le iz nas norčuje!

Edini primer, da vsi moški soglasno in burno pritrdijo: Tako je!

Ocepek: Mari naj bi sebe postavil na oder, da bi se cenjeno občinstvo krohotalo na njegov, ne pa na naš račun!

Gogala stopi do rampe, si natakne monokel in išče po avditoriju; grozeče: Kje pa je ta kar se le dá zaničljivo: gospod?

Požar: O, ima slabo vest, zato rajši ne hodi v gledališče, kadar —

Ocepek seže Požarju v besedo: — se utrga oblak!

Gogala zviška: Sicer bi bil takoj ob iluzijo, da je dramatik!

Homerski krohota na odru in v avditoriju, prosim!

Edit se hoče ponorčevati: Če pa brez iluzije ne pojde, bo treba zopet Pavlihe. S skrivnostnim glasom: »Fantje, na trgu so danes jabolka zastonj!«

Ocepek se na vse grlo zahahlja.

Gogala užaljen začne protestirati: Ampak, prosim, to —!

Požar karajoče: Kakšne besede, Edit!

Ča d si podpre brado z desnico in se globoko zamisli; nato se počasi vzdigne in prevzet od navdiha poluglasno zafilozofira: Mogoče so pa res...!

Splošna osuplost: Ocepku na celem zastane smeh, Gogali se zatakne beseda, Požar se sunkoma obrne od Edite k Čadu; vsi trije onemelo, občudovaje in z zavistjo gledajo globokoumnega, prihodnost napovedujočega profesorja.

Edino Požarju se končno posreči, da zašepeče: Kaj —, kaj pravite, gospod profesor?

Edit pa je presenečena zaradi učinka svojih besed: onemoglo se zgrudi v levi skrajni naslanjač in potoži: Moj bog, komedija se že zopet začinja!

*Hitro, hitro spustimo Z A G R I N J A L O,
da nas dogodki ne prehité!*

DRUŽINSKO ŽIVLJENJE V GOSPODARSKI KRIZI

(Poglavje iz knjige „Moja Amerika“)

LUIS ADAMIČ

Iz Adamičeve „Moje Amerike“ prinašamo gornje poglavje, ki nas uvede v silni propad družinskega življenja v Ameriki med krizo. Poglavje je zanimivo tako zato, ker nas povede pisatelj z izredno pronicavostjo do korena vprašanja, kakor tudi zato, ker je usodo, ki jo Adamič popisuje, doživelo tudi nešteto družin naših izseljencev v Ameriki. Prevajalec.

Učinki krize na dom in družino so bili v Zedinjenih državah ravno tako mnogovrstni, kakor globoki; lahko jih pa razporedimo v dve glavni skupini: Na eni strani je kriza uničila na tisoče družin, nekatere za trajno, druge le začasno, ali jih pa vsaj resno razkrojila, na drugi strani pa je na tisoče družin še krepkeje strnila.

Razlog za te različne posledice istega vzroka moramo iskati v dejstvu, da je gospodarska kriza, ki je za mnoge družine v vseh predelih države prišla silno in nenadno kakor ciklon, pojačala v večini primerov nasprotja in simpatije v vedenju in medsebojnem občevanju med posameznimi člani družine. Nenadna gospodarska stiska je razgibala življenje družin. V nekaterih primerih so tako imenovana „sovražna čustva“ med člani družine postala ostrejša, škodljivejša za trdnost in soglasje družine. V drugih primerih so se nasprotno celo okrepile vezi medsebojne naklonjenosti, sodelovanja in žrtev ali celo šele prvič prišle do polnega izraza.

Te splošne ugotovitve veljajo za vse družbene plasti v večji ali manjši meri, razen seveda za najvišji razred, kjer krize niso ostro občutili ali vsaj ne toliko, da bi načela družinsko življenje. Velja pa, kar sem gori povedal, za vse sloje, ki jih je zajela brezposelnost.

V mnogih delavskih domovih in družinah srednjega stanu je možki — oče in mož — vsled svojstvenosti svojega položaja kot hranilec in glavar družine prvi občutil sunek, ki mu ga je zadala brezposelnost. Izgubil je zaslužek, v večini slučajev nenadno in nepričakovano. V prejšnjih letih ni mogel radi otrok, bolezni, draginje, vzdrževanja svojcev od svoje mezde prihraniti nobene znatnejše vsote. Moralno in pred zakonom je bil dolžan skrbeti za vzdrževanje žene in otrok. Kakor hitro je izgubil delo, se je ozračje v njegovem domu spremenilo. Opazil je, da gledajo žena in otroci nanj „po strani“, ali vsaj drugače kakor prej. Včasih si je seveda samo domišljjal, da so gledali tako ali drugače, toda učinek je bil isti. Postajal je vase zaprt, nemiren, čmerav. To so bila prva sovražna razpoloženja, ki so vodila pogosto k drugim ostrejšim nesoglasjem.

Istočasno je začel resno dvomiti o svoji lastni vrednosti in sposobno-

sti. Zakaj je ravno on izgubil delo, dočim sta ga Bill Jones in Štefan Komonski obdržala? Zakaj ga ni delodajalec obdržal vsaj pri skrajšanem delavniku? Da bi prikrič te svoje dvome in občutke manjvrednosti, ki navadno niti niso bili novi, marveč le mnogo hujši, je postal v mnogih primerih zadirčen ali celo nasilen nasproti vsakomur, zlasti pa (ali pa še posebej) v družinskem krogu. Godrnjal, rentalil in hrulil je ženo. Na otroke se je zadiral, dočim se kake dva ali tri tedne poprej zanje niti ni brigal. Tako ponašanje je seveda pri njih zbujalo sovražna čustva nasproti njemu.

To se je dogajalo zlasti potem, ko je moral ugotoviti, da je njegovo iskanje dela, pa bilo kakršnega koli, povsem brezupno in se je njegova zmedenost še povečala ter se je vdal občutku, da je popolnoma nepotreben. Zavedno ali nezavedno je začel razumevati, da so mu sile, ki so čisto izven kroga njegovega območja, odvzele važno vlogo rednika družine. To je bila resna zadeva v njegovem življenju, kajti po mnenju dr. Thorndikea v knjigi „O pravi naravi moža“ je resnično prirodno stremenje človeškega samca „da nudi majhnemu otroku koščke hrane in ga opazuje, kako je“. Tudi v Ameriki je oče bolj kakor kjer koli drugje zavzemal položaj glavarja v družini, v glavnem ravno zato „ker je prinašal domov špeha“.

Oče je prvi občutil radi vedno večje brezposelnosti na svoji koži vso težo svojega položaja in položaja svoje družine. Za ostale člane družine je bila spočetka brezposelnost skoro čisto nepojmljiv pojav. V mnogih družinah so mati in otroci očitati očetu, da je izgubil delo. Žena ga je, pol iz uma, v svojem nepoznavanju prilik, zmerjala, ker so izostali dohodki. Zakaj ne išče nove zaposlitve in ne najde takoj drugega dela? Zakaj ostaja vedno doma? Ali misli, da mu bo kdo prišel na dom ponujat delo? Kaj prav za prav vse to pomeni? Ona ve, da ima mož te in te gospe še vedno delo. Slišala je tudi, da je eden izmed sosedov po treh tednih brezposelnosti zopet našel delo. Zakaj je on zamudil to priliko? Zakaj si ne najde drugega dela? Ker pozna mnoge njegove napake, najde polno vzrokov zato. Tu pa tam se znebi opazke, ki ga spravi v besnost.

Precej podobno je vedenje otrok nasproti očetu, posebno, če so že odrasli. Še pred kratkim so gledali nanj s spoštovanjem. Eden razlogov je bil ravno, da je imel dovolj uspeha pri svojem delu; na vsak način je po tej ali drugi poti vzdrževal videz svoje pomembnosti in vzvišenosti, kar je nanje vplivalo. Zaslužil je dovolj denarja, da so živeli vsi razmeroma dostojno in udobno. Spričo dejstva, da je bil edini ali vsaj glavni hranitelj družine, je bil, čeprav ni izvrševal kekega imenitnega poklica, vendar močan vzgled za svoje otroke v razvoju njih ideala. Zavedno ali nezavedno so stremeli k temu, da bi mu bili podobni, ko so doraščali, so si našli delo in služili denar kakor on. Bahali so se s svojim očetom pred drugimi otroki. Sedaj pa je bil nenadoma brez dela, medtem ko so očetje drugih tovarišev še vedno imeli delo in zaslužek. Njegov ugled pri otrocih je nujno padel in

občutil je, da gledajo nanj „po strani“. Naravno, da mu to ni bilo ljubo in pogosto se ni mogel obvladati.

Pozimi l. 1931-32, ko so se začele šole in tudi socialne ustanove zanimati za premoženjske razmere otrok, oziroma njihovih staršev, je bilo opaziti pri mnogih mladostnikih, katerih starši so bili žrtve krize, stremljenje, da bi iskali pri učiteljih, socialnih ustanovah in celo pri stražnikih — torej pri družbi — pomoči za svoje potrebe.

Nekoč sem nagovoril dečka, v Ameriki rojenega sina italijanskih priseljencev, ki je zaprosil stražnika, kakor mi je ta povedal, da naj mu priskrbi par čevljev. Res je dobil čevlje in povprašal sem dečka, kaj misli, kje je stražnik dobil čevlje, oziroma denar, da jih je lahko kupil. Najprej je odgovoril, da ne ve, potem pa je dodal: „Mislim, da na stražnici, ali v tržnici, ali pa v banki“. Ni ga ravno mnogo zanimalo, kje.

Najbolj resna trenja pa so se razvijala v družinah, kjer so imeli dečki, ki so komaj zapustili šolske klopi, kak majhen zaslužek, bodisi, da so raznašali časopise, ali čistili čevlje. V takih družinah so se sinovi kmalu začeli ponašati na način, ki je nujno rušil očetov ugled v družini in ga pogosto tudi uničil. V premnogih slučajih so ti otroci, ki so služili denar, potegnili z materjo proti očetu, češ, ker je brez dela, je tudi manj pomemben v družini. Seveda so se vneli prepiri, posebno če je mož v obrambo začel rentatičiti in postajati nasilen.

V začetku gospodarske krize, ko brezposelnost še ni bila splošna, kakor je postala kasneje, je poteklo več mesecev, predno je možu uspelo, da je družini razkril resnični položaj. Izrezoval je iz listov članke in vesti, ki so obravnavale položaj, in jih namenoma puščal na mizi v kuhinji, da bi jih brali žena in otroci. Ali pa je naprosil posredovalce služb in socialne delavce, da naj obiščejo njegovo ženo in oni obrazložijo ubogi, nevedni trapi, da ni mogoče nič storiti.

V prvi dobi krize je bilo zabavljanje žene, ki ni poznala vsesplošne brezposelnosti ali pa iz katerega drugega razloga ni mogla doumeti položaja, eno najtežjih bremen, ki jih je moral prenašati pater familias, ko je nenadoma ostal brez službe. Včasih so otroci — deklice, bolj pogosto kakor fantje — ko so uvideli, da je oče žrtev razmer, stopili na njegovo stran proti materi iz razloga, češ da je nevedna in krivična. Tak razvoj je neizogibno povzročal vedno nove zdražbe, škodljive za družino kot skupnost kakor za posameznike.

Dogajalo se je, da je oče izgubil delo v svoji stroki in sprejel drugo, ki je bilo po družbeni stopnji nižje od prejšnjega ter vsled tega izgubil tudi prejšnje spoštovanje pri otrocih, da o ženi sploh ne govorimo. To je bilo dovolj razumljivo. Tako je gotovo posebno v prvem razdobju krize mnogo očetov zares odklanjalo tako zaposlitev. Bali so se, da bodo izgubili spoštovanje pri svoji družini, če bodo sprejeli nižje vrste delo, kakor so ga opravljali prej.

Toda ne glede na to, koliko ga je njegov položaj težil, je oče v pre mnogih slučajih, ko je kriza postajala vse hujša in hujša, na ta ali drugi način povsem izgubil svoj ugled v družini. Postal je peto kolo. Prvo mesto je včasih zavzela v družini mati, ki je postala njen edini hranitelj. Včasih se mu je posrečilo ohraniti vsaj sence svojega prejšnjega položaja. V mnogih primerih pa se je njegova avtoriteta popolnoma zrušila.

Pogostokrat je moža prevzel občutek, da ni zavržen samo po socialno-gospodarskem sistemu, ki so ga tako zelo hvalili veliki možje kakor Arthur Brisbane in predsednik Hoover, marveč, da ga je zavrгла tudi lastna družina. Njegova osornost in surovost nasproti ženi in družini sta popustili. Njegova čustva napram njim so bila še vedno sovražna, toda postopoma so postajala manj premišljena, vedno manj so bila del njegove obrambe. Postala so resničnejša in bolj nagona. Vedno bolj se je prepuščal slepim in celo kaznivim nagnjenjem. Poznal sem moža, ki je skoro do smrti pretepel ženo, ko je zvedel, da je pri sosedih prosila hrane. Njegovo pojasnilo zato je glasilo: „Tega nisem mogel več prenašati“.

Če je žena kljub krizi sama zase našla delo, je bilo to pogosto vzrok za prepire v družini. V dobrih časih ji je mož prepovedal, da bi si iskala zaposlitve izven doma, v glavnem zato, da bi ohranil svoje družinsko dostojanstvo. Sedaj pa je nenadoma ona postala rednik družine in začela hoté ali nehoté zavzemati njegovo mesto v hiši. V svojem ranjenem ponosu jo je začel sovražiti. Postal je odvisen od njenih rok. Zjutraj, predno je šla na delo, mu je naročila, naj pospravi postelje. Otroci so se mu včasih posmehovali, ko so ga videli v tej novi vlogi. Poznal sem moža, ki se je nekega dne, ko je pospravljaj postelje, tako razjezil nad sinovim smehom, da je skoro otroka ubil.

Čimbolj so se množili prepiri in nesoglasja doma, tembolj je mož iskal trenutnega pozabljenja. Če je že prej rad pil, je sedaj ves zapadel alkoholizmu, in ker je pil najcenejše pijače in se pri tem seveda jezil na ves svet, je to uničilo vso njegovo močatost. Če je imel nagnjenje do kart, je začel kvartati. Včasih je delal oboje, pil in kvartal. Nekateri so pa kratko malo zapustili družino. Ali pa so storili samomor, ali celo po noči odprli plin in ugonobili vso družino.

V precej številnih primerih pa so tudi žene, ko so postale edini ali glavni rednik družine, reagirale na moževo sovražno vedenje ali na njegove pozikuse „pozabe“ na tako odločen način, da mu ni ostalo drugega, ko da pobegne z doma. Nekatere žene pa so vzele svoje otroke in brez obvestila zapustile svoje može.

Seveda so bili ti zadnji, dasi zelo številni slučaji najhujše skrajnosti. V mnogih družinah, v katerih so bila sovražna čustva radi rednikove brezposelnosti preko znosne mere razpaljena, so se odnošaji med posamezniki kasneje sami od sebe nekako uredili; seveda zelo počasi in z velikim

trudom; vendar družina je vzdržala skupaj in se obupno in zgubljeno borila zoper sovražne gospodarske sile.

Toliko za sedaj o prvi skupini družin, ki jih je zajela kriza, in o tem, kako so jih načele gospodarske stiske v prvem razdobju krize.

Kakor sem že omenil, so bile tudi družine, v katerih je bilo naravnost obratno res, in so gospodarske stiske učinkovale tako, da so utrdile duhovno in gospodarsko enotnost doma ali celo posamezne člane tesneje med seboj povezale. Pri tem so nekateri javni delavci, s katerimi sem obravnaval te stvari, bili mnenja, da je ta skupina bila številnejša, dočim so drugi menili, da je kriza bolj razkrojila in opustošila, kakor pa utrdila ameriško družinsko življenje. Katero obeh mnenj je pravilnejše, se najbrže nikoli ne bo dalo ugotoviti.

Čim je brezposelnost udarila družino, so v mnogih primerih njeni člani takoj združili svoje dohodke in se tesneje strnili v vzajemno pomoč.

Naletel sem tudi v tej skupini celo na mnoge moške in žene, ki so različne medsebojne čustvene težave ob nastopu krize premagali in ostali skupaj v glavnem le radi gospodarskih vzrokov, v spoznanju, da bi bila ločena vsak zase še v težjem položaju.

Kriza je tedaj razkrila ljudske čednosti in vrline, ki so bile v dobrih časih skrite. Zgodilo se je, da so ljudje, ki so imeli malo imovine, prinašali žrtve in pomagali sorodnikom.

Kriza je takoj ob začetku prizadela tudi mnogo družin „boljših slojev“. To so bili poslovni krogi in svobodni poklici. Igrali so na borzah, rezali kupone in uživali letne donose, ki so dosegali visoke številke. Ob bančnem zlomu v Wall-Streetu leta 1929. so mnogi v obupu skušali vsaj nekaj rešiti ter so zastavili svoje hiše in vse ostale nepremičnine ter tekom naslednjega leta ali dveh let izgubili tudi te vse do poslednje stvari. Tekom leta 1930. so izgubili svoje imetje in položaje in mnogi med njimi so se nenadoma znašli med sivo armado brezposelnih. Nekateri prejšnji bogataši, ki so nekoč sami mnogo prispevali za dobrodelne ustanove, so sedaj sami potrebovali podpore. Srečal sem moža, čigar premoženje je še leta 1928. štel milijone. Leta 1925. je še poklonil milijon dolarjev neki univerzi na Vzhodu, na kateri je doštudiral. Leta 1931., ko je z družino dobesedno stradal, je bil prisiljen, da se je obrnil do vodstva univerze za podporo.

Opisani slučaj spada seveda med najbednejše žrtve krize. Toda vem za mnoge družine, ki so bile prisiljene, da so prodale svoje vile na deželi, avtomobile, motorne čolne in odslovile večino služinčadi. Te družine so sedaj razkrajale od leta 1929. ista sovražna čustva, ki smo jih prej opisali med delavskimi sloji. Nenadno nesrečo so prenašale nekdanje imovite družine zelo različno. Nekateri so se od vsega početka šalile iz svojega novega položaja. Mnoge seveda niso imele pojma o gospodinjstvu. Take stvari so prej prepuščale služkinjam. Nemalo žen je bilo v teh spremenje-

nih razmerah vse prej kot srečnih. Niso si znale prav nič pomagati. Niso znale pripraviti dostojnega kosila, kar je netilo večne prepire z možem. Ni dvoma, da so mnoge žene iz teh krogov, — da mož sploh omenim ne, — trpele ravno toliko vsled spremenjenega položaja, kakor žene brezposelnih mož, čeprav je bil položaj slednjih še mnogo slabši. Prejokale so cele dneve, se vedle kot obsedenke, zvijajoč se v neprestanih živčnih napadih.

Za časa prosperitete se je mnogo zakonov med premožnimi sloji obdržalo le radi denarja. Take dvojice so imele prostorne vile ali stanovanja, kjer se niso videle lahko po cele dneve. Žena je lahko imela ljubčka, mož priležnico. Kadar se jima je zdelo, da jima ni živeti v istem kraju, sta delala zdaj ta, zdaj drugi izlete... Sedaj, ko ni bilo več dovolj denarja za ločeno življenje, je postal dom pravi pekel. Množile so se ločitve in razveze zakonov — bolj slednje, kakor prve, iz enostavnega razloga, ker so bile razveze zakonov cenejše, kakor ločitve.

Eno najvažnejših vprašanj pri teh obubožanih bogataših so bili sedaj njihovi otroci. V dobrih časih so otroke vzgajale guvernante, ali so jih pa dali v zasebne zavode. Nekateri teh otrok so bili razvajeni, drugi pokvarjeni, vendar je bogastvo vse to izravnavalo. Starši z otroki tedaj niso imeli mnogo dela. Poleti so jih pošiljali na deželo, medtem ko so šli sami na potovanja okoli sveta. Sedaj pa nenadoma sploh misliti ni bilo na guvernante, zasebne zavode in poletna letovanja. Otroci so postali nadležnejši, kakor kdaj koli prej in starši enostavno niso vedeli, kaj bi z njimi.

Takoj v začetku krize sta oče in mož nosila največji del težav, v katere so zapadle družine. Za nekaj časa je bila kriza, najbolj med nižjimi sloji, v pre mnogih primerih skoro čisto možev osebni problem. Pozneje pa, ko je celo že Hooverjeva uprava priznala, da je kriza najvažnejše dejstvo v nacionalnem življenju Amerike, so težave občutili že vsi ostali člani družine. Sledilo je mučno razdobje medsebojnega privajanja. Sovražnosti so obmolknile v skupni bedi. Življenjski standard se je občutno znižal, v pre mnogih slučajih je zdrknil v brezdnost. Vse polno je bilo izgonov, deložacij, umiranja od glada, zločinov, skratka globoka agonija družbe.

Zvedel sem za več slučajev, ko so cele družine zapadle protisocialnim zločinskim nagonom. Najbolj skrajni primeri so bili, da so se cele družine, katerih očetje so bili prej ugledni in dobri delavci, sedaj združile in se preživljale s krajem.

Eno najtežjih vprašanj, zvezano z družinskim življenjem, je bilo med krizo stanovanjsko vprašanje, zlasti pri najnižjih slojih. Leta 1931. je bilo samo v središču New Yorka 200.000 stanovanjskih odpovedi, večji del med njimi šele v drugi polovici leta. V Chicagu jih je bilo skoro ravno toliko. V New Yorku je bilo prve tri tedne v januarju leta 1932. več kakor 60.000 sodnih odpovedi. Dr. John Lovejoy, predsednik Hudson Guild-a, strokovne organizacije, je na nekem javnem zborovanju v začetku januarja istega leta

izjavil: „Oni dan sem govoril s sodnikom, ki je imel 425 sodnih odpo-
vedi na dan. Položaj najemnikov kakor tudi hišnih posestnikov je strašen.“

Sam ali v družbi s poklicnimi socialnimi delavci sem obiskal v Velikem New Yorku 107 družin, žrtev krize, vsem je grozila deložacija. Štirim izmed njih je bilo že leta 1931. odpovedano, dvakrat enajstim pa po enkrat. V drugem okraju mesta sem obiskal 31 družin. V vseh najemnina še ni bila plačana od dveh mesecev do enega leta nazaj. V mnogih primerih hišni posestniki niso imeli srca, da bi jim odpovedali. Neki družini je celo lastnik hiše plačal plin. Večina posestnikov pa je odpovedala stanovanja. S svoji ni pol ali do tretjine praznimi hišami so se tudi sami nahajali v obupnem položaju. Če je obdržal eno družino, ki ni plačala najemnine, so zato zvedele druge in tudi prenehale plačevati najemnino.

Položaj je bil le malo boljši v gosposkih predelih mesta. Na tisoče družin, ki so še leta 1931. zmogle najemnine po 80—90 dolarjev, je bilo leta 1931. deložiranih. Deložacije so še naraščale tudi leta 1932.

Družine, ki jim je bilo odpovedano, so se preselile v enosobna stanovanja, kleti ali pa cenene male stanovanjske hišice. Videl sem družine, kjer je po 7, 8 in celo 10 oseb živelo v eni sobi. Spali so po stolih, na tleh, v kopalnih kadeh (če so jih imeli) in celo nad lijakom v kuhinji.

Druge deložirane družine so se združile z drugimi in skupno najele eno stanovanje. Take družine so si bile pogosto prej med seboj tuje. Onim, ki jim je šlo nekoliko boljše, so se smilili deložiranci. V nekaterih primerih so se združile na ta način sorodne družine ali družine istih narodnosti ali iste vere. Zvedel sem za primere, ko so dve, tri ali celo štiri družine združile svoje dohodke in se preselile v skupno stanovanje ali nadstropje. V nekem dvosobnem stanovanju sem našel 11 oseb; v nekem drugem 12, med njimi 8 otrok. V nekem trosobnem stanovanju pa sem našel štiri družine, ki so jih sestavljale dve zapuščeni ženi, dve ženi z njunima možema in 13 otrok. Dva med njimi sta ležala bolana v postelji. Večina je bila očitno izstradana.

V nekem pritličnem stanovanju iz dveh sob v Harlemu (zamorski četrti New Yorka, op. prev.), sem našel tri cele družine, ki so štejele devet otrok in štiri odrasle. Eden izmed mož je bil brezposeln mizar — brez dela že od leta 1930. — ki je nekje iztaknil nekaj ropotije in postavil ob stenah ležišča druga nad drugo, kakor v kaki ladji ali podzemni kaverni.

Večina teh ljudi je od vsega početka živela od same dobrodelnosti; drugi so se zatekli k dobrodelnim ustanovam šele kasneje. Na ta ali drugi način so životarili iz dneva v dan. Seveda je bilo v takih stanovanjih obilo preprirov in nesloge. Matere so jemale druga drugi hrano v glavnem zato, da bi nahranile lastne otroke. Možje so se celo pretepali. Drug drugemu so presedali, drug drugemu so kradli. V nekaterih stanovanjih so bili na kupu pripadniki dveh, treh različnih narodnosti ter je prišlo do

trenja med različnimi temperamenti. Toda kljub temu so vztrajali skupaj, ker je bilo to edino, kar jim je preostajalo.

Zelo mnogo mladih parov, ki so se poročili kratko pred izbruhom krize, je bilo primoranih, odpovedati se lastnemu stanovanju, razprodati svoje pohištvo in se preseliti k staršem, če so ti imeli stanovanje v mestu, kjer je mladi mož še začasno imel delo. Če so starši, ki so imeli lasten dom, prebivali drugje, se je dvojica ločila. Mlada žena je šla z otrokom na dom starišev, dočim je mož ostal v mestu in se sam boril s težavami.

Tekom leta 1930.—31. je mnogo družin prišlo ob svoje pohištvo, ker niso več zmogle rednega plačevanja obrokov. Tvrдке, ki so prodajale pohištvo na obroke, so bile prenatrpane s „kramo“, kakor so imenovalе pohištvo, ki so jim ga vrnilе družine, prizadete po krizi. Zastopnik neke tvrдке mi je pripovedoval, da številne družine, ko se sele iz večjih v manjša stanovanja, kratkomalo puste del svojega pohištva v starih prostornih stanovanjih.

Leta 1931. je na deset tisoče družin v New Yorku in okolici izgubilo svoje vile radi odpovedi hipotek. To velja tudi za ostala mesta. Večina teh družin je bila iz delovnih slojev, toda mnogo je bilo med njimi družin, ki so še pred kratkim spadale med „boljše sloje“, podjetniki in svobodni poklici, med katerimi so se nekateri še leta 1929. imeli za „premožne“. Vse to so pa bili skrajni primeri. V premnogih slučajih so si družine, ki jih je prizadela kriza, obdržale svoje hišice ter so jim bile tem dražje, čimbolj so se morale za nje boriti.

Kriza pa je imela še mnogo drugih posledic za družinsko in domače življenje v Ameriki in za posameznike v njihovem okviru.

Število porok je padlo leta 1930. in še bolj leta 1931. Težko je mlad mož dobil ali našel delo. Fantje in dekleta so videli gospodarsko stisko in nemoč staršev in spoznali, da je vsaka misel na poroko blaznost. Instinktivno so čutili, da žive v dobi negotovosti, ki lahko traja še dalj časa in se vdajali brezupu.

To občutje je zlasti prevladovalo med otroki družin, ki jih je strla kriza, zlasti pri dorašlih dekletih: imele so pred očmi životarjenje svojih mater in očetov, ki so jih ljubile nad vse in jih obdajale z več kot navadno ljubeznijo do staršev, kar vse pa je odrinilo v ozadje normalna čustva do sovrstnikov drugega spola in predstavljalo osnovo najrazličnejših nevroz. Nadaljnja posledica finančnih in vseh drugih težav, ki smo jih že opisali, je bila, da so možje v najboljših letih postali žrtve psihičnih in psiholoških motenj, ki so vodile v spolno nesposobnost. Zdravniki, s katerimi sem govoril, so mi povedali, da je bila običajna stvar, da so bili med krizo možje, ki še niso izpolnili 40. leto, impotentni. In to ne samo delavci, marveč tudi poslovni ljudje, ki so izgubili imetje zaradi krize. Neki zdravnik, ki je zelo dobro poznal razmere, je trdil, da je

vzrok mnogih ločitev in tudi samomorov in umorov žena, ki so se zgodili v letih 1930.—31., dejstvo, da je gospodarskemu polomu sledila moževa spolna nesposobnost. Na drugi strani pa je bilo tudi res, da se je tedaj spočelo mnogo več otrok, kakor običajno, ker so bili možje doma več kakor po navadi.

Radi krize so se pretrgali tudi družabni stiki med družinami. Bilo je manj medsebojnih povabil, manj sestajanja. Po krizi najbolj prizadeti in najbolj potrebni dobrega kosila niso sprejeli vabila, ker ga ne bi mogli vrniti.

Hudi časi so ohladili mnogo prijateljstev med družinami, zlasti pri nižjih slojih. Družine in posamezniki so raje ostajali zase.

Mnoge učene in tehtne študije se bodo še pisale v veliki krizi z različnih zrelšč. Med tem, ko sem pisal to delo, sem zvedel, da Charles in Mary Beard pripravljata študijo o nji, ki bo gotovo odlična... Toda dejstva, razmere in stremljenja te vrste, ki sem jih tu opisal, so me najbolj zanimala. Za mene so to del bistvene podobe človeške drame, človeške resničnosti zapletene, težke, globoke in dalekosežne stvarnosti, za katero mislim, da so bili odgovorni vsi in nobeden. Bila je rezultat osnovnih protislovij Amerike.

Z avtorjevim dovoljenjem prevedel Vito Krajger

ANGLIJA IN VOJNA

BRANKO RUDOLF

Pri nas se ljudje na splošno premalo zavedajo dejstva, da je silna razlika med Anglijo, otokom na zapadu Evrope, in oblastjo, ki se imenuje „British Empire“, Britanskim imperijem, ki je približno 152 krat večji kakor Anglija. Ta imperij obsega spet dominione, ki so v novejšem času samostojne države v tesni vezi z Anglijo, z indijskim cesarstvom, ki ga vlada podkralj (to je v vsakem slučaju primer zase), s kronskimi kolonijami pod dovolj avtokratsko upravo (Ceylon, Birma, Trinidad itd.), z različnimi protektorati in mandati in — končno z državami, v katerih bolj ali manj diskreten angleški vpliv vendar odloča.

Angleški imperij torej nikakor ni uniformiran, temveč nasprotno: tako mnogoličen, kakor obleka, ki je sešita iz blaga mnogih barv. Pri tem to nikakor ne pomeni, da je Angleški imperij radi svoje sestavljenosti slaboten, ali da se celo „nevarno maje“, kakor je pred kratkim precej lahkomišelnost napisal nek slovenski publicist. Slabosti za zdaj nikakor ni opaziti. Imperij je zrasel v stoletjih in Angleži so se brez dvoma iz zgodovine mnogo naučili. Tako imajo n. pr. danes dominioni znatno več pravic, kakor so jih

zahtevale l. 1775. ameriške kolonije tedaj, ko so se uprle angleškemu kralju (ki si je takrat lastil neprimerno več pravic, kakor danes). Za zdaj torej nikakor ni videti, da bi vojna na Anglijo v kakršnem koli smislu slabo vplivala. Anglija ima neke posebnosti, ki ji še danes zasigurajo veliko moč v svetu.

V svoji otočanski ločenosti je v posebnih pogojih svoje zgodovine razvila izredno staro tradicijo upravljanja države in vladanja. Že pred tristo leti je v veliki meri vladala s pomočjo svojih trgovinskih in denarniških vez in temu primerno izpopolnjevala svoje metode. Radi svojih tradicij ima Anglija na razpolago stalen kader dovolj zanesljivih delavnih in izobraženih ljudi, ki so vedno pripravljeni, da tekmujejo pri državnih poslih. Anglija ima najstarejšo parlamentarno tradicijo, spodnji dom se prvič omenja l. 1258. Zato spet nikakor ni treba misliti, da v Angliji ni privilegiranih stanov. Nasprotno je res: privilegirani stanovi so menda močnejši, kakor kjer koli. Angleški način vladanja pa je rigorozen in elastičen obenem. Volitve stanejo denarja, a za kandidata lahko prevzamejo vse stroške tudi delavske organizacije (Trade unions), ki so v Angliji vse prej, kakor socialistične. Če se pa kakšen demokratičen „outsider“ človek, ki ne pripada vrhnjim plastem, v demokratični Angliji prerine do ministrske stolice, je zelo verjetno, da ga bo absorbiral stari, s patino preteklosti opremljeni način vladanja. Ta način vladanja je popolnoma prevzel tako sposobne ljudi, kakor je bil — spočetka revolucionarni — Lloyd George; tudi Macdonald spada sem, čeprav je mnogo manj pomemben. Taki in slični ljudje pa so prinesli elastičnemu angleškemu sistemu vladanja koristne novotarije — slično, kakor spočetka revolucionarni meniški redovi katoliški cerkvi. Mnogi gledajo danes v Angliji zaščitnico demokracije. Anglija pa je demokrat predvsem pri sebi doma; v Indiji ali že celo „kronskih kolonijah“ brez dvoma ni zelo daleč oddaljena od avtokratizma najbolj učinkovite vrste in n. pr. kakšen Birmanec v Birmi nikakor ne more istih stvari tiskati, kakor Anglež v Angliji. Demokracija s pridržki — doma — in avtokracija — ponekod drugje v imperiju — pa na Anglijo nikakor ne vplivata razdiralno: nasprotno se je sistem angleškega vladanja za zdaj obnesel in tvori celo njegovo moč.

Druga sila angleškega imperija je njeno obvladovanje morskih poti in v zvezi s tem njena nečuvno velika, mornarica. Tudi ta ima svojo slavno tradicijo, ki pa je vendar vedno dovolj elastična in dostopna koristnim novotarijam. Proti tej izredno mogočni, izvrstno oboroženi in uvežbani mornarici se je težko boriti s sredstvi, kakršne so podmornice in tudi magnetične ali drugačne mine. Tudi če ne bi bilo modernih slušalnih naprav in podvodnih bomb, je vedno treba upoštevati, da se giblje podmornica vedno bolj počasi, kakor rušilec (ki ima proti sebi deloma le zračni odpor), mine pa je s primernimi sredstvi in primernimi stroški vedno mogoče uničiti. K temu je še treba dodati, da pomaga danes Angliji močna in učinkovito

izvežbana francoska mornarica. Res je, da je danes tudi važno zračno brodogradništvo, dosedANJI rezultati pa kažejo, da letala ladjam niso posebno nevarna. Z vsakim dnem pa raste mogočnost angleškega zračnega brodogradništva in prav tako število in dovršenost protivzračnih strojnic in topov, ki, kakor se je po vojaško izrazil neki nemški letalec, „prokleta dobro streljajo“. Že danes lahko dvomimo, ali bi bila v primeru kakšnega velikopoteznega zračnega napada na Anglijo po bombah povzročena škoda dovolj velika v primeri z neizogibnimi izgubami, ki bi jih napad gotovo zahteval. Videti je, da je položaj Anglije v tem oziru zadovoljiv.

Star je izrek: Za vojno je treba denarja, denarja in spet denarja. Anglija pa je bogata. Na lastnih tleh ima mnogo sirovin, kakor premog, železo itd., zato lahko na lastnih tleh producira mnogo vojnega materiala in ga v novejšem času tudi lahko uvaža iz Amerike. Različne drage snovi (tudi zlato in demante) ima v svojih dominionih in kolonijah. Isto velja za važni petroleji, ki ga ima deloma v lastnem imperiju (Birma, Irak) ali pa v imperiju Nizozemske, ki je z Anglijo v tem oziru tesno zvezana. (Anglo-nizozemska družba je „Shell“, s popolnim imenom „The Royal Dutch Shell Company“.) Imperij predstavlja v svoji razsežnosti za Anglijo tudi sijajen trg. Naj bodo ljudje v imperiju ponekod še tako revni, njihove potrebe so v celoti vendar precejšnje. Daleko najvažnejša angleška kolonija je Indija, „The brightest jewel of the British Crown“, „najsijajnejši dragulj britanske krone“, kakor jo nazivajo Angleži sami. Trdijo, da gre iz same Indije na leto milijarda funtov šterlingov čistega dobička v Anglijo.

Tu se moramo spet dotakniti načina angleškega vladanja. Anglija je pustila razmere v svojih kolonijah pogostokrat le zato tako nedotaknjene in srednjeveške, ker ji na ta način nosijo največ profita. Indija ima še danes nad 90 odst. analfabetov. Angleži so se pogostokrat zvezali z domačimi vladarji, ki jim pomagajo. Tako je znani Aga-Kan cerkveni poglavar 78 milijonov muslimanov, obenem pa bogataš brez primere. Slike tega debelega, z očali opremljenega gospoda so pred nekoliko leti prinašali vsi časniki. Aga-Kan je v družbi z nekaterimi drugimi indijskimi mogočniki Angliji popolnoma vdan — in tudi ve, zakaj. Sicer so v Indiji tudi druge struje in videti je, da je danes izredno sposobni, vseskozi moderno orientirani Pandit Nehru močnejši kakor Gandhi. Pri volitvah v zadnji indijski kongres je dobil Nehru impozantno število 35 milijonov glasov, vendar pa je to v prebivalstvu 290 milijonov še vedno premalo. Indijci so v masah še danes tako neprosvetljeni, tako malo zavedni in med sabo tako močno sperti, da Angleži doslej niso imeli prav nikakšnih vidnih težkoč. Ljudem, ki pa nekoliko lahkomišno prorokujejo sovražni, recimo ruski pohod na Indijo, pa je treba tudi spet reči, da ima Indija po naravi izredno ugodno strateško lego. Deloma jo ščitijo najvišje gore na svetu (Himalaja in Karakoram), deloma puste, grozno težko prehodne dežele, kakor Belučistan in Afganistan.

Od te strani torej Angleži ne vidijo nevarnosti. Njihovo bogastvo jih usposablja, da v neomejenih količinah kupujejo različne produkte in tako prav učinkovito poostrujejo blokado. S pomočjo svojega silnega bogastva lahko vzdržujejo svojo ogromno politično in gospodarsko špijonažo, v resnici lahko kontrolirajo vsako posamezno nevtralno firmo, ki bi delala proti njihovim načrtom in lahko nanjo gospodarsko pritiskajo. Britanski Intelligence Service je neverjetno razširjena in učinkovita organizacija.

Vendar je vprav denarno in drugo gospodarstvo zadeva, ki bi angleške državnike lahko navdajala s skrbjo. Ta zadeva se pa ne tiče samo njih. Francoski časnik „L Oeuvre“ je prinesel 15. maja leta 1939. članek, ki obravnava finančna poročila B.R.I. (Banque des Règlements Internationaux.) Poročilo pravi, da je v letu 1938. dosegla produkcija zlata rekordno število vrednosti 1300 milijonov dolarjev. To zlato pa je skoraj v celoti šlo v banke Združenih držav. Pri preračunavanju se je pokazalo, da je znašal trgovski deficit Evrope proti različnim prekomorskim deželam (Argentina, Avstralija, Kanada itd.) v letih 1937. in 1938. približno osem milijard dolarjev ali okrog tristo milijonov frankov. (U.S.S.R. in Španija nista všteti.)

Stvar je v tem, da se je v letih 1913.—1939. svetovna produkcija dvignila za celih 13 odst., svetovna produkcija pa je narasla za 44 odst. Industrije so se v zapadni Evropi čezmerno povečale, da bi pa še dalje uvozile sirovine, so morale na veliko izvažati zlato. Članek govori o tem, da se lahko znajdetta obe zapadni demokraciji v doglednem času v isti situaciji kakor obe totalitarni sili in da zato ne moreta dati več koncesij, tudi če bi hotele. Članekar Henri Clerc konstatira, da trpi Evropa na globoko zakoreninjeni organski ekonomski krizi (une crise organique profonde). Nadalje pravi, da je Evropa pred temnimi perspektivami tudi v tem slučaju, „če ne vodi vojne“.

Gotovo je, da se je pred kratkim pripravljaval val nove krize, gotovo je nadalje, da je vojna to krizo s svojim umetnim napihovanjem oborožitve nekoliko zadržala — le za trenutek. A kaj naj nastane v Evropi po vojni, brez ozira na to, kako vojna konča? Vsekakor je tudi v Angliji danes, posebno med intelektualci mnogo ljudi, ki vidijo te nevarnosti. Ti ljudje so v ostri opoziciji proti sedanji vladi. Citiram izjavo, ki jo je (po Daily Telegraphu, z dne 18. marca 1939.) dal Sir Stafford Cripps, znani hudi opozicionalec:

„... jaz sam (naši vladi) ne zaupam. Vsak trenutek smo v nevarnosti, da dobimo udarec, ki bo v eksplozivnem nasilju vojne povzročil razpad naše celotne socialne in gospodarske strukture.“

Težave, ki so že in tiste, ki še bodo nastale, so predvsem gospodarskega značaja in se v zelo veliki meri tičejo tudi nas.

SIGMUND FREUD¹⁾

Dr. A. TRSTENJAK

Sigmund Freud je bil po poklicu zdravnik. Ni bil noben čudežni doktor, a zaslovel je po vsem svetu bolj nego kateri koli čudežni doktor; popularizirala ga je njegova posebna filozofija, tako imenovana „psihoanaliza“, ki jo je s ponosom imenoval svojo ustvaritev. Vsa leta od prvega svojega nastopa notri do današnjih dni je Freud v filozofskih in nefilozofskih krogih povzročal pravo senzacijo. Njegova psihoanaliza je naletela med znanstveniki na krčevit odpor, med množico pa se je v različnih inačicah in praktičnih primerih na posamezne panoge življenja vedno bolj osvajala pristanek javnega mnenja. Zato ni čudno, ako je njegov učenec psihiater E. Bleuler bil nekaj časa mnenja, da bo „nekoč prišel čas, ko bodo morali govoriti o psihologiji pred Freudom in po njem. Zaradi te izredne pozornosti med znanstveniki in zaradi široko populariziranih pojmov, povzetih iz psihoanalitične psihologije, je primerno, ako se vsaj ob priliki njegove smrti nekoliko stvarneje vprašamo: odkod Freudova psihoanaliza izvira, kakšni so njeni filozofski temelji in vplivi na ostala filozofsko-kulturna področja. Le tako dobimo tudi najverodostojnejšo sliko njegove tako sporne osebnosti in dela.

Zanimiva je ugotovitev, da je Freud pobudo za psihoanalizo dobil pri dunajskem zdravniku Jožefu Breuerju. Z njim je tudi skupno izdal prvo delo: „Studien über Hysterie“ (1895). Tu so podani nekateri zanimivi primeri hipnotično-reproduktivnega zdravljenja histerije, ki jih je Breuer ugotovil in „odkril“, a se dalje ni bavil z njimi. Freud pa jih je izrabil ter začel iz njih izvajati svoj sistem.

Značilen je zlasti sledeči primer, ki obenem najbolje služi kot uvod v razumevanje psihoanalize. Neka pacientka je že šest tednov trpela za strašno žejo, a piti ni mogla. Kadar je prinesla kozarec do ust, ga je vedno sunila od sebe in ni mogla piti. Ko so jo hipnotizirali, se je v hipnotičnem stanju grozovito razburjila nad svojo angleško tovarišico, pri kateri je ob priliki nekega obiska videla, kako je njen kužek pil iz kozarca, iz katerega je tudi ona sama pila. Ko je bilo tega pripovedovanja konec in je dala dovolj duška svojemu prej zadržanemu studu, je na mah zahtevala kozarec vode — in ga izpila. V tem trenutku so jo zbudili iz hipnoze in bila je ozdravljena. Ta pojav je pri Breuerju dobil sledečo razlago: v pacientki so bila neka čustva „zadržana“, neutešena; dotična oseba je sicer „pozabila“ na tista čustva, a „izginila“ niso, v podzavesti so ostala in ohranila tudi svojo prvotno silo, ki je skušala na abnormalni način — ker normalno ni šlo — priti do izraza. Ko pa se je posrečilo to „zaustavljeno“ (kakor voda v jezu) energijo utešiti („abreagieren“), izgine celotni afekt, človek dobi „mir“, ozdravi. To je tako imenovana „katartična“ metoda, metoda „očiščevanja“. Breuer je pri njej ostal, Freud je šel dalje.

Predvsem je dal točnejšo utemeljitev, čemu človek nekatera čustva v sebi „potlači“. Vzrok najde v človekovi zavestni samovolji, ki ji je marsikako čustvo zoprno, neljubo, ki se ga morda celo „sramuje“; zato ga skuša odpraviti, a ker se dejansko odpraviti ne da, ga samo „potlači“ v „podzavest“. Ta akt je

¹⁾ Rodil se je 6. maja 1856 v Freiburgu na Moravskem, bil profesor na Dunaju (docent 1885, redni prof. šole 1920), umrl v Londonu, 24. sept. 1939.

dobil posebno označbo „Verdrängung“ („potlačitev“). Nadaljnja stopnja k psihoanalizi je bila v metodi sami: Freud se ni posluževal samo „katartične“ metode, marveč je navajal kliente v budnem (ne hipnotičnem) stanju k zavestnemu privzemanju ali k enako zavestni zavrnitvi takih prej „potlačenih“ čustev. K temu je pristopila še razlaga teh nagonov: vsi „potlačeni“ človeški goni so seksualnega značaja. S tem je bila psihoanalitična filozofska zgradba v glavnem končana.

Vse drugo v tej teoriji je samo podrobnejša izpeljava teh osnovnih misli. Predvsem je bil vedno točneje izveden njegov „panseksualizem“. Vir vseh človeških nagonov je „seksualni“, spolni gon. Dokaze za to trditev je videl v primerih svojih živčno bolnih klientov. Povsod, celo notri do najnežnejše mladosti se mu je izkazala neutešena ozir. v napačno smer izživiljena spolnost kot vir bolezni. „Mnenje, da v otroku spolni nagon manjka in da se razvije šele v „pubertetni dobi“, ni enostavna, marveč usodna“, pravi Freud.²⁾ Otroci pride že na svet ves „spolen“. Oblika spolnosti pri otroku je predvsem „autoerotizem“ (na samem sebi) in tako imenovani Edipov kompleks (do lastnih staršev, zlasti dečka do matere). Vzgoja kajpak v otroku vse te gone „potlači“. Šele v pubertetni dobi dobi ta gon svojo običajno obliko. Sploh je vsaka „ljubezen“: otrok do staršev, prijateljstvo, do umetnosti, znanosti, celo do najbolj abstraktnih idej in do Boga le posebni („sublimirani“) izraz spolnega nagona. Tudi osnovni človekov gon po samoobrambi, ki se kaže v samoljubju in sebičnosti, je le posebna oblika spolnosti, tako imenovani „narcizem“. Skupni izraz za vse te oblike spolnega gona je našel v besedi: libido, ki jo je pogosto zamenjal s platonskim izrazom „eros“. A če je kje delal krivico starogrškim izrazom (skoraj vsi so sposojeni iz grškega bajeslovja), je v primeru erosa, ki ima pri Platonu izrazito duhovni, nespolni značaj.

Mnogi poudarjajo, da je Freud ta svoj pansesksualizem polagoma omilil. Res je sicer, da je poleg seksualnih gonov poznal tudi tako imenovane „jasne gone“, to je „postvarjevalni gon“, težnja k realnosti, ki je večkrat spolni gon potlačila. Spolni gon s težnjo po trenutnih užitkih se mora pogosto povelju življenjske realnosti umakniti. Življenje je več ko „užitek“. Vendar je tudi ta gon imenoval „libido“, pansesksualizem torej v jedru vendarle ostane. Zanimivejša je njegova postavka o nekem drugem, življenju nasprotnem gonu, to je „smrtni gon“. Sovraštvo, zavest krivde in slična čustva so samo javljanje smrti v človeku. „Cilj življenja je smrt“, k njej je naravnano vse.

Ta teorija je našla svojo najpogostejšo primeno v psihiatriji. Saj je psihoanaliza prav tu našla svojo prvo pobudo in ves poznejši „dokazni material“, kolikor sploh smemo govoriti o „dokazih“ pri tej teoriji, kjer je Freud po lastni izjavi „pustil svojemu dolgo zadržanemu nagnjenju do spekulacije prosto pot“.³⁾ Vse živčne bolezni so imele svoj izvor v „potlačenih“ spolnih gonih, univerzalna medicina zanje je postala samo psihoanaliza. Njena metoda zdravljenja obsega zlasti dvoje. Prvič „analizo“ podzavestnih duševnih doživljanj (odtod tudi ime), drugič pa „prenos“ čustev na zdravnika in sicer prenos celotnega Edipovega kompleksa (zaljubljenost in odpor, mati — oče). Temu sledi potem zdravljenje, ki je sedaj popolnoma v zdravnikovi oblasti. Ta pacientu dopove, da si prej neutešeni gon ali izpolni ali se mu zavestno enkrat za vselej odpove, ali pa ga „sublimira“.

²⁾ Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie, 47.

³⁾ Selbstdarstellung, n. o. m. 41.

Tudi vse druge strani človekovega življenja so se morale tej teoriji podvreči. Sem spada predvsem razlaga sanj, ki po Freudu niso nič drugega nego na površje zavesti prihajajoče želje, ki so bile v budnem stanju zaradi njihovega sramčljivega (spolnega!) značaja „potlačene“. A ker je tudi v spanju zavest nekoliko budna, zato te želje tudi v sanjah ne smejo priti v svoji pravi, nezakrinkani podobi na površje. Odtod zagonetna zvitost in nerazumljivost sanj. Psihoanaliza tudi tu nastopi — kot „velika razlagalka sanj“. Tudi bistvo dovtipa je Freud razložil na sličen način kakor sanje.

Najpomembnejše za razvoj psihoanalize in celotnega Freudovega dela pa je okoliščina, da je ta teorija skušala vedno bolj razširiti svoj vpliv tudi na ostale znanosti: na biologijo, kulturno filozofijo, umetnost, vzgojeslovje, etiko in religijo. Vsi pojavi duhovnega življenja in kulture so mu le posebni način sublimacije spolnega gona. „Nad-jaz“ je njegov izraz za otroški ideal, ki ga vidi v starših in zadosti njegovi težnji po nekem višjem bitju. Celo osnove biologije: spoj celice s celico, je skušal razložiti z „erosom“ ali libidom. A tu prizna, da je takšna misel drzna in zanimivo je, da te drznosti ni upal nikdo resno ponavljati za svojim učiteljem. Ako bi pristaši Freudove psihoanalize bili tudi druge toliko trezni in zahtevali za vsako njegovo drzno trditev dokaze, bi ne prišli do nesmiselnih zaključkov, v katerih so vse kulturne vrednote (religija, morala, umetnost in znanost) razblinili v goli sublimat človeškega seksusa.

Ako si namreč hočemo dati odgovor na vprašanja o znanstveni vrednosti njegove teorije, moramo pribiti dejstvo: Freud je bil boljši psihiater kot filozof. Njegova metafizika, ki jo je svojevoljno in enostransko izvajal iz patoloških duševnih pojavov, je brez dokazov. Sam imenuje svoja izvajanja za „prost polet svojega teženja po spekulaciji“, to je fantaziranje.

Za to trditev nam pač ni treba večje zgodovinske oddaljenosti, da bi ga mogli pravilno oceniti. Saj sam na več mestih priznava, da ga je odpor javnosti, ki je s prezirom in posmeškom odklonila njegovo teorijo, gnal do upornega, kljubovalno-revolucionarnega postavljanja trditev. Sam pravi, da so ga kot Žida zapostavljali (šele v 64. letu življenja je postal redni prof.) in da se je kot tak čutil „manjvrednega“, in da se je vsled tega čisto naravno že zgodaj spoprijaznil, „stati v opoziciji do kompaktne majoritete“. Vprav nauk o sublimaciji in z njim v zvezi nazor o religiji, morali in kulturnih vrednotah, je nastal iz stanovitne kljubovalnosti napram kritikom, ki so ga odklanjali kot materialista. Freud je vse življenje z nekim „užitkom“ prenašal „usodo iznajditelja“ ozir. „odkritelja“, ki ostane vse življenje „nerazumevan“ in osamljen. Tudi umrl je v „opoziciji“, kot Žid v pregnanstvu, kjer je kot zadnje delo (v tisku) napisal „psihoanalizo nemškega narodnega socializma“. Njegova teorija dolgo ni našla med znanstveniki nobenega odziva. Ko pa ga je našla in si pridobila v E. Bleulerju, A. Adlerju in C. G. Jungu tri sloveče pristaše, se je Freud kmalu tudi s temi sprl, ker niso hoteli slepo prisegati na pitagorski: *autós éfa* — svojega mojstra. Ločili so se od njega. Adler in Jung sta v svoji od Freuda in psihoanalize v marsičem „oplojeni“ novi „individualni psihologiji“ in tipologiji postavila po popularnosti enakovredno, po znanstvenem odmevu pa še močnejšo teorijo. Tako stoji učitelj zopet osamljen, a s trdovratno zavestjo svoje nezmotljivosti, ki je lastna njegovi rasi.

Da pa je Freudova psihoanaliza kljub odklonilnemu stališču, ki jo je znanstveni svet na splošno do nje zavzel, vendarle tako učinkovito prodrla med široke mase kakor malokatera druga, temu je iskati vzroka poleg masi privlačnih nazorov (podzavest, spolnost, novotarija) zlasti v Freudovi osebnosti sami.

Ta mož je znal kakor malokdo organizirati in razpečati svojo idejo. Psihoanalitični kongresi, društva in časopisi so se vrstili in množili iz leta v leto, iz dežele v deželo; danes so dobesedno po vsem svetu razširjeni. V tem je razodeval pristnega zastopnika svoje rase. Razen tega je razumel dati svojim idejam naravnost krilatlično enostavnost in udarno plastičnost; njegovi strokovni izrazi so kakor mogočna gesla, ki prepričevalno in v preprosti govorici popularizirajo novo teorijo. Zato ni čuda, ako je Freud indirektno, po ovinkih polagoma obvladal tudi kulturni svet. Ne samo žurnalistika in kinò, marveč zlasti tudi lep-slovje, novele in romani (med Slovenci Vladimir Bartol in Slavko Grum) nosijo na sebi znak psihoanalitičnega mišljenja. Celò na teoretično filozofijo se je razširil njegov vpliv. Posebno jasno razodeva ta vpliv Martin Heideggerjeva eksisten-cialna filozofija. Po njem človek v „sakdanosti“ pozabi na svoj „izvor“, prava „eksistenca“ je „potlačena“ v podzavesti. Skupnost med Heideggerjem in psihoanalizo se izraža tudi v nezaupanju proti vsemu, kar človek o sebi ve in misli, in v teženju, prodreti skozi to človekovo površino zavesti v nepoznane, nagonske globine podzavesti. Morda je prav v teh dveh točkah tudi glavna in trajna vrednost psihoanalitične metode: priostrila je človeku čut za razliko med „pristnim“ in potvorjenim ter odprla poglede v človekovo podzavest, posebej še v njegovo nagonsko podzavestno naravo. A njena celotna slika človeka, njena metafizika, ki „hoče boljše vedeti nego vsi drugi pred njo“, je „banalna“ in „prijemljivo-brutalna“.⁴⁾ Prav za prav ima Freud s temi svojimi nazori ves svet za „lažnjivca“. Sam na nekem mestu poudarja, da je bil „v svojih spisih preveč odkritosrčen in iskren“, bolj nego so navadno tisti ljudje, ki pišejo za sodobnike“, z drugimi besedami: vsi drugi se prav za prav hlinijo in lažejo, kadar govorè o sebi in človeški naravi.

Prav tej izzivalni, izrazito voditeljski naravi se more Freud zahvaliti za svoj neverjeten vpliv na široke mase in na posameznike. Njegov vpliv je bil dobe-sedno neviden. V filozofiji ga nikjer ne moremo točno dokazati, vzročne poti so zabrisane, kakor da jih ni. Nevidno so mu podlegali celo tisti, ki so mu naj-hujše nasprotovali in ga že kot Žida strastno zavračali. Vpliv ugotovimo šele naknadno, iz dovršenega učinka. Odtod danes tako vneto zavzemanje stališča do nekdanjega popolnoma preziranega misleca. Največja ironija tega nevidnega pod-miniranja nasprotnikov s svojim lastnim mišljenjem in nazori pa se gotovo ures-ničuje na sodobni nemški ideologiji (Rosenbergov „Mythus des 20. Jahrhunderts“), ki vidi v Židu svojega največjega sovražnika zato, ker je Židu laž življenjska forma, a se pri tem ne zaveda, da je njegovo (Rosenbergovo) mišljenje izraz eksistenčne filozofije prav v tistih točkah, v katerih je ta filozofija nevidno črpala iz psihoanalitičnih idejnih virov. To je predvsem nazor o bistveno nagonskem značaju človeške narave, osnovna postavka psihoanalize, ki je prešla v eksisten-cialno-filozofsko miselnost in kot taka tudi med osnove „germanske bajke dvaj-setega stoletja“.

Najboljši pregled o nastanku in razvoju psihoanalize nam podaja S. Freud sam v „Medizin der Gegenwart in Selbstdarstellungen“, Bd 4, 1923; razen tega v knjigi „Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung“ (1914, 1924). Njegova glavna dela so: Die Traumdeutung (1900), 7. izd. 1922; Zur Psychopathologie des Alltagslebens, 1901 (10. izd. 1924); Der Witz und seine Beziehungen zum Unbe-wussten, 1905; Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie (1906), 1926; Die Frage

⁴⁾ Gl. J. Pfeiffer, Existenzpsychologie, Eine Einführung in Heidegger und Jaspers, Leipzig, 1933, 29 sl.

der Laienanalyse, 1906; Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre, 1910; Ueber Psychoanalyse, 1910; Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, 1930 (ena izmed najbolj razširjenih knjig na svetu vobče); Totem und Tabu, Leipzig, 1920; Jenseits des Lustprinzips, Leipzig, 1921; Das Ich und das Es, 1923; Zur Technik der Psychoanalyse und zur Metapsychologie, 1924; Die Zukunft einer Illusion, 1927; Das Unbehagen in der Kultur, 1930. Izdani so tudi njegovi zbrani spisi (Ges. Schriften, 11 Bde, od 1924 naprej). V Nemčiji njegovih del danes ni mogoče več dobiti, so uničena, ker je Žid. Njegove Vorlesungen so izšle tudi v srbsčini (Beograd).

AGRARNA POLITIKA FAŠIZMA

IVAN BRATKO

V povojni agrarni politiki se uveljavljajo trije glavni pravci: socialistični, kapitalistični in fašistični. Zadnja dva sta si v bistvenih potezah enaka, tako da se brez večje škode lahko omejimo na dva osnovna pravca: socialističnega in fašističnega.

Kot primer socialističnega pravca nam bo služila Sovjetska Unija, za primer kapitalističnega — USA in za primer fašističnega — Nemčija. Narodni socializem je s svojo pestro in bogato agrarno politično zakonodajo in s svojimi teoretičnimi svetovno-nazorskimi pogledi na kmeta in podeželje brez dvoma najbolj izrazil in zanimiv primer agrarne politike fašizma.

I. POLOŽAJ NEMŠKEGA KMETA V WEIMARSKI REPUBLIKI

Poglejmo najprej, kakšno je bilo stanje na nemški vasi pred prihodom narodnega socializma na oblast.

Nemško podeželje nikakor ne predstavlja neke enote, ki ima skupne interese in skupne cilje. Nemška vas je v veliki meri diferencirana, neenaka v gospodarstvenem in socialnem pogledu. Ta neenakost je plod gospodarskega razvoja v zadnjih stoletjih. Najočitejši izraz te neenakosti je razdelitev te zemljiške posesti, kar nam najlepše ponazori preglednica na strani 517.¹⁾

Torej 34.000 veleposestnikov je zbralo v svojih rokah 15,5 milijona hektarjev. Dober odstotek (1,1 odst.) posestnikov je strnil 37,9 odst. celokupne površine Nemčije (brez Avstrije in drugih pokrajin, ki so bile priključene po letu 1934). Nadalje: manj obdelovana na kapitalistični način, imajo torej skupno 65,8 odst. celokupne površine. Na en in pol milijonsko množico malih kmetov in bajtarjev (0,5—5 ha) pa odpade skupaj le 8,5 odst. nemške zemlje.

¹⁾ „Wirtschaft und Statistik“ 1934, št. 17.

Vrsta posestva (površina v ha)	Število posestev	V %	Cela površina (v tisočih ha)	V %
0,5— 2	834.014	27,4	934	2,3
2 — 5	787.704	25,8	2.582	6,2
5 — 10	619.239	20,3	4.359	10,5
10 — 20	450.517	14,8	6.270	15,2
20 — 50	267.094	8,8	7.949	19,2
50 — 100	54.491	1,8	3.619	8,7
100 — 200	16.542	0,5	2.256	5,5
200 — 500	10.593	0,4	3.306	8,0
500 — 1000	3.911	0,1	2.691	6,5
nad 1000	2.791	0,1	7.429	17,9
Skupaj	3.046.869	100,0	41.395	100,0

Ervin Topf, poznavalec posestnih razmer v Nemčiji, piše, da ima 5000 plemiških rodbin 12 milijonov juter (jutro v Nemčiji ima 0,25 ha) zemlje. Na drugi strani družbene lestvice so 3 milijoni malih gospodarstev, ki so zbita na 6,4 milijona juter... Milijon teh gospodarstev ima premalo zemlje za prehrano. To so gospodarstva, ki so vse premala, da bi mogla nuditi družini dovolj dela in kruha.²⁾

Množica kmetov med 5—20 ha nudi zopet pestro sliko različnih socialnih skupin. Velik del teh kmetov ima težko življenje in trdo delo, drugi del pa se povzpenja med premožnejše posestnike tzv. „Grossbauern“. Ta vmesni sloj kmetov je kot nekaka sipina, ki jo odnaša tok gospodarskega razvoja: eni se zadolžujejo in propadajo, drugi dokupujejo zemljo in se socialno pridružujejo premožnejšim slojem. (Da ne bi kdo delal napačnih zaključkov v zvezi s posestno strukturo pri nas, moramo poudariti, da hektar zemlje v Sloveniji ni isto kot hektar iste zemlje v Nemčiji. Pri nas je kmetijstvo na tehnično-ekonomski nižji stopnji, obseg mlečnih in vrtnarskih gospodarstev okrog mest je manjši, specializacija na posamezne kulture manjša — odtod je danes obseg hektarja naše zemlje manjši kot v Nemčiji.)

Pomanjkanje zemlje je prisililo kmetško ljudstvo, da je jemalo zemljo v zakup. M. Sehring, eden izmed glavnih nemških uradnih agrarnih teoretikov, ceni kmete, ki jemljejo zemljo v zakup, na — 2,5 milijona. Od tega jih je 1,4 milijona, ki zakupijo več kot imajo lastne obdelovalne zemlje.³⁾ Zakupnina, ki jo plačujejo mali posestniki velikim, znaša stotine milijonov mark.

²⁾ Topf: „Die grüne Front“, „der Kampf um den deutschen Acker“, Berlin 1933, str. 62—63.

³⁾ Sehring: Deutsche Agrarpolitik auf geschichtlicher und landeskundlicher Grundlage. Berlin 1934, str. 89.

Velika posest pa ni zbrala v svojih rokah samo zemlje, temveč tudi glavna sredstva proizvodnje: orodje, poljedelske stroje ter pogonsko silo, parne pluge in vprežno živino. Zelo poučna je tale preglednica o tehnični opremljenosti raznih poljedelskih skupin:⁴⁾

Skupine gospodar. (v ha)	Število gospodar.	Gospodarstva, ki uporabljajo stroje			
		Traktori z več kot 16 HP	Traktori z manj kot 16 HP	Sejalni stroji	Elektro motorji
0,5— 2	834.014	239	897	6.948	32.378
2 — 5	787.707	353	1.068	43.488	186.633
5 — 20	1.069.726	887	1.729	369.299	540.740
20 —100	321.585	6.038	1.418	224.764	227.341
nad 100	32.837	10.356	909	23.193	20.169
Skupaj	3.046.869	17.873	6.021	667.692	1.008.230

Veliki kmetje in veleposestniki imajo okrog 20.000 traktorjev od skupnih 24.000. Prav tako jih ima velika večina sejalne stroje, elektromotorje; vsak tretji veleposestnik ima traktor in skoraj vsak veliki kmet ima sejalni stroj in elektromotor. Na malih kmetijah se s temi pridobitvami ne morejo okoristiti.

Slično sliko nudi razdelitev živine.⁵⁾

Skupine gospodar. (v ha)	Na teh gospodarstvih je v odstotkih vseh			
	konj	težke rogате živine	svinj	ovac
0,5— 2	1,6	5,4	7,8	2,5
2 — 5	5,9	16,4	13,4	4,0
5 — 20	39,5	42,4	41,2	14,3
20 —100	37,4	27,3	28,7	22,1
nad 100	15,6	8,5	8,9	57,1

Polovica nemških gospodarstev nima konj in težke rogате živine (0,5—2 ha). Šele skupine velikih kmetov imajo konje. Na malih in parcelnih kmetijah uporabljajo krave, kar vodi le do slabše obdelave in zmanjšuje njihovo mlečnost. Pa tudi sistem posojanja težke vprežne živine je razvit; s tem pa prehaja mali kmet v popolno odvisnost od velikega.

Posledica nizke tehnične opreme in pomanjkanja vprežne živine pri malem kmetu je nižji žetveni donos. Povprečni donos rži je znašal na

⁴⁾ Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich, 1935, Berlin.

⁵⁾ Isti vir. Obe statistiki veljata za leto 1933.

junkerskih veleposestvih (nad 100 ha) 20,75 stotov na hektar, na malih kmetijah (0,5—2 ha) pa samo — 14,25 stota.⁶⁾

Slične razlike so bile v živinoreji. Povprečna teža krave na mali kmetiji do 2 ha je bila 386 kg, na veleposestvu 560 kg. Donos mleka: na mali kmetiji 1.500—1.600 litrov letno, na veliki kmetiji 2.500, na veleposestvu pa 3370 in še več.⁷⁾

„Stranski zaslužki“ so za velik del malih in parcelnih kmetov tolikšnega pomena, da so postali tem slojem — glavni vir dohodkov. Nazorno to pokaže tale preglednica:⁸⁾

Skupine gospodarstev (v ha)	Poljedel. gosp.	Trg. in obrt	Mezdno delo	Ostalo	Vsega
	v odstotkih				
do 2	11,2	15,9	54,9	18,0	100
2— 5	68,7	13,1	13,9	4,3	100
5— 20	92,5	4,3	1,8	1,4	100
20—100	95,5	1,4	0,8	2,3	100
nad 100	73,5	1,3	6,6	13,6	100

Glavni vir zaslužka v posameznih kategorijah.

Zanimivo je, da je veliki večini pritlikavih obratov do 2 ha poljedelsko gospodarstvo le stranski vir dohodkov, glavni vir je v meznem delu, trgovini, vaški obrti itd. Večina posestnikov iz te kategorije so mezdni delavci, mali obrtniki in podobno. Zaslužek imajo zlasti na veleposestvih, katera temeljijo na meznem delu.

Leta 1895. je bilo število teh kmetov-delavcev nižje. Samo 50,3 odst. jih je živelo od meznega dela in 17,4 odst. zgolj od poljedelstva.⁹⁾ Razvoj v zadnjih treh desetletjih je šel v tem pravcu, da narašča pomen meznega zaslužka za pritlikave kmetske obrate.

Na drugem polu, pri velikih kmetih in veleposestnikih, pa narašča uporaba najete delovne moči, kar nam pokaže tale statistika:

Skupine posestev (površina v ha)	% uporabljene najete delovne moči
0,5— 2	3,0
2 — 5	4,0
5 — 20	12,0
20 — 50	33,0
50 —100	57,0
nad 100	92,0

⁶⁾ Segal: Agrarna politika nemačkoga fašizma. Beograd 1939.

⁷⁾ Isti vir. ⁸⁾ Isti vir. Po stanju leta 1938. ⁹⁾ Isti vir.

Velika posestva uporabljajo predvsem najeto delovno moč, na malih posestvih pa najemajo tujo delovno moč samo izjemoma (v sezoni, ob boleznih itd.). Na junkerskih veleposestvih delajo zlasti s sezonskimi delavci.

Državno pomoč so za časa tzv. weimarske republike uživali v prvi vrsti veliki kmetje in veleposestniki. Finančni ukrepi, tako imenovani „zakon o pomoči vzhodnim pokrajinam“, so služili v prvi vrsti veleposestnikom. Ti so dobili po 90.000 mark kredita, mali posestniki pa po 3.000.¹⁰

S propadanjem kmeta v weimarski republiki so naraščali njegovi dolgov. Takoj po vojni je inflacija rešila kmeta starih dolgov, toda čim so se razmere nekoliko ustalile, je takoj spet začel lesti v dolgove. Najlepši dokaz tega razvoja je tale preglednica:

Leto	Zadolženost nemškega poljedelstva (v milijonih mark)
1925	8.023
1926	8.728
1927	9.824
1928	10.831
1929	11.392
1930	11.630
1931	11.773
1932	11.425

Kot povsod je tudi tu padlo glavno breme dolgov na malega in srednjega kmeta.¹¹⁾

Zadolženost po skupinah gospodarstev	
skupine (površina v ha)	zadolženost 1 ha (v markah)
5— 10	731,9
10— 20	362,3
20— 50	334,7
50—100	373,8
nad 100	375,2

Povprečna obrestna mera do vojne je znašala 4—5, v weimarski republiki pa 9—10 odst. in še več. Leta 1932. so nemški kmetje plačali milijarde mark na obrestih.¹²⁾

Vzporedno z dolgovi so naraščali davki. Leta 1930. so kmetje plačali še 710 milijonov mark davka, leta 1932. pa že milijarde. K tem težkočam so se pridružile še druge: finančni kapital je umetno dvigal cene indu-

¹⁰⁾ „Archiv für innere Kolonisation“ 1933, 6. Str. 374.

¹¹⁾ Vierteljahrhefte für Konjunkturforschung.

¹²⁾ Sega: istotam.

strijskih izdelkov, naraščale so „škarje“ med cenami pridelkov in izdelkov itd. Proletarizacija nemškega kmeta je bila strahotna. Kje je rešitev?

II. REICHSERBHOFGESETZ (ZAKON O DEDNIH KMETIJAH)

V tem času je nastopil narodni socializem s svojimi gesli o narodni in socialni revoluciji. Kmetu je obljubil zemljo, cenen kredit in „pravične“ cene. Nadalje je imel na programu obsežno kolonizacijo, odstranitev „obrestnega suženjstva“, oskrbo kmetov s poljedelskimi stroji in slično.

Ali je bil ta program po prihodu narodnega socializma na oblast — izveden?

Fevdalna junkerska veleposestva so ostala nedotaknjena. Že v znani agrarni deklaraciji narodnega socializma z dne 3. III. 1930. stoji, da je ta veleposest „ekonomsko koristna“ in „zakonita“. Tako ima še leta 1939. vladarska rodbina Hohenzollercev 97.000 ha zemlje, 16 plemiških rodbin pa poseduje 500.000 ha. Knez Sachser-Coburg-Gotha ima zgolj na Türrinškem 1.200 ha plodne zemlje, ki jo daje v zakup; mali kmetje plačujejo za 0,10—0,50 ha parcele 200 mark zakupnine.¹³⁾

Tako imenovana „germanska agrarna politika“ teži za samopreskrbo Nemčije z živili v slučaju vojne. Ta samopreskrba pa more temeljiti samo na tehnično in ekonomsko visoko razviti veleposesti. Interesi celokupnega vojnega gospodarstva se ujema z interesi — junkerske veleposesti in velikih kmetij. Vsi bistveno važni ukrepi po letu 1933. težijo za tem, gospodarsko okrepiti veleposestva v škodo šibkejših slojev na vasi in v mestu. Diferenciacija vasi je bila že do leta 1933. ostra. Po letu 1933. pa se je še bolj poglobilo nasprotje med obema poloma na vasi.

Osrednja zakona agrarne politike NS sta Reichserbhofgesetz in Reichsnährstandgesetz. Za prvega je bilo tudi pri nas mnogo zanimanja, ker so nekateri mislili, da ta zakon prvenstveno čuva kmetsko posest pred prisilnimi prodajami.

Reichserbhofgesetz (zakon o dednih kmetijah), izdan 29. IX. 1933., razdeli vas na dva dela, na premožnejši sloj in na revnejšega. Oba dela imata vsak svojo zakonodajo. Meja ločnica sicer ni z zakonom točno določena, vendar se v praksi giblje okrog 15 johov. Kdor ima več kot 15 johov, je kmet, drugi pa so zgolj poljedelci. Razlika med kmetom in poljedelcem je po besedah Darreja, oficelnega vodje nemških kmetov, tale: kmet dela na zemlji iz idealizma, da se narod preživlja, poljedelec pa ni idealist, on dela zgolj — zase. Kmet je po tej terminologiji nekak čuvar čistosti severne germanske rase, „prazvor nemške krvi“.

Da bi se povzdignil nekak čar „kmetskega stanu“, je bilo tudi določeno, da mora vsakdo, ki hoče uživati prednosti dedne kmetije, sam ob-

¹³⁾ Hönnle: Deutsche Bauern unter dem Hackenkreuz, 1939. Paris.

delovati zemljo in ne sme imeti več kot 125 ha. Poznejše dopolnitve so šle preko te določbe zakona. Tako piše fašistični agrarni teoretik Sauer, ko komentira zakon, da nikakor ni treba, da bi lastnik sam obdeloval in vodil dedno kmetijo. „Vodenje posestva po upravitelju ali po drugih osebah se more smatrati za popolno zakonito.“¹⁴⁾ Tako so tudi veleposestva vključena v dedni zakon in podvržena posebnemu sodišču o dednih kmetijah. Kdor jemlje zemljo v zakup, seveda ne more biti po teh teorijah „kmet“.

Skupine posestev (v ha)	Vseh posestev		Celokupne površine	
	v tisočih	v %	v milijonih ha	v %
do 7,5	2.117	71,4	8,4	20,3
7,5—125	845	27,7	18,0	43,5
nad 125	27	0,9	15,0	36,2
Skupaj	3.047	100	41,4	100

Od treh milijonov posestnikov jih je samo okrog 850.000 dednih kmetov. V resnici je njih število še manjše. Marsikateri posestnik z nad 7,5 ha jemlje zemljo v zakup; s tem avtomatično izpade iz vrst dednih kmetov. Marsikateri kmeta so spoznali za „nevrednega te časti,“ bodisi zaradi politične nezanesljivosti, bodisi, da gospodarsko ni ustrezal oficialnim stremljenjem. Uradni organ Darreja „Recht des Reichsnährstandes“ (1937, št. 2.) ceni število dednih kmetij na — 700.000. Vsi ostali sloji na vasi so v moralnem pogledu manj vredni in pred zakonom neenaki z zaščitenimi kmetijami. Manj jehov da manj ugleda, manj pravic.

Število stalnih delavcev na dednih kmetijah.

Skupine posestev (v ha)	Število posestev	Število stalnih delavcev
7,5— 10	191.834	67.959
10 — 15	234.734	135.244
15 — 20	137.245	127.032
20 — 25	81.690	108.774
25 — 50	150.728	334.730
50 — 75	32.896	133.710
75 —100	11.296	69.267
100 —125	5.007	48.942
Skupaj	845.430	1.020.658

Posestva iznad 25 ha tvorijo 23 odst. vseh dednih posestev, a zaposlujejo 57 odst. stalnih delavcev. Dedni kmetje s 50—125 ha zaposlujejo po-

¹⁴⁾ Nationalsozialismus im Staat, Gemeinde und Wirtschaft, Berlin 1934.

vpredno po 5 hlapcev. Težišče dednih kmetij je na velikih kmetijah. Okrog 150.000 kmetij z 7,5—15 ha izpade iz dednega zakona iz zgoraj navedenih razlogov.

Reichserbhofgesetz popolnoma preureja dedno pravo. Na dedni kmetiji sledi gospodarju le en potomec. Delitev je izključena. Drugi člen zakona jasno določa: „dedna kmetija je nedeljiva“. Ostali potomci imajo pravico na ostalo imovino; v skrajnem slučaju se jim tudi dovoli tzv. „Heimatschutz“ — pravica, da smejo bivati na očetovi kmetiji. S tem so pa seveda predani na milost in nemilost novega posestnika, ki jih lahko svobodno izkorišča.

Zakon o dednih kmetijah je zaradi svoje strogosti do kmetske mladine izzval nerazpoloženje med dednimi kmeti sanimi. Celo profesor Sehring, znani nemški agrarni teoretik, pravi da je dedni zakon vznemiril cele pokrajine in da bo imel za posledico — omejitev naložb kapitala v poljedelstvo. „Noben kmet ne zabije več niti klina v hišo“¹⁵⁾ samo da bi mogel nekaj prihraniti še za ostale otroke. Sehring sicer načelno odobrava dedni zakon, vendar pravi, da ustvarja ta zakon v praksi kmetsko aristokracijo na eni strani in najbolj brezpraven kmetski proletariat na drugi strani.

Zakon nadalje določa, da dedne kmetije ni mogoče prodati in obremeniti. Tudi prodaja na dražbi je izključena. Vendar pomenijo poznejše dopolnilne uredbe odstopanja od tega načela. Z golim zakonom brez bistvenih realnih sprememb ni mogoče zavreti propadanje kmetij, zlasti srednjih, ki so deloma tudi vključene v dedni zakon.

Skupine posestev ¹⁶⁾ (v ha)	Število posestev, ki so bila prodana na dražbi				1933. v % do 1936
	1933	1934	1935	1936	
do 2	626	834	1.251	1.070	161,6
2— 5	321	346	450	383	119,3
5— 20	433	214	407	369	85,2
20— 50	143	46	68	69	48,2
50—100	46	17	24	12	26,1
100—200	33	14	15	21	71,9
nad 200	24	47	38	—	—
Skupaj	1.662	1.518	2.270	1.944	117,0

Preglednica obsega samo posestva, ki so bila prodana na dražbi. Posestva, ki so bila prodana tudi na druge načine, bi te številke neprimerno zvišale. Tako je bilo leta 1936. prodanih vsega 3.718 posestev. Prodaje na dražbi zadenejo v prvi vrsti parcelne in male kmetije. Njih število narašča iz leta v leto. Število prodanih srednjih kmetij kljub Erbhofgesetzu je v

¹⁵⁾ Po Segu, istotam.

¹⁶⁾ Wirtschaft und Statistik, 1935, No. 15. 1936, No. 10.

letih 1933—36 le za malenkost padlo. Še mnogo manj kot preje pa poje boben na velikih kmetijah in veleposestvih.

III. REICHSNÄHRSTANDGESETZ (ZAKON O STANU PREHRANE). REGULACIJA CEN

Drugi temeljni zakon nemške agrarne politike je tzv. „Reichsnährstand-gesetz“ (zakon o stanju prehrane). Reichsnährstand — prehranjevalni stan tvorijo vsi oni, ki so na ta ali oni način zaposleni v proizvodnji prehrane. Poleg dednih kmetov, poljedelcev, poljedelskih delavcev in junkerjev so vključeni v stan prehrane tudi tovarnarji margarina, lastniki mlinov, vsa industrija, ki predeluje živila, in trgovina s poljedelskimi pridelki. Reichsnährstand je za vsakogar obvezna organizacija. Ona določa cene pridelkom, organizira tržišče, daje dovoljenja, koliko in kaj sme kdo sejati, kam prodati, določa obvezno sejanje nekaterih kultur itd. Skratka: Reichsnährstand je nosilec nove nemške agrarne politike.

Okrožni in pokrajinski odbori Reichsnährstanda so organizirani po panogah proizvodnje: odbori za regulacijo žitnega tržišča, odbori za organizacijo tržišča z živino, hmeljem, jajci, krompirjem, mastjo itd. Kot primer, kako deluje ta mehanizem in kakšno je njegovo notranje bistvo, naj nam služi organizacija žitnega tržišča.

Prvi korak k organizaciji žitnega trga je bila določitev „trdih cen“ nekaterih žitaric z dne 26. IX. 1933. Določene so bile najnižje cene pšenice in rži, po katerih so trgovci morali kupovati. Nepokoravanje tem cenam je imelo za posledico visoke globe in celo zaporno kazen. Cene so bile določene različno po pokrajinah in po mesecih. Mali kmet, ki je jeseni prodal pšenico, je izkupil manj kot veleposestnik, ki je počakal in prodal na zimo ali spomladi — v času, za katerega so bile določene višje cene. Dalje: leta 1933. so določila trgovske zveze z žitaricami, da kmet ne sme sejati več žita, kot ga je sejal prejšnje leto. Rekordna žetev je namreč pretila s padcem cen žitaric. — Tej uredbi so leto za letom sledile druge. Vsaka je še bolj povezovala poedino kmetско gospodarstvo v celotni kompleks proizvajalcev. Tako določa „Glavni žitni zakon“ 1934 in dodatne uredbe, da mora kmet oddati letno državni blagovnici 30 odst. žetve.

Med najvažnejše regulacije žitnega trga spada kartelizacija mlinске industrije. Okrog 20.000 mlinov so prisilno vključili v „gospodarsko zvezo za predelavo pšenice in rži“. — Organizacija jim je določila količino in vrsto meljave, cene, po katerih so žito kupovali itd. Poleg tega so bili mlini obvezani, da obdrže na lastne stroške v svrhu rezerv 150 odst. mesečne meljave v lastnih skladiščih do prihodnje žetve. To je pomenilo katastrofo za male mline. Pozneje je morala biti ta uredba o rezervah za male mline ukinjena.

Za kontrolo nad proizvodnjo in trgovino so bile uvedene tzv. dvoriščne karte. Vsak posestnik ima tako karto, na kateri so točno popisani posevi, žetev in prodaja. Hoče se preprečiti vsak posel mimo Reichsnährstanda. Kontrolna in urejajoča organizacija je izvedena do vseh podrobnosti. Vsak poskus kršitve predpisov je skrajno otežkočen in najstrožje kaznovan. Tako kmet ne more sejati, kar bi svobodno hotel. Prav tako ne more prodati, komur bi on hotel in po svobodni ceni. Vse to mu diktira Reichsnährstand. Če ima posestnik krave mlekarice, interes Reichsnährstanda pa zahteva mesarice, mora zamenjati mlekarice z mesaricami itd. Ta organizacija seveda zahteva številan aparat, ki je zelo drag. Po cenitvah inozemskih listov stane ta urejajoči aparat 30 odst. vrednosti celokupne poljedelske proizvodnje.

V Reichsnährstandu prevladujejo interesi velike posesti in velikih kmetov. Ti imajo tudi vse višje funkcije. Organizacija, s katero so hoteli premostiti prepad med sloji na vasi, je ta prepad samo še poglobila. Veliki posestniki določajo cene po svojih interesih. Na strankinem kongresu v Nürnbergu 1934 je minister poljedelstva navedel sledeče značilne cene pšenice in rži:

Kulture	Liverpool	Newyork	Berlin
	v markah za 100 kg		
Pšenica	6,52	9,85	19,90
Rž	7,039	5,24	17,90

Cene pšenice so v Berlinu trikrat višje kot na svetovnem trgu. To koristi veleposestnikom in velikim kmetom, ki so glavni proizvajalci žita. Mali kmet žito večinoma kupuje. Prav tako ga kupujejo milijonske množice poljedelskega in industrijskega delavstva in meščanstva. Tako „regulirane“ cene in z njimi zvezana omejitev uvoza in visoke carine predstavljajo neznošno težko breme za nemški narod.

Drugi primer posledic regulacije tržišča nudi živinoreja. Reichsnährstand je prepovedal uvoz cenenе hrane in do skrajnosti navil cene domače krme. Stot krme je stal leta 1933. 2,61 marke, leta 1935. pa že — 5,27. Prav tako so navili cene drugih hranil. Cena ječmena se je dvignila od 17,6 na 22,7 marke (1933—1936). Te cene so naravnost onemogočile živinorejo na malih in srednjih kmetijah v zapadni Nemčiji, kjer krmila kupujejo. Prav tako so mnogi parcelni posestniki kljub vsej protipropagandi zaklali zadnje živinčce, ker ga niso mogli več krmiti. Živinoreja se je preselila z zapada na vzhod, z malih kmetij na veleposestva, kjer je krme dovolj. „Regionalni razvoj živinoreje omogoča selitev živine z zapada na vzhod. Na vzhodu število živine raste hitreje kot na zapadu, kjer ponekod

celo ni več živine. S tem preseljevanjem se bo nemška živinoreja prilagodila produkcijskim pogojem krmil.¹⁷⁾

Kako korak za korakom malega proizvajalca izpodriva veliki proizvajalec in kako kmet mora opuščati živinorejo, kažejo te številke:¹⁸⁾

	Proizvodnja masla v Nemčiji		
	1933	1934	1935
	v tisočih stotov		
Maslo iz tovarne	253	278	306
Kmetško maslo	172	147	129
Skupaj	425	425	436

Delež kmetškega masla ni dosegel leta 1935. niti 30 odst., leta 1932. pa je znašal 47 odst. celokupne proizvodnje.

Reichsnährstand pa ima še eno važno nalogo: organizirati že v mirni dobi načrtno vojno gospodarstvo. Za nešteti ureditvi, statistikami, grafikoni, kmetškimi kartami itd. se ne skriva zgolj interes finančnega kapitala in veleposestnega — podrediti si poljedelsko tržišče in proizvodnjo. Ti ukrepi imajo še en namen: ustvariti tako stanje, da bo država preskrbljena z živili za slučaj vojne. Hohenzollerska Nemčija je propadla v vojni 1914—18 v precejšnji meri zaradi nedostatka živil in nekaterih sirovin. Reichsnährstand ima nalogo, to v drugič preprečiti z regulacijo proizvodnje in prodaje po načrtu. Regulacija trga, okrepitev vloge velikih producentov, osredotočenje blagovnega prometa v rokah maloštevilnih velikih tvrdk, kontrola nad celokupno proizvodnjo — vse to omogoči državi, da ima vedno točno sliko o izvorih prehrane in rezervah. Priprava fronte prehrane naj bi bila čimbolj uspešna in temeljita.

Stabilne in rentabilne cene so gotovo v interesu kmeta, ki je mnogo trpel prav zaradi nestalnosti cen in njih globokega padca v krizi. Toda te stabilne cene morajo biti regulirane na način, da koristijo res malemu producentu in ne obremenjajo konsumenta. Cene in cene ni vseeno. Njih učinek zavisi od celotnega gospodarskega načrta, ustroja in notranjega namena njihove regulacije. Cene, ki izključujejo posredniški dvojni profit, imajo socialni učinek, cene pa, ki skušajo zgolj zajamčiti velikemu producentu dobiček in rento ter ga postavljajo v monopolni položaj — take cene pomenijo odtok plodov dela v roke veleposestnikov.

¹⁷⁾ Vierteljahrhefte für Konjunkturforschung, 1934, 13, X.

¹⁸⁾ Die deutsche Volkswirtschaft, 1934, No. 45.

IV. USODA ZADRUŽNISTVA. KOMUNALNI TRAVNIKI IN PASNIKI. LIKVIDACIJA KMETSKIH DOLGOV

Narodni socializem pozna tudi direktna, odkrita pota razlastitve malega producenta. V smislu zakona o likvidaciji nezaokroženih posestev je država odsvojila precejšen del malokmetske zemlje. Odškodnina za to zemljo je znašala 7,5 odst. njene vrednosti. Iz nastalega zemljiškega fonda je ustanavljala velike dedne kmetije.

Po zakonu o ustvarjanju zemljiškega fonda za vojne namene ima država pravico, odsvojiti kmetško zemljo. Odškodnino prejmejo le dedne kmetije. V štirih letih je bilo v vojne svrhe odsvojenih okrog 1 milijon ha.

Nemški kmet je stoletja vodil borbo z veleposestniki in bankami, ki so si skušale prilastiti kmetško zemljo. Uspeh tega boja so bili med drugim prostrani komunalni pašniki in travniki v zapadnih provincah. Te površine so kljub pritisku nekmetških elementov ostale v kmetških rokah do 1933. Tem travnikom se imajo zahvaliti stotisoči nemških kmetov, da so sploh mogli rediti živino. Narodni socializem pa je te gmajne izročil po nizki ceni velikim kmetom, ki na njih ustvarjajo mogočne dedne kmetije.

Najsplošnejša formula razlastitve kmetškega ljudstva pa je uredba, po kateri je dovoljeno razlastiti vsakogar, ki je „nevreden“ kmetškega stanu, bodisi, da ne upravlja kmetije po določenih predpisih, bodisi, da je drugače nezanesljiv. Splošna oblika te določbe dopušča najrazličnejše strankarske in imovinske zlorabe.

Narodni socializem je podredil tudi nemško zadružništvo — ciljem vojnega gospodarstva. Nemško zadružništvo ima bogato tradicijo (Reiffeisen). Mreža njenih organizacij je gosto razpredena. Število kreditnih zadrug je do 1933 presegalo 19.000. Vodstvo zadrug je bilo večinoma v rokah velikih kmetov, župnikov in podobno, vendar so imele te zadruge neki ljudski značaj. Leta 1934. so znašale vloge v kreditnih zadrugah 1 milijardo 900 milijonov mark. Od tega so vložili mali kmetje in „dedni kmetje“ — 888 milijonov, delavci, obrtniki, nameščenci itd. — 934 milijonov, na veleposestnike pa je odpadlo le 20 milijonov ali 1,1 odst. Škoda je, da mali in dedni kmetje niso ločeni. Prav tako niso ločeni delavci in nameščenci. — Posojila kreditnih zadrug so bila v istem letu razdeljena po približno istem ključu. Na kmete je odpadlo 1057 milijonov, na delavce, nameščence itd. 842 milijonov, na veleposestva 23 milijonov. Povezanost s širokimi ljudskimi množicami je očitna.

Narodnemu socializmu je že obstoječa mreža organizacij, ki seže skoraj v sleherno vas, močno koristila za izvedbo načrtnega vojnega gospodarstva. Prevzel je vodstvo zadrug, aparat pa je ohranil in priredil novim potrebam. Demokratični zadružni princip so zamenjali s „führerskim“ principom, tradicionalno krajevno samoupravo s pokrajinskim centralizmom. Vo-

litve krajevne uprave in glavne skupščine zadružnih zvez so ostale, toda njihove sklepe nadzoruje in po potrebi spreminja Reichsnährstand. Reichsnährstand je zadnja in merodajna zadružna instanca. Zadruga so tako postale sredstvo za izbojevanje „bitke prehrane“ (Erzeugungsschlacht), za regulacijo trga („Marktordnung“) itd. Načelo ljudske samopomoči so potisnila popolnoma druga načela. S tem pa so prišle te nove prisilne zadruge v nasprotje z večino kmetijskega prebivalstva. — Tako je narodni socializem v skladu s „führerskim“ principom odstranil zadnje ostanke demokracije v gospodarskem življenju nemške vasi — v zadrugi in na komunalni zemlji.

Nemško poljedelstvo je bilo 1932. zadolženo za 11.400 milijonov mark. Narodno socialistična vlada je takoj februarja 1933. objavila nekak moratorij za kmetijske dolgov. Ta moratorij, ki je preprečil prisilne prodaje, je bil v veljavi dobro leto. Vendar niso uživali dobrot te uredbe tisti, ki niso vodili svojega gospodarstva — „normalno“. O normalnosti so odločali strankini funkcionarji iz „Reichsnährstanda“. Mali kmet je bil popolnoma odvisen od njihove volje. Tabela o prisilnih prodajah, ki smo jo objavili zgoraj, dokazuje, da malih kmetov večinoma niso smatrali za „normalne“ gospodarje. Boben je na njihovih posestvih pel še pogostejše kot pred moratorijem. Pač pa je število prisilnih prodaj zelo upadlo na velikih in srednjih kmetijah.

Po letu 1934. je izšla vrsta uredb, ki ukinjajo moratorij in urejajo odplačilo dolgov. Dolgovi se morajo izplačati v letnih obrokih (anuitetah). Velikim posestvom, katerih zadolženost presega dve tretjini njihove vrednosti, se dolg zmanjša. Male kmetije morajo biti obremenjene za 90 odst., če hočeje uživati dobroto delnega odpisa.¹⁹⁾ Vidimo, da velikoposestniški značaj preveva tudi te uredbe. Veleposestnikom, ki so dolgovali delavcem na mezdah, so se zmanjšali njihovi dolgovi na račun že itak beraških mezd.

Ureditev dolgov so prevzeli večinoma veliki denarni zavodi. Dolgove na dednih kmetijah je prevzela nase določena banka. Upnikom ni dolžan dedni kmet, temveč denarni zavod. Dedni kmetje mu plačujejo letno rento. Poleg tega prejemajo banke od države letne podpore za kritje „izgub“.

Rezultat celokupne „osvoboditve“ prezadolženih posestev je ta, da znašajo 1935 poljedelski dolgovi 11.300—11.400 milijonov mark.²⁰⁾ Stanje je torej isto kot 1932. Vse to so uradni podatki. V resnici je stanje še bolj neugodno.

Zadolženost na 1 ha površine.²¹⁾

Ti podatki kažejo, da se je notranja struktura dolgov spremenila. Velika posestva se razdolžujejo, mala pa še bolj zadolžujejo. Kreditna politi-

¹⁹⁾ Uredba o „osvoboditvi“ prezadolženih posestev z dne 30. IV. 1935.

²⁰⁾ Die deutsche Rentenbank Kreditanstalt.

²¹⁾ Istotam.

Skupina posestev	1932	1935
	(v markah)	
mala posestva	569	574
srednja posestva	625	589
velika posestva	758	709

ka narodnega socializma vodi k istemu cilju kot celokupna agrarna politika: h krepitvi veleposesti in slabitvi male posesti.

Kredit imajo v prvi vrsti velika posestva. Država daje večje kredite samo posestvom, katerih vrednost presega 20.000 mark. Manjša posestva dobijo kvečjemu malenkosten kredit do 2000 mark. Dolžnik sme porabiti posojilo samo za nabavo strojev in drugega inventarja. S posojilom ne more nakupiti semena, gnoja itd., kaj šele, da bi ga „zajedel“. Vlada daje posojila za rejo ovac. Vsakdo, ki kupi naenkrat najmanj 15 ovac, dobi za vsako ovco 35 mark posojila. Noben mali posestnik ne more kupiti 15 ovac hkrati. Ovčereja je postala monopol velikih posestnikov, ki tudi edini izkoriščajo ta kredit.

Zakon o dednih kmetijah in likvidaciji kmetских dolgov sta močno otežkočila javni kmetški kredit. Oderuhi zopet prihajajo do veljave. „V poslednjem času često slišimo bojazen, da bi mogel zakon o dednih kmetijah s svojimi omejitvami glede kredita privedi do naraščanja privatnega kredita na vasi. In v resnici prihajajo kreditnim zavodom vesti, da privatni posojilodajalci dajejo kmetom posojila na račun tistega dela imetja, ki ne pride pod dedni zakon. Pri tem govorijo o 10,12 in 14 odst. obrestih. ... Tako privatniki vse bolj izpodrivajo poklicne posojilodajalce.“²²⁾

Ce bi imeli podatke o tečajih na „črni borzi“, bi se številke o kmetški prezadolženosti še bolj dvignile. Na začetku kapitalističnega veka se je na vasi uveljavljal oderuh — in po njegovem koncu se zopet pojavi — oderuh.

V. NAZADOVANJE POLJEDELSKE PROIZVODNJE. PROBLEM PREHRANE

Ali je narodni socializem dosegel svoj cilj na področju poljedelstva? Ali je Nemčija preskrbljena z živili?

Že leta 1935. so na tržiščih živil občutili pomanjkanje. Najprej je primanjkovalo sadja, pozneje mesa, masla, jajc, margarina, svinjetine itd. Končno je nastopila prava kriza prehrane.

Spočetka so z merodajne strani skušali objasniti, da je to pomanjkanje prehodnega značaja. Toda sčasoma je vsakomur postalo jasno, da je po-

²²⁾ „Die Bank“, 1934.

manjkanje živil, uredba sistema na karte, verige čakajočih pred trgovinami itd. — da so to postali vsakdanji pojavi na nemškem živilskem trgu.

Kaj se je zgodilo? Opisana agrarna politika je privedla do občutnega nazadovanja poljedelstva. Donos nemških polj se je zmanjšal.

Leta ²³⁾	Rž	Pšenica	Krompir	Detelja in lucerna
	stotov na 1 ha			
1913	19,2	23,5	158,6	56,3
1933	19,3	24,2	152,8	51,6
1935	16,5	22,4	151,6	51,9
1936	16,4	21,2	—	—

Hektarski donos v Nemčiji.

Žetveni donos je manjši iz leta v leto. Donos 1936. je že dokaj nižji od predvojnega. In vendar sta bili letini 1935. in 1936. v metereološkem pogledu popolnoma ugodni.

Tudi obseg posejanih površin se je zmanjšal. Leta 1933. je znašal 20 milijonov, leta 1936. samo še 19 milijonov ha. Nazorne so te številke:²⁴⁾

Leta	Zasejana površina	% spremembe
1933	20.471	100
1934	20.412	99,7
1935	19.422	94,8
1936	19.404	94,7

Njive se spreminjajo v pašnike, hektarski donosi upadajo. Namesto intenzifikacije poljedelstva, o kateri so govorili, je sledila obupna ekstenzifikacija. Velike površine je prevzela država za vojne namene, kmeti sme posejati s pšenico le 30 odst. svoje površine, uporaba gnojil upada zaradi propadanja živinoreje; končni rezultat je — nazadovanje.

Vse vrste domače živine so v letih 1933—35 prav tako številčno nazadovale: težka rogata živina za 900.000 glav, svinje za 1.100.000 glav. Samo število ovac je naraščalo, ker je država dajala za gojenje ovac posebne podpore. Vzrok nazadovanja živinoreje je zlasti v podražitvi krmil, o čemer je bilo že govora.

Primer slabih vplivov vojnega gospodarstva na poljedelstvo je brezobzirno izsekovanje nemških gozdov. Da bi čimbolj omejili uvoz lesa, so

²³⁾ Seg, istotam.

²⁴⁾ Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1935. Wirtschaft und Statistik, 1930, No. 18.

prekomerno izsekavali domače gozdove. Izsekavanje presega često naravni prirastek za 150 odst. Dobave lesa so narasle od povprečno 25 milijonov m³ (1925—29) na 45 milijonov m³ (1938). To prisilno izsekavanje pomeni dobesedno — rop lesnega bogastva. Goličave namesto gozdov vplivajo tudi na rodovitnost polj. Podobno so Rimljani za svojo imperialistično politiko izsekali naše gozdove na Krasu. Potreba po stavbenem lesu je tolikšna, da kmet ne sme iz lastnega gozda sekati lesa za kurjavo preko določene količine. Štiriletni načrt zahteva ves les za predelovalno industrijo (surogate) in jamski les.²⁵⁾

Nazadovanje poljedelstva je plod vojnega gospodarstva. Nemški kapital je vložil velike vsote v oboroževalno industrijo, v vojno avijacijo, v gradnjo vojnih luk itd. Investicije v poljedelstvu so bile razmeroma neznatne. „Racionalizacija“ poljedelstva je brez osnove, če primanjkuje finančnih sredstev. Zakon o dednih kmetijah je otežkočil dotok bančnega kapitala na vas. Tudi na teh kmetijah racionalizacija ni mogla v večji meri napredovati. Kmetijam izpod 7,5 ha pa je bil sploh onemogočen vsak napredek; mali kmet je bil potiskan v proizvodnji, na trgu, pri nabavi kredita, povsod.

Draginja na živilskem trgu je izzvala padec konsumov. Zlasti je močan padec med industrijskim in poljedelskim delavstvom (l. 1928 = 100).²⁶⁾

Proizvodi	odstotkov
Pšenična moka	93
govedina	85
mleko	90
svinjska mast	89
jajca	83
pivo	68

Konsum živil po osebi leta 1936.

Globino in težo padca konsuma poveča še slabša kvaliteta živil. Kruh se je močno poslabšal. Z uredbo je bilo določeno, da se mu primeša 7 odst. krompirja in drugih dodatnih snovi. Avgusta 1936 je izšla uredba o proizvodnji klobas iz ostankov svinjskega mesa. Na ta način so hoteli povečati količino svinjetine na tržišču. Z dekretom dne 25. IX. 1936. je določeno, da količina masti v siru ne sme preseči 20 % itd. Zato ni čuda, da tisti srečni posamezniki, ki prihajajo od časa do časa k nam čez mejo, ne morejo prehvaliti obilice in kakovosti naših živil, niti se izlepa nasititi. Problem prehrane je onstran meje iz dneva v dan bolj pereč.

²⁵⁾ Hoernle, istotam.

²⁶⁾ Podatki za leto 1936. Wirtschaft und Statistik, 1936.

Po štiriletnih eksperimentih je rezultat v primeri s stanjem v letu 1914 nezadovoljiv. Rezerve žitaric v mlinih in skladiščih iz leta v leto kopnijo. Tako je rezerva pšenice znašala (vedno v decembru) — 1936. leta 1,680.500 ton, leta 1937. — 1,337.000 ton in leta 1938. — 595.000 ton.²⁷⁾ Zaloga pšenice se je v dveh letih zmanjšala na tretjino.

Po neuspehih v sami proizvodnji se narodni socializem vedno bolj omejuje na — regulacijo tržišča. Z različnimi dekreti hoče porazdeliti živila na ta način, da bi vsaj deloma zmanjšal krizo prehrane v mestih na račun podeželja. Tako je prepovedan zakol prašičev doma na vasi. Teži se za tem, da se poveča kontingent prašičev na velikih tržiščih. Nadalje je bilo določenih l. 1936. za zakol le 60 % prašičev iz l. 1934. Za domačo porabo se sme klati le z dovoljenjem kmetskega „vodje“, prepovedano je pošiljanje poštnih pošilk z živili itd. Tudi te odredbe o regulaciji konsuma ne morejo krize prehrane zmanjšati.

VI. POLJEDELSKO DELAVSTVO. BORBA NEMŠKIH KMETOV

Poljedelskemu delavstvu je narodni socializem obljubil v prvi vrsti zemlje; „poljedelskemu delavcu je treba dati možnosti, da se dvigne na stopnjo samostojnega lastnika“ pravi deklaracija z dne 6. III. 1930. Nadalje mu je obljubil boljše mezde in krajši delovni čas. „Mi narodni socialisti stojimo odločno na stališču 8 urnega delavnika“ je napisal Wilikeus, znani agrarni teoretik „Tretjega Reicha“.²⁸⁾

Po prihodu na oblast je delitev zemlje sploh odpadla, obljubljena kolonizacija pa se je razvila v popolnoma drugo smer. Ustanavljali in razširjali so dedne kmetije; odstotek malih posestev, ki so jih prejeli delavci, znaša samo 3 % vseh novo nastalih posestev.²⁹⁾ Še nikoli ni bilo poljedelcem tako težko priti do zemlje, kot pod narodnim socializmom.

Agrarna kriza 1929—32 je izzvala odprt napad veleposesti na delavske mezde. Papenova in Brüningova vlada sta jih znižali za skupno 56 %. To zniževanje so po 1933 nadaljevali. Položaj poljedelskih delavcev na velikih kmetijah in veleposestvih je skrajno težak. Za naše pojme visoka mezda zgubi tam vsako realno vrednost, ker so konsumni predmeti neprimerno dražji. Nizka mezda se še bolj zmanjša zaradi močno razvitega sistema kazni. Kaznujejo zaradi zakasnitve na delo, neprijavljanja itd.³⁰⁾ Delovni čas je uradno določen na 10 ur. „Vodja dela“ t. j. gospodar pa ga more „po potrebi“ podaljšati za 3 ure. O tej potrebi odloča gospodar. Delovni čas znaša običajno okrog 13 ur.

²⁷⁾ Sega, istotam.

²⁸⁾ Wilikeus: „NS-a agrarna politika“.

²⁹⁾ Sega, istotam.

³⁰⁾ NS Landpost, 1934. št. 37.

Slabi delovni pogoji so povzročili, da so delavci zapuščali poljedelsko delo. „Beg v mesto“ je zavzel velik obseg. Z dekretom o „regulaciji dela“ z dne 15. V. 1934. pa je bilo svobodno gibanje poljedelskih delavcev prepovedano. Poljedelski delavci so postali vezani na velike kmetije in veleposestva, brez ozira na delovne pogoje, — „glebae adscripti“. Kot je bil v fevdalizmu tlačan vezan na svojega zemljiškega gospoda, tako je poljedelski delavec v Nemčiji vezan na veleposestnika.

Povratak v fevdalizem spričuje tudi sistem odslužka. Veleposestnik da poljedelskemu delavcu parcelo v zakup, on mu pa to odsluži s svojim delom, ki je plačano globoko pod običajno tarifo. To je nekak sistem ofrov, viničarjev in podobno. Tak sistem skriva v sebi neverjetne možnosti izkoriščanja.

Oficijelni tisk vodi obsežno propagando za razširitev sistema odslužka po vsej državi. „Veleposestniku ta sistem brez dvoma koristi: kadar ni dela, mu ni treba držati delavcev; v sezoni pa mu zagotovi potrebno delavno moč“.³¹⁾

Oficialni vodja nemških kmetov Darree pa pravi: „Za poljedelske delavce vidim samo en izhod: sistem odslužka. Poljedelski delavec naj dobi lastno hišico s krpo zemlje, za kar je dolžan, da v določenem obsegu dela na veleposestnikovem imetju“.

Zakon o „regulaciji dela“ in dekret o „pomoči poljedelstva“ je pomenil široko zasnovani napad na poljedelsko delavstvo ter pomoč veleposestnikom. „Dekret o pomoči poljedelstva“ je dal veleposestnikom brezplačno delovno moč v osebi tzv. „poljedelskih pomočnikov“. Kdor je sprejel takega pomočnika, je dobil izplačanih od vlade 10—12 mark na mesec. Mezde teh „pomočnikov“ so bile tako mizerne, da so mnogi zbežali nazaj v mesta. Vlada je poskusila rešiti problem delovne moči na drug način. Organizirali so tzv. „Arbeitsdienst“ (službo dela). Vsakdo mora poleg redne vojaške službe še na poljedelsko delo v „Arbeitslager“. Ta ukrep je dobavil veleposestnikom številne delovne moči zlasti iz vrst fašistične mladine. Položaj poljedelskega proletariata pa se je s temi merami še bolj poslabšal.

Svobodne strokovne organizacije poljedelskih delavcev so bile razpuščene. Njihova organizacija je postala Reichsnährstand. Politika narodnega socializma teži za tem, zabrisati razredne razlike na vasi in obujati v „kmet-skem stanu“ predsodke proti industrijskemu delavcu. Nationalsozialistische Landpost piše: „Zakoni in pogoji življenja poljedelskih in industrijskih delavcev so bistveno različni. Odnosi poljedelskega delavca do nemške nacije so prav tako, kot odnosi kmeta — poljedelski delavec je v svojem bistvu kmet — določeni in zajamčeni po njegovi ljubezni do zemlje, po tajinstvenem odnosu do nemške rase, nemške krvi in zemlje. Te mistične vezi rase in krvi z zemljo ni mogoče objasniti. Ta mistični odnos nima ničesar

³¹⁾ Recht des Reichsnährstandes, 1936. Št. 12.

skupnega z razliko v gospodarstvu. Zato je kmetstvo splošen pojem, ki objema i kmeta i poljedelskega delavca.“

Vsa ta mistična in romantična „skupnost“ dela in kapitala na vasi naj bi zakrila njene socialne razlike. In vse zunanje formalne razlike (delavni in življenjski milje itd.) med delavci iz mesta in vasi naj bi skrile njihovo socialno, interesno skupnost. Prav tako kot priganja delavca v tovarni tekoči trak, — tako priganja poljedelskega delavca — akord. Prvi in drugi trpita zaradi težkih socialnih prilik, prenapornega dela, slabe hrane in drugih posledic vojnega gospodarstva.

Razlog, ki ga navajajo narodni socialisti, zakaj se položaj poljedelskih še ni popravil, je tale: „Nemogoče vam je pomagati, dokler ne zjamčimo obstanka našemu celokupnemu poljedelstvu“ (Gut Smidl). Torej najprej povečanje proizvodnje za potrebe vojne, povečanje profitov in rent velikih posestev, najprej interesi veleposestnikov, nato šele — delavcev. In v resnici je šla celokupna agrarna politika v tej smeri! Vlada je stalno stremela za tem, da se preskrbi s surovinami in živili za slučaj vojne. Podpirala je z vsemi sredstvi veleposest, ki naj bi ji ta cilj omogočila. In stroške te prisilne gospodarsko protinaravne politike so nosili predvsem poljedelski delavci.

Agrarna politika narodnega socializma je za sedaj privedla do zaostritve razrednih nasprotij na vasi in v mestu. Prizadeti niso le mali posestniki in poljedelski delavci, temveč tudi široke množice industrijskega delavstva in konsumentov sploh, ki morajo kupovati draga živila. In tudi v samih vrstah kapitala prihaja do nasprotij med agrarno skupino (Darree) in industrijsko skupino (Schacht). Kompromis med obema skupinama je bil tzv. „Grossraumwirtschaft“, namesto totalne avtarkije. Samopreskrba z živili naj se razširi z nemškega ozemlja na celotno jugovzhodno Evropo!

Boj kmetov zoper prisilno gospodarstvo in razlaščenje kmetске zemlje narašča od dne do dne. Kršenje vladnih odredb je postalo vsakdanji pojav. Tu proda kmet krompir „pod roko“ in ne v predpisani državni blagovnici, tam zakolje na skrivaj prašiča, kljub najstrožji prepovedi. S strogimi kaznimi, globami in zapornimi kaznimi ne morejo doseči, da bi kmetje izpolnjevali zakonske določbe. Na krajevnih in pokrajinskih skupščinah zadrug prihaja do izraza težnja po demokratizaciji teh ustanov. Kmete na vodstvu! Kmete v upravo! so gesla, ki jih postavljajo proti voditeljskim težnjam v „Reichsnährstandu“. Pri skrivnih prodajah in nakupih se ustvarja skupnost kmeta in delavca. Delavec skrivaj kupuje živila naravnost od kmeta. Kmet tako boljše proda in delavec ceneje kupuje. Nevezana trgovina s pridelki, svoboda prodaje, svoboda proizvodnje, svoboda na občini in v zadrugi, svoboda v javnem življenju — to so glavne težnje nemškega kmeta. Te svobode pa ne pojmuje na ta način, kot so jo mnogi pojmovali pred 1933. To ni „svoboda“, po kateri imata enake pravice — oderuh in kmetски dolžnik. Ta

svoboda pomeni vodstvo in kontrolo ljudstva nad vsem javnim življenjem. To je neka renesansa starih zborov plemen in zadrug, samo na višji stopnji! Starodavna demokracija naj se veže s pridobitvami svobodne kulture.

O C E N E

Prežihov Voranc: Požganica. Naša založba. Ljubljana 1939.

Nekako za dvajseto obletnico teh za nas tako važnih in usodnih dogodkov nam je Prežihov Voranc napisal Požganico, roman iz prevratnih dni v Mežiški dolini.

Dočim so naši sosede na Koroškem obdelali to dobo že z najrazličnejših vidikov — vojaških, zgodovinskih in leposlovnih — moramo na žalost priznati, da v našem slovstvu nismo imeli doslej nobenega dela, ki bi z enim zamahom in v večjem stilu zajelo ves tok teh dogajanj.

Zato smo tembolj veseli, da se je te snovi lotil pisatelj, ki mu je tekla zibelka na vznožju Uršlje gore, ki dobro pozna kraj in ljudstvo in ki je deloma tudi sam bil priča omenjenim dogodkom.

Bilo je jeseni 1918. leta. Vojske je konec. Stara avstrijska oblast se ruši na vseh koncih in krajih, a nove še ni. V tem času medvladja se je po vsej Mežiški dolini razlil val ljudskega maščevanja. Najhuje je razsajala ljudska jeza v Mežici, kjer je bil na krut način ubit gostilničar in trgovec Gnida. V teh kritičnih dneh se zateče k župniku Repu veleposestnik, lesni trgovec in vojni liferant Lušin, da bi se z njim pomenil, kaj bo treba ukreniti, da vihar vnovič ne izbruhne. Prizna, da je dal delavcem tri vagone žita na razpolago, kar župnik odobrava.

Medtem ko se vodje socialistične stranke posvetujejo in omahujejo med Ljubljano in Celovcem, se organizira v samotni gostilni pri Osetu Narodni svet za Mežiško dolino. Le-ta pokliče iz Celja vojaško posadko, da vpostavi red. Poročnik Malgaj organizira svoj odred na gradu grofa Thurna na Ravneh. Po Mežiški dolini se začneja čiščenja: nemški napisi izginjajo, na občinskih uradih in drugod zavijajo slovenske zastave, omraženi priganjači bivšega režima — učitelji, orožniki, gozdarji — zbeže ali pa se poskrijejo. Malgaju so naložili ne-hvaležno nalogo, da preišče nerednosti prvih prevratnih dni in dožene krivce. Ovaduštvo se pojavlja, Malgaj pa se jezi na Narodni svet, ker morajo njegovi legionarji stikati za plenilci, dočim je Celovec še vedno v nemških rokah. Sedemnajstletnega Petruha iz Močivja v Jazbini obdolže, da je umoril Gnido. Le ta odločno zanika vsako krivdo, preiskava se ustavi, Petruh pa stopi med Malgajeve legionarje.

Socialistično usmerjeno delavstvo ni zadovoljno z obstoječimi razmerami in škili na avstrijsko stran. Mnogi beže čez mejo in vstopajo v koroški Heimatbund, med njimi sta tudi Petruhov bratranec Rožejev Klemen in Čarnuhov Otež iz Malgajevega odreda.

Jazbina je ozka dolina ob potoku istega imena. Enajst kmetij in deset bajt, ki so razen treh vse grofovske, je raztreseno po njej, na levem bregu pa se

Moje domovino je Jazbina planina
Zveš me domov, j. molos je zvezda 1912
Genico - prva do belega in sonca - to
in pomeni smisel boje za domovino
Močivski (Svoboda 70, 286)

razteza dolga nicinasta, z gozdovi od vrha do tal obrasla planina Požganica, za katero so se Jazbinci stoletja borili in ki si jo je grof 1848. leta po krivici prisvojil. Vsa Jazbina je prepričana, da ji bo Jugoslavija vrnila Požganico, a pred sodnijo v Pliберку jo potolažijo s tem, da se bo vse uredilo z agrarno reformo in razlastitvijo veleposestev.

Ker se ob demarkacijski črti pripravlja ofenziva, mora Malgajev odred oditi na velikovško fronto. In tu ob Krki sanja Petruh o Jazbini in misli nanjo sleherni dan. V bojih, ki se vnamejo okoli Želinj, obleži Petruh smrtnoranj, a še živega ga štirikrat prebode Volkswehrovec Carnuhov Otež, nekdanji Malgajev in Petruhov tovariš. Nemška ofenziva se je razmahnila po vsej koroški fronti, dasi je odziv med samimi koroškimi brambovci bil le dvajsetodstoten. V sili so poklicali tudi hlapce in pastirje iz samostanske pristave v Granictalu na pomoč. Nemška ofenziva se ustavi na bivši koroško-štajerski meji. Malgaj pade, ko brani zadnjo ped slovenske koroške zemlje. Tri tedne je trajala volkswehrovska zasedba v Mežiški dolini. Že prvi dan jugoslovanske protiofenzive je padel na Grobarjevem vrhu Rožejev Klemen, ki je še vedno služil pri Volkswehru. Tudi njega so nevede ubili njegovi najbližji rojaki.

Medtem so se Jazbinci naveličali čakati na agrarno reformo in so kar na lastno pest zagnali živino na Požganico. Po ostali dolini pa so pravi narodnjaki postajali nezadovoljni s prizanesljivo politiko jugoslovanskih oblasti, ki so dopuščale, da so se nemčurji in prejšnji sovražniki ljudstva jeli zopet vračati na svoja prejšnja mesta. Tudi nadgozdar Dudaš se je vrnil v Mušenik in znova pritiskal na Jazbince radi Požganice in neplačanih najemnin. Le-ti pa ne marajo odnehati. 1. maja zažge Šantač v znak protesta vrh planine velik kres, takrat pa se vname tudi Požganica in tretjič pogori.

In ob koncu še usodni plebiscitni dnevi. Demarkacijska črta je odprta in skozi njo se vsipljejo noč in dan celi roji nemških propagandistov, ki hrome delo jugoslovanske propagande. V srcih nekaterih narodnjakov, ki so gledali realno na potek dogodkov, pa vstaja dvom v ugoden izid plebiscita. Še dan pred plebiscitom predlaga bivši Malgajev narednik Kotnik generalu Maistru kot edino rešitev, naj se plebiscit razbije, da se s tem prepreči poraz. General Maister to odločno odkloni, ker „bi iz tega utegnile nastati nedogledne posledice...“

In ko se je naslednji dan odločala usoda Koroške, so Mežiščani Naraglavski Anzuž, Repežev Rok, Kordež, rudar Maklin in Karpuhov Šantač odšli proti Želinjam na grob Močivskega Petruha. „S stisnjenimi ustnicami so molili sveto, neslišno molitev. Kordež pa je vzkliknil: Ubogi Petruh! Sedaj ima svoj mir. Za tiste, ki so krivi njegove smrti, pa bo prišel nekoč dan plačila...“

* *

Ob tej pestri vsebini nam je avtor razpredel dogodke, ki so se odigrali v teku dveh let in ob prelomu dveh pomembnih dob. Pokazal pa nam je tudi ljudi, ki so te dogodke doživljali in po svoje pojmovali. A ti ljudje so živi ljudje, ne pa tvorbe pisateljeve domišljije. Saj tudi večinoma nastopajo s svojimi praviimi imeni. In prav zato so risani tako neposredno in otipljivo, da jih kakor na odru vidimo pred seboj. Nekak zdrav realizem diha iz tega obširnega dela Prežihovega Voranca in le redko kdaj sega pisatelj tudi po rekvizitih naturalizma. V podrobno psihološko analizo se Prežihov le redko spušča, kar pa nikakor ni v kvar delu samemu. Precejšen del romana je namreč zasnovan na direktnem govoru in osebe govorijo v svoji pristni in sočni domači govorici, pa bodisi da razpravljajo o vprašanih delavskega stanu, bodisi da razglabljajo o težnjah in težavah kmečkega sloja. Naš slovenski kmet, najemnik ali delavec ni filozof, kakor

ruski človek, ki ga narava in klimatične razmere stalno silijo v filozofiranje in razglabljanje o vseh mogočih zemeljskih in nadzemskih problemih.

Tudi dogodki sami so v glavnem zgodovinsko resnični, le da so včasih prostorno in časovno zgoščeni ali pa razmaknjeni, kakor je pač pisatelj v svoji avtorski svobodi smatral za potrebno in umestno. Tako se je n. pr. umor trgovca in gostilničarja Gnide v poglavju Medvladje v resnici in pod približno enakimi okoliščinami dogodil v Libeličah, zgodovinski je tudi sestanek pri Osetu na Tolstem vrhu, kjer je bil ustanovljen Narodni svet za Mežiško dolino. Tudi znameniti razgovor med generalom Maistrom in bivšim narednikom Kotnikom sloni na resnični podlagi, le da se je vršil dne 8. oktobra in ne 9., in sicer na Prevaljah, kjer je general Maister takrat bival, ko se je moral na višje povelje umakniti iz plebiscitnega ozemlja.

Tako je ta roman tudi v neki meri nekaj napolozgodovinski dokument naših prevratnih dni v tem kotičku naše domovine, ki je radi svoje socialne strukture in svojega geografskega položaja preživljal te dogodke mnogo bolj razgibano kot ostali deli naše domovine. Hkrati pa tvori delo Prežihovega Voranca v marsičem upravičeno kritiko naše neodločnosti in mlačnosti pri reševanju narodnostnih in socialnih problemov v tako važni in usodni dobi, kot so bili prevratni dnevi. Res je sicer, da pisatelj često motri vsa ta vprašanja s svojega osebnega svetovnonazorskega stališča, vendar v bistvu jedra tega problema ni izmaličil.

Mežiška dolina je dobila v Prežihovem Vorancu svojega rapsoda, slovenska literatura pa se je s Požganico obogatila z mojstrovino, ki bi drugod bila ovenčana s primerno literarno nagrado.

Janko Kotnik

F. Mesesnel, Janez in Jurij Šubic. Knjižnica Narodne galerije III. Založba „Ivan Grohar“. Ljubljana, 1939. S 135 slikami in 17 prilogami (16 v barvah). Tisk Učiteljske tiskarne v Ljubljani. Platnice: Pavel Göstl. Strani XV + 258.

Kakorkoli se je v Jugoslaviji razmahnila splošna publicistika iz umetnostno-zgodovinskega področja, pogledimo le revijalno literaturo, slovenska knjižna produkcija strokovnih monografij in zgodovinskih del je iz več ali manj opravičljivih vzrokov razmeroma šibka. Knjige, kakršno je napisal France Mesesnel o bratih Šubicih, še Slovenci doslej nismo imeli in zato je to delo prvo v bibliografskem seznamu umetnostno-zgodovinskih monografij. „Jakopičev zbornik“ (1929) je bil pomembno posvetilo še živečemu in delujočemu mojstru, posredno seveda tudi slovenskemu impresionizmu, almanah, ki je radi svoje vsebine in opreme učinkoval monumentalno. Podbevškov „Ivan Grohar“ je le publikacija dokumentarnega gradiva, ni pa orisala umetniške osebnosti v zvezi z umetnikovim delom samim. Šele Mesesnelova knjiga o Šubicih je podala v sebi zaključeno, vsestransko obkroževano poglavje iz naše umetnostne preteklosti, umetnostno-zgodovinsko monografijo v pravem pomenu besede. Mesesnelova razprava upošteva vso zadevno literaturo, vire in korespondenco ter združuje življenjepisno pragmatično stvarino s stilno analizo umetniškega razvoja, z opisom osebnosti same v njenem zgodovinskem, časovnem in krajevnem okolju.

Z bratoma Šubicema se je doslej bavil največ avtor sam, ki je priobčil njuno korespondenco v ZUZ 1922, 27 in 28. Prva priobčena pisma je zbral Ivan Šubic (LZ 1900), nekaj Šubičevih pisem je priskrbel tudi Viktor Steska v ZUZ 1929. Najstarejši biografski prispevki izvirajo še od Ivana Šubica, ki jih je priobčil v LZ in v DS že pred 1900. Iz te dobe so tudi prispevki V. Holza-Kretanova. Slikar Jurij Šubic je pisal sam v LZ 1881 in 83 (O „Salonu“). Novejšega

datuma prispevke so dali Josip Mantuani, Viktor Steska, Rajko Ložar (Katalog razstave 1937) in France Mesesnel, ki je priobčil dve specialni studiji v ZUZ („Jurij Šubic v Atenah“, 1935, in „Brata Šubica in češka umetnost“, 1936-37). Češko literaturo zastopajo zelo marljivo Frant. Zákavec, Ant. Matějček, Eman. Svoboda in V. V. Stech. Mesesnel je ustvaril v svoji obširni in temeljiti razpravi sintezo osnovnih vidikov, s katerih je bilo treba proučevati obe najjačji umetniški osebnosti 19. stol. Njuno delovanje je sedaj v razvojnem pogledu dovolj jasno razsvetljeno: stilne, časovne in krajeve sile tako važnega razdobja slovenske kulture in slikarstva posebej so tu stopile s pomočjo intuitivnega podoživljanja v ospredje, uravnavajo tok velikih dogodkov in malih podrobnosti v smiselno, vsebinsko pravilno objektivirano enoto. Slovenska umetnost nima v nobeni fazi kakega posebnega dramatičnega ali dinamičnega akcenta, slovenski priključek k zapadnoevropskim sistemom se je vršil mirno in neopaženo v vseh zgodovinskih dobah. Kljub romantičnim težnjam 19. stol., ki prevladujejo v povprečni širini intelektualnih plasti brez globljih kulturnih posledic še preko nastopa slovenske moderne, ni nikjer izrazito produktivnega umetniškega subjektivizma. Vtis, ki ga dobivamo iz literature, je razmeroma najbolj svež in prepričevalen. Mnogo bolj medlobno je likovno poglavje, še zlasti v območju epigonskega klasicizma. Pota, ki jih hodita Janez in Jurij Šubic, so bila spričo evropskega pomena takega univerzalnega sloga resda že zelo izhrojena in naveličana, toda v krogu slovenske umetnosti ni bilo važno, v koliko sta brata Šubica tedaj bila klasicista ali ne, pač pa je njuna veličina v glavnem le v tem, da sta utirala pot slovenskemu umetniku kot nosilcu sočasne narodne in umetniške zavesti. V dobi nastopajočega narodnega liberalizma in splošnega kulturnega probujanja sta brata Šubica zavedni umetniški individualnosti, ki si kot splošno priznana mojstra pridobivata naročila v inozemstvu, a ju tudi doma v Sloveniji cenijo izobraženci že za časa njunega življenja kot pomembna umetnika slovenskega porekla. V klasicizmu pač ni bilo nikjer več ledine, pač pa še mnogo v priznanju slovenskega umetništva in umetnosti. Tembolj razveseljivo pa bo umetnostnemu zgodovinarju dejstvo, da se tudi v umetnostno stilni orientaciji obeh slovenskih slikarjev javlja obrat napram naprednejši slikarski in umetniški stopnji, to je usmerjenost napram realizmu in krepkejši slikovitosti, ki pomeni v nekaterih elementih več ali manj jasno napoved bližnjega impresionizma. Kakor je todobno življenje zajelo že precejšnjo množico izkustvenih podrobnosti in je polno smisla za realistični detalj, tako se mora tudi biograf in historiograf v opisu Šubičevega časa ukvarjati s kopico vseh tistih življenjskih in umetniških podatkov, ki komplicirajo sodbo in oceno umetniškega individua ter mu otežujejo ugotoviti zgodovinsko objektivno sorazmerje med obliko in vsebino, med bistvenim in nebistvenim, starim in novim itd. Brata Šubica pomenita tako mogočen začetek nove umetniške kulture pri Slovencih, da je bila potreba po historični kolektivni razstavi obeh mojstrov nele naravna, temveč naravnost nujna. Narodna galerija je končno realizirala to nalogo (1937-38) in jo rešila z najboljšim rezultatom: vzbudila je mnogo koristnih pobud in dala vrsto najbolj poučnih in nič manj umetniško užitnih vpogledov v ustvarjanje dobe, ki je časovno tako blizu, a vsebinsko tako daleč od današnje. Neslutene vrednote Šubičevih so vzbujale zaslužen pozornost tako pred publiko kot pred strokovno vedo. Odmev tako pomembne in v danih razmerah neprecenljive razstave je bil predvsem v vseh smereh — in če je še povrh tega že letos izšla tako popolna, tudi v teoretični obravnavi in analizi pozitivna monografija, tedaj se lahko z največjim zadoščenjem ozremo na vnemo, s katero si prizadevamo poglobljati zanimanje za slovensko kulturno in umetnostno preteklost prav v zadnjih letih.

Mesesnel je razdelil vso stvarino na troje velikih poglavij: „Janez in Jurij Šubic“ in „Jurij Šubic“. V prvem poglavju opisuje „Delavnico v Poljanah“ in „Šolanje v Ljubljani“. Kratek uvod v evropsko slikarstvo 19. stol. nas seznaja z dobo kot tako v najsplošnejših obrisih. O bistvu slovenske umetnosti v baroku, ko se ustvarijo predvsem temelji cerkvenega slikarstva, in o pomenu domačih delavnic razpravlja avtor uvodoma k „Delavnici“ in „Šolanju“. Slikarska in podobarska delavnica očeta Štefana v Poljanah pri Škofji Loki je zaposlila oba nadarjena sinova že prav rano. Glavno podlago pa sta dobila v Wolfovi šoli v Ljubljani, ki je bila tedaj središče slovenskega cerkvenega slikarstva. Razmerje med ukaželnima bratoma in njunim učiteljem Wolfom, ki je tako zelo cenil A. Feuerbacha, odkriva umetnostne prilike in stilno zaostalost, ki je tedaj vladala nad deželo in mestom v enaki meri. Wolfova usmerjenost upošteva tako starejši klasicizem kakor tudi novejši romantični pokret nazarencov. Duhovni značaj teh let je točno zadet v Mesesnelovi karakteristiki, kar pomeni, da smemo tudi definicije v Wolfovem pomenu potrditi. Že kar od početka opozarja avtor na značajne in umetniško osebnostne razlike med Janezom in Jurijem. Janez je starejši za pet let (*1850) in se je bolj podvrgel klasicizmu kot Jurij, ki je v njem več slikarskega temperamenta in subjektivne čustvenosti. Janeza je bolj vleklo v šolo klasične tradicije, šel je v Italijo, Jurija je mikalo življenje in je prišel na Dunaj. Do tega razpوتا sta sprejemala domače vplive skupno, odslej vede pisec Janeza in Jurija posebej po njunih življenjskih in umetniških poteh. Vsekakor je pričujoča porazdelitev snovi najprikladnejša in je gotovo bolje, da ni stilna analiza ločena od biografskega dela. Živost in neposredna plastičnost podajanja sta le pridobili, avtor pa se je izognil nevarnosti hipotetičnega teoretiziranja o „stilnih napredkih“ in razvojnih problemih. Obratno, prav po izbrani metodi je postal dejanski razvoj obeh slikarjev vidnejši, naravnejši in deduktivno prepričevalen. Zunanji življenjski ali biografski momenti, ki so dovolj pestri, in po sebi pa statična narava klasicistične tipike določajo način obravnave, ki brez škode združuje življenjski opis z umetniško analizo. S tega vidika tudi ne gre zanikati literarnih in slogovno jezikovnih kvalit, ki pospešujejo užitek prijetnega in razumljivega branja — okolnost, ki jo često pogrešamo v slovenski umetnostnozgodovinski publicistiki, tako da običajno ni na najboljšem glasu glede jezika in jasnosti izražanja.

Janezova „Leta v Italiji“ prično v Benetkah na akademiji v suhoparni Molementijevi šoli. Študije in kopije postavljajo risbo kot glavni pripomoček, „ideja“ in klasična snov sta cilj vsega prizadevanja. Tovarištvo z Hynaisom ustvari prve konkretne stike s češko generacijo. Sledi potovanje po Italiji, v Rim, kjer se mladim slikarjem odpre italijanska krajina, prvi barvni oddih po zgolj risarski klasiki. Beneška leta so obrodila prve uspehe v samostojnih naročilih, ki zaznamujejo na prvi pogled važne razvojne točke: „Trije kralji“, „Sv. Martin“. Iz Benetk pride Janez na Dunaj (1877). Vmes se podaja v domovino, kjer deluje z največjo marljivostjo (na pr. freske v Horjulu). Oltarne podobe izvršuje deloma doma, deloma v tujini, a za sleherno kompozicijo se pripravlja kar najvestneje. Polrenesančna, polbaročna figuralika zahteva od njega vnetega študija, tako risarske kot barvne priprave. Leta 1878 sodeluje pri ilustriranju „Zvona“, kasneje pomaga še Makartu, dasi ga tudi dunajsko slikarstvo ni kaj zadovoljevalo. Na Dunaju pa nastane njegovo barvno že novo „Pismo“. Stiki s češkimi slikarji se množe bolj in bolj. Portreti njegovih domačih nastajajo, na dom je bil vedno srčno navezan. V Prago ga je prineslo novo pomembno naročilo: dekoracije v Národnem divadlu. Tu pomaga Žanišku in Alešu, tu je občutil dih slovenskega

ozračja in silo češke delavnosti. Neumorno nastajajo medtem nova cerkvena dela za Slovenijo, portret in žanr ne zaostajata. Zadnje Janezovo poglavje je „Kaiserslautern“. Tu dobi v delo dekoracije obrtnega muzeja in profesorsko mesto v šoli. Tudi v tej dobi so Janezova najbolj kvalitetna dela portreti, v katerih je našel neposredne odnose do človeka, saj ga malomeščanska provinca nikakor ni mogla zadovoljiti. Janezovo stremljenje po realizmu je prežgadol pretrgala bolezen in smrt (1889). V zgoščenih stavkih je pisec priklical osnovne poteze umetnikovega slikarstva na koncu zadnjega odstavka (str. 156–158): revščina, osamljenost, disciplinirana volja in marljivost strogo šolanega klasicista-idealista, vzori v visoki renesansi (Raffael, Michelangelo, Paolo Veronese, Tizian, Gvido Reni, Murillo, Domenichino); linearizem ima prednost pred barvitostjo, indirektni ali dokumentarni realizem, ki ga od časa do časa oprošča klasicističnega in šolskega formalizma. „Oddaljil se je od formalnih izvirov svoje umetnosti, toda doba je zahtevala globljega stvarnega prerojenja, kakršnega klasicizem vključ svojemu realizmu ni bil zmožen.“ (Str. 158.)

Jurijev življenjepis obsega poglavja „Dunajska šola“, „Bosna in atensko leto“ in „Slikar v Parizu“. Jurij je bil bolj vedrega značaja in zato tudi bolj usmerjen v realistični študij kot njegov brat. Feuerbach ga ni preveč navdušil. Bil je sprejet v akademijo, gojil je prav živahne družabne stike z dunajskimi Slovenci (Stritar). Profesor akademije Griepenkerl postane njegov mentor in zaščitnik. Umetniško ga je v prvi vrsti zanimal slikovitejši žanr v zvezi s pokrajino, dasi ni zanemarjal klasičnih osnov, teorije in risarskih študijev. Ciklus „Raja“ za Stritarjev „Zvon“ je tako realistično pojmovana umetnina, kakršne slovenska umetnost do sedaj še ni poznala v tej stroki. Nič manj ni razgiban čas Jurijevega vojaškega službovanja v Trstu. V bosanskih letih (1878) ga inspirira nova krajina in folklor, kar pričajo njegove fino doživete skice, bistra opažanja realistično usmerjenega talenta. Še bolj kakor za Janeza so spričo takega nagnjenja usodna ovirajoča klasicistična dekoracijska naročila, ki jih oskrbuje bona fide svojemu varovancu profesor Griepenkerl. Najsi bodo še tako častna, kakor so na pr. v slučaju Schliemannovega naročila v Atenah, vendar Jurijevega umetniškega razvoja napram modernemu slikarstvu, ki medtem že dozoreva v pariškem impresionizmu, nikakor ne pospešuje. Večne mitologije nemirnemu Juriju sčasoma že presedajo, saj vemo, da ga je v resnici vedno le vleklo v Pariz, kamor se je pred njim že tudi Hynais podal. Pa tudi v atenskih naročilih Jurij ne more zatajiti svoje narave, kakor dokazuje nele njegov žanrski friz in stropni dekor, temveč tudi odlični portreti. Slikarjeva zadnja doba, njegova leta v Parizu so razvila umetniške zmožnosti do pravega mojstrstva in do stopnje, ki bi ustvarila Slovincem naglejši tempo likovnega razvoja, če ne bi tudi njega ugrabila prerana smrt (1890). Jurij ima v Parizu obilno dela in je zaposlen v različnih smereh. Pomagal je Hynaisu pri naročilih za Národno divadlo, pomagal je Munkaczyju, Brožiku, Charlemonu in drugim Francozom. Tu se je naglo stresel prahu dunajskega šolskega idealizma in je osvežil svojo paletu z izredno živahnostjo in s čisto modernim smislom za barvnosvetlobne zahteve. Vpliv Baudryja je najbolj opažen, vendar se tudi Jurij osamosvaja in to po tedaj edino možni poti: pred naravo samo, v pleneru Normandije. Tedaj nastajajo Jurijeva najboljša dela kakor „Krajina v Normandiji“, „Bretonski kmet“, in „Sama“, pariški portreti in končno chef d'oeuvre „Pred lovom“, ki je bil razstavljen v Salonu 1883. Ljubljana mu je dala izvršiti stropne kompozicije za vestibul Narodnega muzeja, istočasno pa nastajajo znameniti portreti, ki so proslavili Jurijevo umetnost tudi v domovini sami (na pr. portreti Hribarjevih). Cerkvena naročila potrjujejo le to, kar velja splošno za Jurija v

razliki napram Janezu: v marsičem je svobodnejši, v slikarskem pojmovanju pa močnejši in v celoti naprednejši. Ob zaključku rezumira Mesesnel bistvene črte Jurijeve umetnosti ter primerja umetniško vsebino obeh bratov med seboj. „Jurij ni nikdar postal naturalist vtisa, marveč je ustvaril one umetniške in slikarske pogoje, ki so bili potrebni za kasnejši slovenski razvoj: Petkovšek in Kobila sta kar nadaljevala Jurijevo pot ter omogočila Vesela in z njim vso skupino slovenskih impresionistov.“ (Str. 251—52.)

Avtor je dodal opisu potrebno kazalo oseb. Slike so v reprodukcijah na redki višini, tako črno bele kot tudi barvne priloge, in so porazdeljene med tekst. Kljub temu ne bi bilo odveč, če bi numeracija slik bila izvedena tudi med tekstom in napravila knjigo še priročnejšo. Zlasti velja to za barvne priloge. Leksikalni format, odlična oprema, tisk z velikimi jasnimi črkami in elegantna porazdelitev prostora vzbujajo ponos in veselje ob taki knjigi. Poleg avtorja dr. Franca Mesesnela, ki je položil mnogo znanstvenega truda in znanja v to edinstveno delo, se lahko ponašata z njim najlepše Učiteljska tiskarna v Ljubljani in g. Pavel Göstl, ki je opremil platnice v belorodeči kompoziciji z zlatim Šubičevim monogramom na originalen način.

Fran Šijanec.

Knjige Mladinske Matice za leto 1939. Tone Seliškar: Janko in Metka, strani 96; Franjo Roš: Dija, strani 48; Vlado Klemenčič: Iz starih in novih časov, strani 96; Anica Černejeva, Marta in Radovan Klopčič: Dedek Miha, strani 43.

Kar je pomenila nekoč Mohorjeva družba za širjenje slovenske knjige med najširše sloje, to pomeni v povojni dobi Mladinska Matica za popularizacijo mladinskega slovstva, saj pošlje vsako leto med našo mladino skoraj 100.000 izvodov samih izvirnih del, izbranih iz množice predloženih rokopisov. Njihova kvalitetna višina ni vedno enaka in tudi biti ne more, kajti mladinska dela nadpovprečne vrednosti so prav tako redka, kakor sploh literarna, in mišljenja, da je za otroke in mladino vse dobro, je že davno ovrženo. Zmagalo je nasprotno načelo, da je treba nuditi prav mladim bralcem najboljše izmed najboljšega, in to v obliki, ki ustreza višini sodobne moderne grafike. Izsledki psihologije mladostnikov so pokazali tudi trdna pota mladinskim pisateljem, pesnikom in urednikom. Preizkušena je dojemljivost otrok in mladine v treh starostnih dobah za vsebino, ki naj ustreza notranjim potrebam. Zavržena je nekdanja suhoparna didaktika in namesto učitelja sta zmagala psiholog in umetnik. Mladinsko slovstvo je postalo enakovreden del ostalega slovstva in njegove ocene so dobile mesta v vseh naših leposlovnih časopisih, iz katerih so bile še do nedavna izločene. Za vse to si je pridobila pri nas Slovencih največ zaslug Mladinska Matica, ki nam je tudi za letošnje leto poslala štiri skrbno izbrane in izdane knjige, in vse štiri realne vsebine.

Najboljše delo letošnjih edicij je nedvomno Toneta Seliškarija povest „Janko in Metka“. Tone Seliškar se je uveljavil v našem mladinskem slovstvu že pred leti, vendar je kazila njegove prve povesti tendenčnost, ki je bila sicer dobro prikrita, pa vendar dovolj opazljiva. Kakor vsa Seliškarijeva leposlovna dela, je zajeto tudi to iz okolja socialno najrevnejših ljudskih plasti, toda v svojem razvoju ne vodi več do odpora in upora, temveč kaže odrešitev v topli, srčni dobroti in poštenju. Prav „Janko in Metka“ je ena izmed redkih povesti, ki dokazuje, da socialna beda ni tisto zlo, ki bi moralo neizogibno voditi do obupane zagrenjenosti, sovraštva in zločina. Nasprotno, ljudje, ki jih je Seliškar tu tako plastično orisal, so — razen enega samega — notranje vsi dobri in v vseh tle

globoke želje po dvigu iz življenjskih zablod. Predvsem je pa sam glavni junak vse zgodbe, nesrečni in od vseh zapuščen Janko, orisan s toliko srčno toploto in ljubeznijo, da jo izžareva iz vsakega dejanja. Pahnjen na rob pogube, do katere mu manjka le en sam korak, zbere v sebi še vedno toliko plemenitih sil, da se ne le sam dvigne na ravno pot, ampak potegne za seboj tudi druge: Metko, invalida Tonča in končno lastnega očeta. Pisatelju se je posrečilo ustvariti močno karakterizirane in življenjsko polnokrvne ljudi, ki so zajeti naravnost iz sredine sodobnosti in brez idealiziranja in papirne literarnosti. Zgodba, ki je sicer preprosta, se razvija organsko, iz notranje utemeljitve, in raste v konec, ki oskrbuje. Mimo tega je dovolj napeta, da pritegne čitatelja in ga povleče za seboj od začetka do konca. Tako je povest „Janko in Metka“ doslej nedvomno najbolj zrelo in umetniško dognano Seliškarjevo mladinsko delo. Tudi jezik je čist; oporekati bi mogli le nekaterim besedam, kakor „inozemstvo“ (Ausland) in p. Drago Vidmar je oskrbel vsebini in stilu primerne ilustracije, ki dajejo knjigi še večjo vrednost.

Drugo leposlovno delo, Franja Roša „Dija“, je namenjeno najmlajšim. Namesto pravljčnega junaka si je izbral pisatelj igračo, medvedka „Dijo“, in nam v devetnajstih poglavjih opisal njegovo „življenjsko“ usodo. Spremljamo ga iz trgovine v Jankovo posteljo, kanarčkovo kletko, miškino družbo, na potovanje v Ljubljano, med cigane, na deško igrišče in potem preko najrazličnejših peripetij do bolniške postelje uboge peričine Rezike. Medtem ko so prva poglavja polna otroške iskrenosti, so naslednja poglobljena z dobrimi psihološkimi opazovanji in zadnja celo dvignjena do občutka plemenite toplote. Tudi v tem delu ni vsiljivih tendenc in nobene suhoparne didaktike; zgodba učinkuje sama po sebi in dosega svoj namen. Njena fabulistična in stilistična preprostost ustreza popolnoma duševnosti otrok, katerim je namenjena. Kratki stavki so čisti in plastični, jezik je skrbno izbran. Ksenija Prunkova se je s svojimi dvobarvnimi ilustracijami popolnoma prilagodila preprostosti in otroški toplini Roševega stila. Njene podobice sicer niso nobene umetnine, zato pa so toliko bolj domače in iskrene.

Tretja knjiga je Vlada Klemenčiča zgodovinska čitanka „Iz starih in novih časov“. Njena vsebina je poučna, ne leposlovna, vendar delo ni napisano suhoparno, ampak v slogu, ki skuša združiti pouk s prikupnim pripovedovanjem. Delo je prikaz zgodovinskih dogodkov na naših slovenskih tleh od časov mamuta preko osvojitve ognja, prvih začetkov poljedelstva in živinoreje, odkritja bakra in bronu, uporabe železa, dobe Rimljanov, naselitve Slovencev ter slovenske preteklosti do svetovne vojne in osvobođenja v narodni državi. Seznanja nas s slovenskimi zadrugami, pokristjanjenjem, bavarsko nadoblastjo, tlačanstvom, delovanjem samostanov in šol, prvim meščanstvom, sodstvom, reformacijo, protireformacijo, kmečkim upori, epidemijami, Napoleonovimi vojnami, pričetki narodnega prebujanja, bojem za narodne pravice in za končno svobodo. Morda so začetna poglavja preobširna v primeri z zadnjimi iz novejših in najnovejših dobe, kar dokazuje, da se je pisatelj moral vedno bolj omejevati, da ne bi presegel določenega obsega knjižice, toda to delu ne jemlje vrednosti, ki je zlasti v ljubezni do naše narodne preteklosti, naše zemlje in našega naroda obče. Avtor je skušal biti kolikor mogoče objektivni, kar se mu je večinoma tudi posrečilo, le ponekod se, dasi rahlo, oglašajo iz ozadja njegove simpatije ali antipatije. Delo je namenjeno sicer mladini višjih razredov ljudskih šol, bo pa enako dobro služilo tudi odraslim, zlasti na deželi, kjer manjka takih poljudno in pregledno, obenem pa nevsiljivo pisanih zgodovinskih knjig. Z izdajo te čitanke je storila Mladinska Matica v resnici koristno delo. Čitanko poživljajo ilustracije Hinka Smrekarja,

risane v njegovem znanem stilu in prehajajoče ponekod celo rahlo v šaljivo karikaturo.

Četrta knjiga je slikanica „Dedek Miha“. Besedilo v verzih je napisala Anica Černejeva, večbarvne ilustracije sta pa oskrbela Marta in Radovan Klopčič. Izdana je v leksikalnem formatu na debelem, trpežnem papirju. Namenjena je najmlajšim in sledi v vsem, po vsebini in po ilustracijah, znanim tujim vzorom. Kvalitetno ni slabša od njih, a tudi ne boljša. Vsebina je preprosta, brez posebne literarne ambicije, prav take pa so tudi slike. Vendar bodo vzbudile pri otrocih zanimanje in navdušenje, in marsikateri bo segel po svinčniku in barvicah, da bi jih prerisal ali preslikal. Tako smo pač pričeli vsi svoje prvo zanimanje za risarstvo in slikarstvo. Ker je slikanica nov prispevek k našim knjigam te vrste, kakršnih nam še vedno primanjkuje, jo moramo z veseljem pozdraviti, zlasti ker je v primeri s tiskarskimi stroški še vedno cenena.

R. Rehar.

Živeti hočemo. Socialen roman. Spisal Karel Nový, prevedel Boris Urbančič. Založba „Nove Pravde“, Ljubljana 1939. Strani 176, cena 10 din.

Po dveh lanskih nastopih v Ljubljani in Mariboru tudi pri nas znani češki pisatelj Karel Nový spada med tiste češke prozaiste, ki posegajo v svojih delih naravnost v jedro sodobne socialne problematike. V tako jedro je posegel tudi z romanom „Živeti hočemo“, v katerem nam je predstavil na nevsiljiv in netendenčen način vso grozotnost brezposelnosti češkega delavstva in malih ljudi, ki pa je kljub izrazitemu praškemu in češkemu okolju vendar vseevropska in vsečloveška. Zgodba nas spominja v marsičem na Jacka Londona roman „Dolina meseca“. Kakor tam, sta tudi tu osrednji osebi dva mlada človeka, ki sta se nenadoma znašla na skupni življenjski poti, si hotela ustvariti z močno voljo skromno družinsko gnezdo, a sta bila po močnejši sili razmer vendarle pahnjena na cesto, med vagabunde. Njuna usoda ni zaključena, roman se zdi le izrezek iz življenja, vendar slutimo ob koncu, da vodi pot, po kateri hodita, v zadnje zlo. Konec je zato čisto drugačen, kakor v Londonovem romanu, a tudi okolje je drugo in druga je doba zgodbe. Roman Karla Novega je pa končno zanimiv tudi zaradi tega, ker nam odkriva poglede v socialno in psihološko strukturo stotisočev čeških ljudi v času pred razpadom republike. Spoznanje, ki se iz tega izlušči, spreminja v marsičem našo nekdanjo predstavo o Čehoslovaški in nam pojasnjuje marsikatero stran tragičnih dogodkov zadnjega leta.

Karel Nový je mojstrski gradilec zgodbe in blesteč pripovedovalec. Ima izreden čut za opazovanje in drobne psihološke finese. Včasih nariše že z nekaj bežnimi potezami ves človeški značaj in ga osvetli z vseh strani, ne da bi ga dolgovezno opisoval in mešal nebitveno z bistvenim. Zelo plastično sta orisana pred vsem glavna junaka, šivilja Marija Magdalena in delavec Jože Tomiš, a prav tako živo stopajo pred nas tudi vse ostale nastopajoče osebe, celo najbolj postranske, kakor sta na pr. Lebrova in mladi Venoušek. Praška periferija in praško podzemlje sta osvetljena kakor z magičnim žarometom. Način pripovedovanja je preprost, a vendar monumentalen, in stil je vseskozi dograjen in zrel. Roman Karla Novega bi mogel poslužiti kot vzorec mnogim našim pripovednikom, ki se vbadajo s socialnimi sujeti, pa zaidejo tako radi na stransko pot politične propagande, ker dokazuje, kako je mogoče doseči cilj tudi s čisto umetnostjo. Zato je bilo prav, da smo dobili to delo v prevodu, ki je v splošnem vesten in gladek. Tudi celotna korektura je skrbna, še manjše napake so redke.

R. Rehar

P. Strmšek: Ljudje iz naše vasi. Črtice. Izdala, založila in natisnila Zvezna tiskarna v Celju. 1939. 18 kratkih, priprosto, a še dokaj živo pisanih zgodbic je po kraju, slovenski vasi Orešje, pa tudi po osebah, ki nastopajo v eni ali več teh črtic, povezanih v neko enoto, v sliko slovenske vasi, kakor jo je videl avtor. Posebno dramatičnih in široko epičnih potez v tej knjižici ni, pač pa je v njej precej lirizma, ki sicer ne išče bogve kako novih poti in izrazov, ampak se tesno naslanja na uglašena in preizkušena sredstva, ki gotovo ne izgrešijo svojega cilja pri čitateljih. Tu pa tam so nekatera mesta rahlo socialno pointirana, vendar še dovolj prepričevalno. Avtor je znal te svoje črtice „zabeliti“ z nekaterimi pristno narodnimi izrazi in izreki ter vražami, kar daje knjižici neko toplino. jad.

Tinček in Tonček. Čudovite prigodivščine dveh ameriških dečkov. Priredil Mirko Kunčič. Založila Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana 1939. Strani 366.

Ameriški mladinski strip s pomanjkljivim in plehkim besedilom je predelal Mirko Kunčič v zaokroženo, stilno dograjeno in idejno poglobljeno zgodbo, ki je postala tako skoraj popoln izvirnik. Publikacija spada med večje in lepše slovenske mladinske izdaje zadnjega časa, po svoji napeti vsebini pa v roke odraščajoči mladini, posebno dečkom, ki se jim hoče junaških zgodb in pustolovščin, katerih je tu več ko dovolj. So pa oplemenitene z zdravimi in krepkimi idejami in etičnimi nagibi, čeprav se nikjer ne vsiljujejo in ne prehajajo v moralno pridigo ali didaktiko. Tudi jezik je dovolj sočen. Vsebinsko se meša realizem s pravljicnostjo, zgodovino in zemljepisjem.

R. Rehar.

Ange. Karalijčev: Pri ognjišču. Zbirka bolgarskih narodnih pravljic in pripovedk. Prevedel Alojzij Bolhar. Z originalnimi slikami opremila bolgarska umetnika Neva in Nikola Tuzsukov. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1939. Strani 120.

Kulturni stiki med Slovenci in Bolgari v zadnjih letih razveseljivo napredujejo. V našem in bolgarskem tisku se pojavlja vedno več informativnih sestavkov, posebno s področja leposlovja. Izšli so tudi že nekateri prevodi v knjižnih izdajah, in nedavno nam je oskrbel prof. Alojzij Bolhar še izbor pravljic znane pisateljice Angela Karalijčeva, ki jih je v krasni knjigi izdala Jugoslovanska knjigarna. Karalijčevljeve pravljice so zajete po veliki večini iz bolgarske narodne zakladnice in nam nudijo lepo priložnost za primerjalni študij s slovenskimi in ostalimi južnoslovanskimi. Nekatere so nenavadno sorodne našemu lastnemu pravljicnemu blagu, drugim se pa poznajo vzhodni vplivi, posebno arabski, pa tudi indijski, ki so bili izhodišče indoevropske pravljice sploh. Stil je preprost, kolikor mogoče soroden narodnemu, ga pa prevajalec ni znal vedno dovolj ohraniti ali vsaj približati našemu klasičnemu narodnemu pravljicnemu stilu, dasi je prevod sicer gladek in jezikovno dovolj skrben. Neva in Nikola Tuzsukov se nam predstavljata kot iznajdljiva in kultivirana ilustratorja. Posebno trobarvna naslovna stran je izredno prikupljiva. Naj bi se nam Bolgari čimprej oddolžili s podobno zbirko slovenskih pravljic.

R. Rehar.

Radi tehničnih težav, — vpoklica stavcev na orožno vajo, so pričujoča Obzorja izšla s precejšnjo zamudo, kar nam naj cenj. naročniki oprostijo. Nadaljnje številke bodo izhajale normalno.

*Osem cenj. naročnikom in sodelavcem
mnogo sreče v novem letu*

Uprava in uredništvo Obzorij.

